REVISTA ISTORICĂ

Anul XV, N-le 1-3. Ianuar-Mart 1929.

DĂRI DE SAMĂ DOCUMENTE ŞI NOTIŢE

PUBLICATE DE

N. IORGA

cu concursul mai multor specialişti

SUMARIUL:

N. Iorga: Cu privire la războiul din 1877-8.
C. I. Karadja: Operele lui D. Cantemir în Biblioteca Academiei din Petrograd, după însemnările unui Suedes din anul 1735.
N. Iorga: Un „Tatăl Nostru" românesc necunoscut.
V. Motogna: Contribuţie la istoria Romînilor din Ardeal în epoca angevină.
N. Iorga: Mai vechi pomeniri ale Romînilor.
C. I. Karadja: O mărturie din anul 1493 a tendinţilor imperialismului maghiar în regiuni nelocuite de Unguri.
* * * Un articol al lui G. Sion despre Unire.
Victor Papacostea: Revoluţia din 1821, privită de un misionar catolic.
Aurelian Sacerdoţeanu: Despre originea numelui Tatos.
Alexandru Marcu: Un student romîn la Pisa şi Paris, către 1820: Simion Marcovici.
C. I. Karadja: Note despre colonelul Sandu Colţea şi regimentul său de cavalerie în serviciul regelui Carol al XII-lea.
I. G. Bulat: Acte nouă din biblioteca Bruckenthal de la Sibiiu.
Remus Ilie: Mitropolitul Damian la Sinodul din Florenţa.
C. I. Karadja. Un document despre Principate din timpul lui Constantin Brîncoveanu.
Dări de samă de *N. Iorga, El. Eftimiu* şi *Al. P. Arbore.*
Cronică şi **Notiţe** de *N. Iorga* şi *Valeriu L. Bologa.*

Preţul 35 Lei.

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 6.

Aşezământul tipografic „Datina Românească“
Vălenii-de-Munte.

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMA. DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Anul al XV-lea, n-le 1-3. Ianuar-Mart 1929.

Cu privire la războiul din 1877-8.

Am spus şi în cartea mea recentă despre războiul de independenţă că opinia publică nu era pregătită moral pentru dînsul. Din nenorocire nici tineretul. Nici măcar cel care făcea studi în străinătate.

Iată încă o dovadă

Un bătrîn fost diplomat romîn, d. Mitilineu, acum în Veneţia, mi-a comunicat, sînt poate vre-o zece ani, un dosar cuprinzînd şi scrisori ale lui Spiru Haret, atunci student la Paris. În ele se află şi unele aprecieri pe care le cred bune de ştiut (am eliminat numai un pasagiu, pentru motive pe care nu voiesc să le spun).

Paris, 7, Rue du Cardinal Lemoine, Octombre 1896: „Mîne Stambulul va deveni un fort rusesc şi prin urmare nu vom mai avea niciun cuvînt a întreţinea o agenţie acolo. În momentul de faţă, cînd Sultanul însuşi e ameninţat cu moarte pentru că nu vrea să ne prefacă în paşalîc, nici să trimeată ordin Rusiei de a se astîmpăra, de a-i restitui Crimeia şi de a-i plăti o indemnisare bănească...

Poate ai auzit de tratatul de pace *(sic)* ce se zice că am încheiat cu Rusia la Livadia: să li dăm trecere pe la noi, 20 000 de oameni, cari ar fi comandaţi de Ruşi, şi Basarabia; în schimb vom avea Bucovina, o mare parte din Transilvania şi titlul de Regat... Vrem *(sic)* mi-a spus ieri altceva: Rusia, văzînd că nu i se permite a ocupa Bulgaria cu trupele ei, ar fi propus a ne însărcina pe noi cu astă misiune, ca să protegem populaţiunile creştine contra altor măceluri. Ce o fi, vom vedea".

17-29 Novembre 1876: „Bucureştiul e plin de armată, fiecare casă are cîte doi sau trei soldaţi în cvartir.

Ca politică, poate ştii că Turcii fortifică Rusciucul şi toate cetăţile lor de pe lîngă Dunăre. Abdul-Cherim-Paşa are ordinul să ni vadă România, are cu dînsul 15 monitoare armate cu tunuri de calibru mare ca să-i protegă trecerea la Rusciuc. Să ne ferească Dumnezeu a vedea pe acei sălbateci pe pămîntul nostru...".

N. I.

www.dacoromanica.ro

Operele lui D. Cantemir în Biblioteca Academiei din Petrograd, după însemnările unui Suedes din anul 1735

În 1924 fu publicat la Stockholm un luxos volum bibliografic omagial, dedicat unchiului meu *„Ottoni Smith. Doc. Rer. Pol. Sexagenarium artiumque liberalium Patrono eruditissimo, etc.“*

În acest volum, doctorul Gustav Adde reproduce o descriere a Academiei de Ştiinţe din Petrograd, după un manuscris aflător în Biblioteca Regală din Stockholm, opera unui cunoscut numismat şi istoric suedes, Carl Reinhold Berch, din 1735. Din această descriere traduc din limba suedesă veche următorul pasagiu, rămas neobservat firește la noi:

„Din lucrările învăţatului Hospodar al Munteniei *(sic)* Dimi-„trie Cantemir, nu există la Academie *decît unele picturi.* Des-„crierea lui a Moldovei şi a Munteniei este citată în opera lui „Bayer, „Dissertatio de Situ Scythiae, in Commentariis Petropolita-„nis“. Istoria turcească, lucrată de el, şi mult lăudată în „Verän-„dertes Russland“, ar fi, după cum afirmă d. Bayer, cam slabă „în ce priveşte istoria, fiind compilată de un autor mediocru: „comentariile însă ar fi excelente, conţinînd multe date asupra „celor întîmplate la Curtea turcească, precum şi descrierea ca-„racterelor unor Viziri, muftii şi altor miniştri, cari se găsiau „la Curte în timpul îndelungatei şederi a lui Dimitrie în Turcia. „Fiul său, Antioh Cantemir, luase manuscrisul cu el în An-„glia, avînd, după cum se pare, intenţia să puie pe cineva să-l „traducă din limba latină în cea engleză, spre a fi tipărit la „Londra“. (Prima ediţie era de fapt tipărită acum, precum ştim, cel puţin în parte, la Londra, 1734-5.)

„Lăsînd la o parte faptul că această operă folositoare nu va „putea fi înţeleasă de mulţi, mai trebuie regretat *că picturile „despre care este vorba mai sus* nu vor putea fi atunci repro-„duse în ediţia aceasta. Cine ştie dacă traducătorul engles va „lua în samă toate citatele în limbi orientale, atît de exacte, „ale autorului, şi dacă el nu va diforma numele proprii date în „fiecare cas în manuscris între parentese, cu literele lor origi-„nale ?“.

Trebuie deci să presupunem că portretele Sultanilor, reproduse în ediţia engleză a Istoriei lui Cantemir, sînt luate după

www.dacoromanica.ro

„picturi originale", făcute de Cantemir şi păstrate la Academia din Petrograd încă în 1735?

Cantemir miniaturist? Iată o nouă înfăţişare supt care ni apare, dacă trebuie să dăm crezare celor spuse de autorul suedes, atît de bogat înzestratul Domn moldovean. Este cert însă că Berch nu cunoştea lucrarea tipărită la Londra, în momentul cînd scria aceste rînduri.

Constantin I. Karadja.

Un „Tatăl Nostru" românesc necunoscut

În biblioteca bogată de la Tîrgul-Murăşului se află o *Oratio dominica in diversas omnium fere gentium linguas versa et propriis cuiusque linguae characteribus expressa..., editore I. Chamberlaynio,* Amsterdam 1715.

Iată forma în limba noastră (p. 77):

„Walachice.

Tatul nostru csinye jesh in cseruy
Szvinczie sze numelye tuo,
Sze vii Imperaczie ta
Fii voja ta cum in cseruj, asha shi pe pamuntich.
Punye nostru de tofe zilelye da noi asztesz.
Iarta greshelelye noastre
cum shi noi jartem
greshitilor nostri
Shi mentujeshte pe noi de roo.
Amin."

Altfel:

Parintye nostru csela cse jest in cseri,
Svenczie sze numelye tuo.
Vii Impareczia ta.
Fucse sze voja ta cum in cser asha shi pe pamuntul.
Punye nostru csusze csie da neo asztesz
Shi lasza datorilye nostre
cum shi noi leszam datornicsilor nostri,
Shi nu ducs pe noi la iszpitire
Shi mentujeste pe noi de hitlyanul.
Amin".

---

www.dacoromanica.ro

Contribuție la istoria Romînilor din Ardeal în epoca angevină

În 1920 a apărut, la Budapesta, al III-lea volum din „Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis", cuprinzînd, în peste 700 pagini, actele redactate de la 1-iu Ianuar 1358 până la 31 Mart 1359.

Între cele 338 documente am aflat unul singur care pomeneşte pe Romîni, cel de supt no. 25 (p. 42 şi urm.). Avînd în vedere că publicaţiile ungureşti nu pot străbate la noi în ţară, îl reproduc aici în întregime:

14 Februar 1358.

Religiosis viris et honestis, conventui ecclesie beate Marie virginis de Clusmonustura, amicis suis honorandis, Andreas voivoda transsilvanus et comes de Zonuk debite amicitie et honoris continuum incrementum. Dicit nobis magister Petrus, filius Jacobj de Gerendh, quod medietates possessionis Banabyky et villlarum olachalium et terrarum ad eandem pertinentium sibi de iure ab antiquo pertinerant, in quarum quidem dominium legitime vellet introire. Super quo vestram amicitiam presentibus requirimus diligenter quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fide dignum, quo presente Nicolaus filius Pauli de Pethlend, vel Ladislaus de eadem, sive Iacobus filius Michaelis de Reudh, aliis absentibus, homo noster, ad facies dictarum medietatum possessionis Banabyky ac villarum olakalium (!) et terrarum ad eandem pertinentium et utilitatum videlicet quarumlibet, vicinis et commetaneis suis universis legitime couvocatis, accedendo et presentibus, easdem ab aliis medietatibus dicte possessionis Banabyky, villarum olachalium et terrarum ad eandem pertinentium separatas et distinctas, cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, statuat et committat prefato magistro Petro, sine preiudicio iuris alieni, perpetuo possidere, tenere et habere, si non fuerit contradictum; contradictores vero, siqui fuerint, citet eosdem contra prefatum magistrum Petrum in nostram presentiam ad terminum competentem, rationem contradictionis ipsorum reddituros. Et post hec ipsius possessionarie statutionis seriem, cum totius peracti negotii processu, et, si necesse fuerit, nominibus contradictorum

www.dacoromanica.ro

et citatorum ac die et loco citationis, nobis in vestris literis amicabiliter rescribatis. Datum Torde, in die Cinerum, anno Domini M-mo CCC-mo L mo octavo.

Adresa: Amicis suis honorand s, conventui ecclesie beate Marie virginis de Clusmonustura, pro magistro Petro, filio Iacobi de Gerendh, statutoria.

Arhivele Statului din Budapesta, No. 28.578.

V. Motogna.

Mai vechi pomeniri ale Romînilor

Romînii sînt pomeniţi la *1302* şi în *Directorium ad passagium faciendum (L'advis directif pour faire le passage d' Oultremer)* al predicatorului Burkhard (Brochart i'Allemand), de fapt Gulielm Adam, către regele Franciei pentru a-l îndemna la cruciată. Se spune că *Sclavonia (Esclavonie)*, cuprinde Rascia, Serbia, Hlmul, Croaţia şi Zenta. Apoi „Isti ab una parte confiniant cum Ungaris, ex altera cum Grecia, ex altera vero cum Dalmatinis, cum Albanensibus et cum B[l]aquis" („Ceux-cy confrontent d'une part aux Hongres et d'aultre part aux Grecs et d'une aultre part aux Dalmaciens, aux Albaniens et aux Valaques", şi: „Walacques") *(Historiens arméniens des croisades*, II, pp. 382-3). Şi aiurea (p. 386) Romînii apar între Greci, Ruteni, Bulgari, Slavi, ca shismatici. Din luarea Constantinop olei se poate aştepta şi conversiunea acestor Blaqui-Valacques (p. 463). E vorba şi de acea Bodoniţă prin care se capătă grîul din *Valahia* (p. 508).

Aceasta înseamnă Romînii din Sudul Dunării. Căci şi mai jos se arată că din Albania la Salonic se trece „per Blaquiam" („par Blaque") (p. 416).

Dincolo de Ungaria se arată de-a dreptul Bulgaria (p. 417).

N. I.

O mărturie din anul 1493 a tendinţilor imperialismului maghiar în regiuni nelocuite de Unguri

În vestita Cosmografie a lui Hartmann Schedel (numită de obiceiu „Cronica de la Nürnberg") se află un pasagiu, rămas neobservat, care merită totuşi a fi răspîndit şi întrebuinţat cînd

www.dacoromanica.ro

o ocasie se presintă pentru a combate „tesa istorică“ a Ungurilor.

Pasagiul în chestiune se află la fol. 268 Vo. din ediţia latină a Cronicei din 1493 şi la fol. 269 din ediţia germană din acelaşi an. Iată textul german în extenso:

„ . . . . Der gewalt und herrschung des Hungrischen volcks „ist vil brayter un weyter den das hungrische land, dan die „Dalmacier oder Winden, die Bosner, die Triballi oder Mysij „oder Rascianer und Gethe, die man eins teils Walachen, eins „teils Transilvanos, die Sybenburger nennt, sind under der Hun„gern gewalt komen. Wiewol etliche zu unssern zeiten durch „der Türcken gewalt auss den Hungrischen gepiet gedrungen „worden....“.

Constantin I. Karadja.

Un articol al lui G. Sion despre Unire [1].

Culeg dintr'o revistă total uitată acest articol al poetului Gh. Sion, pe care mi-l semnalează d. Sever Zotta:

„Până a nu se încheia încă rezbelul Orientului, lumea se ocupa de soarta şi viitorul popoarelor creştine din Orient. *Romînii erau cei intăi cari atrăgeau atenţiunea Europei. Chiar supt baionetele oştirilor austriace, ei nu se sfiau a formula dorinţele lor mîntuitoare;* şi diplomaţii Europei, atît din ţară, cît şi din străinătate, primiau din toate părţile memorande şi memoare care arătau că ei pentru ca să între într'o viaţă nouă trebuie să capete o posiţiune politică stabilă, ce se resumă la unirea ţerilor lor şi la întemeierea unei dinastii constituţionale. Care însă fu resultatul acestor stăruinţe? Puterile europene, care mai mult, care mai puţin, se interesară de soarta noastră, se ocupară de drepturile noastre încălcate, şi, în cele din urmă, la încheierea tratatului de pace, se mărgeniră a lua măsuri spre a ni da o reorganisare interioară, proprie pentru înbunătăţirea soartei noastre. Dar ţinta Romînilor era alta: dorul lor era ca să-şi asigure o posiţiune politică stabilă. Comisarii Puterilor europene, trimişi ca să asculte dorinţele noastre, în deşert voiau să se ocupe de revisiunea aşezămintelor noastre interioare. Adunarea românească sau Divanul ad-hoc din Dealul Mitropo-

[1] Din ziarul lui G. Baronzi şi al lui G. Sion, *Zioa*, apărut la 3 Mart 1859.

www.dacoromanica.ro

liei s'a mărgenit, s'a rostit numai în privinţa a trei punturi. Puterile Europei, în cele de pe urmă, ni deteră o şartă constitutivă, numită *Convenţiune*. Neînţelegerea dintre ele paralisă sau întunecă dorinţele exprimate de Romîni.

Astfel, Romînii se văzură în alternativa de a reveni iarăşi la cestiunea lor primordială. Se determinară a face unirea puind pe Europa în pusăciune ca să cugete mai serios asupra soartei popoarelor. *Asta este în scurt istoria Romînilor de trei ani încoace. Dar cîte zbuciumări, cîte sacrificii nu i-au costat! Fiecare provincie, fiece oraş, fiece sat, fiece zi, are cîte o epopeie întreagă de evenimente.* Jocul politic din afară, înrîuirile, intrigile, luptele din lăuntru au fost atît de serioase încît pot a fi de *mare învăţătură posterităţii.* Ar fi de dorit ca istoricii noştri contimporani să se ocupe serios de partea aceasta a vieţii naţionale. Dar *lupta începută mai întăiu la Moldova, prelungită fără întrerupere în curs de trei ani în îmbele ţeri-surori şi terminată la Bucureşti astăzi este un fapt. După votul din 24 Ianuar, la 8 Februar, Capitala primi pe Alexandru Ioan I-iu.* Toţi Romînii din Carpaţi până în Dunăre, de la Orşova până la Mare, serbară realisarea visului şi dorului lor secular. Să fie oare oameni cari cred că aceasta e numai o farsă? Să fie oare partiduri care să spere a vedea desfiinţîndu-se această mare operă? Să fie oare inimi care să dorească întoarcerea trecutului? Ni place a spera că Romînii, până la unul, vor susţinea voturile Adunărilor lor, care i-au ilustrat înaintea Europei şi care s'au aplaudat de naţionalităţile civilisate. *Dar cum s'a făcut fapta aceasta?* Nu posteritatea, *dar chiar acei ce au luat parte în luptă pot să-mi facă întrebarea aceasta, şi nu vom şti cărui partid, cării provincii, se atribuie gloria acestui succes. In adevăr cine a făcut unirea?* Oare caimacamul Vogoridi din Moldova, carele s'a făcut nemuritor prin politica sa cea austro-turcească? Oare prinţul Alexandru Ghica, caimacamul Ţerii Munteneşti, care (glorie lui) a lăsat pe Romîni să-şi formuleze dorinţele în toată libertatea? Oare reîntrarea emigranţilor de la 48, cari au pus umărul la greutatea causei naţionale? Oare Divanurile ad-hoc, care s'au rostit în unanimitate către comisarii înaltetor Puteri garante? Oare Convenţiunea de la 7/19 August 1858, care ni-a lăsat deschisă calea către aceasta? Oare căimăcamia cea memorabilă a lui Panu şi V. Sturza din Moldova,

www.dacoromanica.ro

care a întunecat partidul autiunist? Oare căimăcămia lui Manu şi Băleanu? În adevăr nu putem deslega întrebarea, şi nu putem zice decît că îngerul veghetor al romînismului a arătat cu degetul cărarea cea de lumină, şi pe aceia căi are s'au dus unul după altul şi deputaţi şi adunări şi popor, pentru a ne face demni de venerarea şi considerarea străinilor, demni de misiunea ce ni este însemnată în Orient. Trebuie oare de acum să mai întrebăm dacă nu am greşit? Trebuie oare să mai aşteptăm confirmarea faptei noastre de către străini? Trebuie oare să ne căim de ceia ce am făcut şi să cugetăm a preface sau a desface ceia ce am făcut! Nu; asemenea întrebări nu trebuie să-şi mai facă Romînii. Străinii se vor certa oricît între ei, dar nu se vor uni ca să învoiască inimicilor unirii să vie a ne despărţi cu baioneta. Popoarele astăzi nu se tratează ca turme de vite. Drepturile Romînilor sînt puse supt garanţia echilibrului european; şi, întru cît nu vom călca datoriile noastre internaţionale către alţi vecini, întru cît ni vom căuta trebile cu pace şi cu linişte, nu poate baioneta străină să violeze cu cuvîntul pămîntul nostru. *Dar lucrul mare şi principal la care Romînii trebuie astăzi să cugete, este unirea între dînşii; unire a lor morală, fără de care acea politică poate dintr'o zi în alta să cază şi să se piarză. Nu prevăz nicio nenorocire mai cumplită astăzi pentru Romîni decît desunirea între dînşii. Acei ce nu văd bine unirea ce am proclamat-o, astăzi cu mîna pe mustaţă zîmbesc cu zîmbet satanic, uitîndu-se la desunirea noastră. Acei ce astăzi nu vor contribui la întărirea unirii noastre morale, acei ce vor căuta să ţie luptele de partiduri în permanenţă nu pot să fie decît ticăloase instrumente ale străinului. Istoria va înfiera asemenea frunţi, şi cugetele lor vor fi persecutate de remuşcări pănă în posteritaiea lor.*"

Erudimini...

Revoluţia din 1821, privită de un misionar catolic

Între izvoarele găsite de învăţatul bulgar Miletici cu prilejul studiilor sale asupra Bulgarilor pavlichieni, se găseşte şi un memoriu al misionarului Luigi Bonauguri din Ordinul Pasionist [1].

[1] „*Sbornie za narodni umotvorenia, nauca i cnijnina*, XIX, Sofia 1903: „Descrizione dei torbidi accaduti in Bulgaria nel 1821" de Luigi Bonauguri, p. 336 şi urm. (la anexe).

www.dacoromanica.ro

Acest misionar a trecut prin cadrele Misiunii din provincia bulgaro-valahă, între anii 1817 şi 1822. A păstorit deci în vremea faimosului episcop nicopolitan Fortunato Ercolani.

Repetatele emigrări ale Bulgarilor catolici pe teritoriul nostru în secolele XVIII şi XIX au făcut ca episcopii de Nicopole să-şi extindă prerogativele, urmărindu-i pentru a li purta grija spirituală şi în noile lor aşezări [1].

Încă de la finele secolului al XVIII-lea vedem că unora din misionarii repartisaţi satelor din regiunea Sişţov-Nicopole li se încredinţează şi grija grupurilor de credincioşi refugiaţi peste Dunăre, prin satele oltene şi muntene [2].

Mai ales misionarii din Congregaţia Pasioniştilor s'au achitat cu mare curaj şi abnegaţiune de îndatorirea periculoasei navete dintr'o ţară în alta. Aşa se explică faptul că aceşti „clerici desculţi ai Sfintei Cruci şi ai patimilor Domnului " erau totdeauna nişte oameni informaţi, în curent atît cu evenimentele politice mai însemnate, cît şi cu ideile ce circulau. Această bună informaţie se vede din memoriile, rapoartele, însemnările de cronică, scrisorilor, într'un cuvînt din toate acele *„notizie"* care ni-au rămas de pe urma lor şi care interesează de o potrivă şi istoriografia noastră şi pe cea bulgară.

Memoriul lui Luigi Bonauguri cuprinde o interesantă povestire a unor împrejurări petrecute în anul 1821.

În prima parte, misionarul şi-a însemnat cîteva note şi impresiuni asupra revoluţiei greceşti şi româneşti din Muntenia, iar *în partea a doua* — mult mai desvoltată — se ocupă de turburările pe care revoluţia anului 1821 le-a stîrnit în Bulgaria, de suferinţile populaţiei bulgăreşti şi ale clerului catolic.

Revoluţia grecească, al cării lamentabil conducător a fost Ipsilanti, este astăzi bine cunoscută. Se pot reconstitui până în amănunte toate fasele acestui episod grotesc cu care s'a încheiat un secol de dominaţie fanariotă.

Marşul timid de la Iaşi asupra Bucureştilor, contrastînd cu epica şi cu florile de stil a duiumului de „proclamaţii" şi „ordine de zi" emanate de la „marele cartier" al acestei revoluţii de operetă ; bandele de slugi înarmate şi de aventurieri fără îndrăzneală cari începeau opera de refacere a Imperiului bizantin

[1] V. Papacostea, *Acţiunea Ordinului Pasionist în Bulgaria şi Muntenia*, în *Rev. Istorică*.
[2] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

prin jăfuirea bisericilor noastre; cruzimea cu totul inutilă şi apolitică a uciderii lui Tudor; fuga ruşinoasă de pe dealurile Drăgăşanilor şi părăsirea mavroforilor, — iată cîteva din motivele care au compromis pentru mulţi ani, după cum se ştie, nu numai emanciparea Grecilor, dar şi a celorlalte popoare de supt dominaţiunea otomană.

Înţelegerea aceasta a lucrurilor petrecute la 1821 ni se impune prin sentimentele şi resentimentele pe care le-au stîrnit în spiritul contemporanilor, cari aproape în unanimitate au privit cu desgust acţiunea din Principate şi pe conducătorii ei. Bunul simţ al neamului nostru a fost admirabil exprimat de copiii cari, privind pe uliţele Bucureştiului triumfala defilare a zavergiilor, cîntau:

Ipsilante fertmarşal,
Pendideca ghinărar,
Ofiţerii cei mai mari,
Covrigari şi plăcintari[1].

Să ne mai mirăm că omul de mare experienţă militară şi sentimente profund umane care a fost Tudor Vladimirescu a despreţuit din primul moment vicleimul acesta desmăţat care sensibilisa atîtea păcate vechi şi noi?

Ca o confirmare a celor de mai sus se adaugă însemnările contemporanului Luigi Bonauguri. Întreg capitolul privitor la evenimentele din Principate *este străbătut de o fină ironie la adresa eteriştilor.* După ce ni spune că turburările au început în cursul lunei Mart şi că principele Alexandru Suţu nu a murit de moarte bună, ci otrăvit, el ridiculisează proiectul Grecilor de a reîntemeia Imperiul bizantin şi grandilocvenţa ameninţărilor lor „că îi vor aduce pe Turci în stare de sclăvie şi că se vor sătura de sîngele lor; *că, după ce vor fi terminat cu Turcii, vor trece în Ungaria, apoi în Germania, apoi vor distruge Imperiul austriac, vor întra în Italia şi, înaintînd în sfîrşit asupra Romei, vor desfiinţa Sf. Scaun Apostolic*[2]“.

Continuînd, consideră drept *„himere“*[3] toate aceste planuri şi pare şi el informat asupra abundenţei de corespondenţă şi manifeste pe care o producea „cartierul“ lui Ipsilanti. Spune că s'au trimis agenţi prin diferite părţi pentru a se uni în sen-

[1] N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu* V. cronica lui Mihail Cioranu, la p. 266.

[2] V. cap. I-iu din *memoriul* lui Bonauguri.

[3] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

timente cu provinciile Serbiei, Bosniei, Moldovei, Valahiei, Bulgariei, Romaniei şi Macedoniei. Vorbeşte apoi de întrarea lui *Tudor* în Bucureşti *„cu puţine trupe, chemat să ocupe tronul vacant al Munteniei*[1]*“*. La întrarea lui Tudor cu trupele sale în Bucureşti „preoţii greci au binecuvîntat steagurile trupelor sale, au predicat revoluţia contra Porţii Otomane şi au ameninţat pe catolici cu un nou botez sau cu moartea[2].“ Vorbind de demonstraţiile de pe străzi ale eteriştilor, din nou îi ironiseazâ: *„aproape victorioşi asupra Europei cît şi asupra Asiei, ei au cutreierat străzile oraşului cu apă sfinţită, chemînd poporul să se răscoale în masă pentru a scutura jugul Turcilor“* [3].

La capitolul II al amintitului memoriu, Bonauguri spune că pe atunci se găsiau în Bucureşti cîţiva Turci travestiţi în Valahi, cari, văzînd toate aceste întîmplări „şi procedeurile preoţilor greci, au plecat din Valahia peste Dunăre şi au raportat totul Turcilor de prin raielele bulgare ; de aici aceşti spioni şi-au continuat drumul către Constantinopol pentru a informa Înalta Poartă[4]“.

Începură imediat în Bulgaria cele mai minuţioase cercetări pentru a fi împiedecată întinderea revoluţiei. O deosebită atenţie se dă mereu materialului de corespondenţă şi manifeste. Clerul grec era cu deosebire suspectat de Turci. Astfel avu loc o perchisiţie la mănăstirea din Nicopole, unde au fost găsite cîteva hărţi; cei patru călugări ai mănăstirii au fost imediat arestaţi şi băgaţi la închisoare[5].

În vremea aceasta misionarii catolici din diocesa Nicopolei intensificaseră activitatea lor în cele cinci sate, *„pentru a readuce la datorie pe foarte mulţi dintre credincioşi, contaminaţi şi ei de învăţături si obiceiuri rele“* [6]. Timp de optsprezece zile populaţia a răspuns continuu la chemarea acestora, luînd parte atît dimineaţa, cît şi seara la slujbele şi predicile pasio-

[1] *Ibid.*

[2] *Ibid.* Se ştie că avuse loc, încă înainte de revoluţie, între clerul ortodox şi episcopul catolic Fortunato Ercolani un conflict răsunător ; Mitropolitul Dionisie Lupu se manifestase ca un adversar hotărît al episcopului de Nicopole.

[3] *Ibid.*

[4] *Ibid.*, cap. II.

[5] *Ibid.*

[6] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

niştilor. Ştim în ce forme fanatice activau şi predicau represintanţii acestui Ordin. De sigur că ecoul apropiat al revoluţiei îl făcuse să-şi încordeze încă mai mult puterile.

De la o vreme, încep a veni la Beleni, pentru slujbe şi predici şi grupuri de familii din celelalte sate catolice. Toate aceste lucruri şi mai cu samă venirea credincioşilor de prin împrejurimi i-au făcut pe Turci să bănuiască faptul că se pregătia rebeliunea, fiind convinşi „di certa corrispondenza coi Vallachi“ [1]. Ceia ce agravase lucrurile, era faptul că misionarul din Oreşti primise în luna Februar, deci înaintea revoluţiei din Muntenia, o scrisoare de la Padre Giuseppe Molajoni, vicariul general al acestei provincii. În realitate această scrisoare ar fi conţinut un comision de bani pentru însuşi imamul turc din regiune : totuşi calomnia prinde. Se vorbeşte continuu de o corespondenţă din Muntenia [2], în care Padre Giuseppe şi Fortunato Ercolani ar urma să vină în fruntea a 10.000 de oameni pentru a extermina pe Turci. Se aminteşte apoi de uciderea Patriarhului. Înalta Poartă trimete un firman pentru Bulgaria, în care dă guvernatorilor permisiunea de a pedepsi cu moartea pe acei Bulgari suspecţi de rebeliune, ca şi pe aceia care prestaseră în 1811 servicii armatelor ruseşti. Încep în toată ţara rechisiţiile de arme. Trupe nedisciplinate trec mereu către Muntenia [3].

Continuînd, Bonauguri ni înfăţişează suferinţile îndurate de misionari [4], între cari se găsia şi el; contestă de mai multe ori orice amestec al lor în treburile politice. Unii îi acusau pe misionari că scriseseră Ruşilor să facă războiu Turcilor; alţii că primiseră scrisori de la rebelii munteni; iar alţii că erau uniţi cu grandioasele proecte ale Grecilor.

Urmează cap. 18, 19 şi 20, în care sînt înfăţişate cruzimile pornite de Turci împotriva Bulgarilor. În cele din urmă Sultanul dă un nou firman, prin care se opresc cruzimile împotriva Bulgarilor [5]. Speranţa misionarilor că vor avea linişte se spulberă însă fiindcă „Turcii, examinînd noul firman, spuneau că el nu ocroteşte pe preoţii latini şi complicii Ruşilor [6]“. Se află

[1] *Ibid.*, cap. III.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.*, cap. 4.
[4] Vezi cap. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, apoi 16, 17 şi 18.
[5] V. cap. 20 din *memoriu*.
[6] V. cap. 21.

www.dacoromanica.ro

de cruzimile Turcilor în Muntenia şi de uciderea lui bimbaşa Sava pe care îl ştiu *„al servizio di Moscovia“* [1].

Din ce în ce mai îngrijaţi, misionarii scriu lui Giuseppe Molajoni la Sibiiu unde se refugiase la spargerea Bucureştiului. Sînt luaţi supt protecţia Austriei şi mutaţi în Muntenia. Trec prin Bucureşti, pe care îl văd ocupat de numeroase trupe turceşti şi de „un corpo di Cosacchi, celebri per le loro rapine“. Cu escortă austriacă pornesc mai departe şi străbat Muntenia în cinci zile „per un tratto di circa 450 miglia italiane“, de ajung la Sibiiu în ziua de 8 Novembre [2].

Victor Papacostea.

Despre originea numelui Tatos

Istoria popoarelor romanice orientale, pe basă de izvoare precis scrise, nu poate începe decît cu secolul al XI-lea. Aproape un mileniu mai înainte elementul romanic trebuie căutat numai supt diferite nume arhaisate sau în confusiunile scriitorilor, de oare ce nimeni nu se poate gîndi la o completă dispariţie a lui acolo unde puterea imperială romană îl aşezase şi l cultivase. În sprijinul identificării elementelor autohtone sau romane prebarbare şi contemporane năvălirilor barbare vine însă şi filologia, de multe ori cu determinări hotărîtoare. Pe lîngă datele istorice ea este de un foarte preţios ajutor şi istoriei Romînilor.

A întrat de mult în discuţie toponomia Daciei şi Peninsulei Balcanice, cum şi onomastica diferitelor popoare şi şefi de triburi sau conducători locali. De data aceasta noi ni propunem să revenim asupra unui nume discutat destul de mult şi pănă acum, cu credinţa că vom contribui cu ceva la luminarea acestei chestiuni. Este vorba de originea numelui conducătorului cetăţii Silistra (Dristra), *Tatos*, care a resistat lui Alexis Comnenul şi despre care avem în vremea aceasta o relaţie a Annei Comnena. Chalandon îl considera Peceneg şi pe el ca şi pe poporul pe care îl conduce [3].

[1] V. cap. 22.

[2] V. cap. 27. Am trecut sumar asupra acestor capitole, în care se povestesc suferinţile misionarilor, întru cît voiu avea prilejul să reviu asupra lor în studiile mele asupra catolicismului.

[3] F. Chalandon, *Essai sur le règne d'Alexis I-er Comnène (Les Comnènes* I), Paris 1900, cap. IX.

www.dacoromanica.ro

D. N. Iorga, într'o comunicare ţinută la Academia Romînă [1], dovedeşte că toate aceste formaţiuni politice dobrogene — şi în primul rînd a lui Tatos — sînt cele d'intăiu cristalisări de State româneşti, numele şefilor însişi arătînd origini româneşti [2]. Mai tîrziu d. N. Bănescu, plecînd de la studiile d-lui Iorga, găseşte şi alte izvoare în sprijinul acestor dominaţiuni locale la Dunăre. Cu cincisprezece ani înainte de anul de care vorbeşte Anna Comnena (1087) despre şeful barbar de la Dunăre, el este pomenit şi de Skylitzes (719,8: Τάτους), Zonaras (III, 713,8: Ταtούς) şi Attaliates (8,13). Acesta din urmă trebuie să sufere o emendaţiune, de oare ce dă forma Ταtρός, transcriere greşită din Ταtούς. Preţios este faptul că înmulţeşte izvoarele prin care se poate dovedi independenţa formaţiunilor politice de la Dunăre şi mai întăiu a lui Tatos [3].

După relevarea acestor ştiri istorice, chestiunea a întrat pe mîna filologilor după cum urmează: d. O. Densusianu crede că Tatos este un nume străin, neavînd nicio legătură cu *Tatul* românesc, întru cît îl găseşte citat la Armeni [4]. D. Giuglea nu crede însă că *Tatòs* (Ταtούς, Τάτους) poate da în româneşte *Tatul*, care ar fi trebuit să fie transcris în greceşte *Tatulos*. (Ce origine se poate admite atunci pentru Ταtοῦλος, din Priscus, dacă aceasta e transcrierea în greceşte a românescului *Tatul ?*) D-sa nu neagă însă existenţa Statelor româneşti [5]. Răposatul Vasile Bogrea scria, referitor la aceasta, următoarele: „Ca nume armenesc, cunoscut la noi, *Tatos* (cu accentul pe silaba iniţială) represintă foarte probabil forma grecească a tătărescului *Tat: Taţii*, coloniştii Crimeiei de la Mariupol, vorbesc în dia-

[1] Publicată în *Revista Istorică*, V, 6-7 (1919), pp. 103-113 şi în franţuzeşte: *Les premières cristalisations d'Etat des Roumains*, în „Bulletin de la section historique" al Ac. Rom., V-VIII (1920), pp. 33-46.

[2] D-sa revine asupra acestei chestiuni în *Les Latins d'Orient*, Paris 1921, p. 39 şi *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, Bucureşti 1922, p. 33.

[3] N. Bănescu, *Cele mai vechi ştiri bizantine cu privire la Romîni*, în „Anuarul de istorie naţională", I, Cluj, pp. 138-160, şi franţuzeşte în „Byzantinisch-Neugriechische Jahrbucher", III, 1922.

[4] O. Densusianu, în *Graiu şi suflet*, I, p. 324.

[5] G. Giuglea, în *Dacoromania*, III, p. 628 nota 2. Adăugăm şi importanta constatare a d-lui Giuglea, prin care îndreaptă filologia către fondurile: latin, autohton, vechiu grecesc şi vechiu german din aceste regiuni daco-balcanice, stăruind că pentru elementul grecesc „regiunea cea mai indicată, ca centru de iradiere, este aceia a Mării Negre, pe ţermul căreia elenismul a stăruit puternic şi după venirea Romanilor", constatare admisă şi de d. Sextil Puşcariu, *ibid.*, p. 775.

www.dacoromanica.ro

lect grecesc şi-şi zic astfel până azi (v. Kuun, în *Codex Cumanicus*, p. XXX), ca şi *Taţii* iranici din Transcaucasia[1]. Mai în urmă, aflînd explicaţia pe care o dă V. Thomsen *(Samlede Afhandlinger*, III, Copenhaga şi Cristiania, 1922, p. 103) cuvîntului *tat*, care după unii înseamnă numele dat populaţiilor „care s'au supus stăpînirii Turcilor" şi după alţii „le surnom donné aux populations d'origine persane ou kurde dans le Turkestan", conchide: „oricare ar fi originea acestei denumiri, ea e, fără îndoială, un cuvînt întrebuinţat de Turci încă dintr'o epocă destul de îndepărtată pentru a designa elementele străine cuprinse în domeniile lor (*peregrini* sau „metecii", aşa-zicînd) şi al căror contigent, de origine turcească, sau neturcească, esenţial persană, era destul de considerabil tocmai în imperiul Turcilor occidentali[2]".

Deci până acum tema *tat* din *Tatos* a fost căutată în elemente orientale, asiatice. Acum în urmă a fost căutată şi în slavă (Τατίμερ, Theoph. Simocatta, 234-235, şi chiar în Tatuş [dar care se poate căuta şi în Τατίκιος, Anna Comnena, I, 138, şi Τατράνης, *ibid.*, 257, care sînt însă asiatice]), cum şi în limba cumană, în care se constata tema[3]. În realitate tema din *Tatos, Tatul*, o aflăm în diferite epoci şi în diferite cuvinte[4].

---

[1] *Anuarul de istorie naţională*, I, p. 380.

[2] *Ibid.*

[3] P. Mutafciev, *Bălgari i Rumîni vă istoriiata na Dunavschitea zemi* (Anuarul universităţii din Sofia, Fac. ist.-fil., XXIII, 1), 1927, p. 216.

[4] F. Justi, *Iranisches Namenbuch*, Marburg, 1895, pp. 330-1 citează: *Thathul* (anii 350, 451, 455, 1053, de la armenescul *Thath, Thathik* = mână, pumn), la care noi adăogăm „Thathoul, gouverneur de Marasch pour les Grecs, avec le titre arménien de *prince des princes*" (Mathieu d'Édesse, „Recueil des historiens des croisades", *Documents Arméniens*, I, p. 50), cum şi numele celei mai vechi mănăstiri armeneşti Tathev, despre care A. Tchobanian *(La Roseraie d'Arménie*, I, Paris 1918, p. 5) observă: „les noms mêmes de Tathèv et de son voisin Thanahat font penser qu'il y avait là *(este vorba de Sunik)* jadis un sanctuaire païen assez important qui fut consacré au culte du Dieu véritable par saint Grégoire l'Illuminateur et ses fils". Şi mai departe (de şi din vremuri păgîne mănăstirea se păstra încă în secolul al XIII-lea) observă: „le couvent de Tathèv est consacré au nom de saint Stathée et d'aucuns ont cru qu'un saint de ce nom a existé, un disciple de saint Thaddée, qui aurait évangelisé le Sunik, et que le nom de Tathèv serait une déformation de Stathée. Or, d'après les philologues, Stathée n'est que l'abréviation du nom de saint Thaddée, tandis que Tathèv *est un vieux mot de l'ère païenne" (ibid.*, nota 1 ; sublinierea e a noastră). În afară de aceştia Priscus ni dă pe Τατοῦλος, ambasador bizantin la Attila, ca să-şi vadă fiul (ed. Dindorf, I, 301); mai tărziu avem un *Tatol-bei* în Crimeia (1423), dat de d. G. I. Brătianu *(Vicina*, în „Bull. de la sec. hist.", Ac. Rom., X, 1923, p. 128, nota 1) şi altele la Bogrea, *Anuarul*, III, *l. c.* La Romîni se găseşte de asemenea în trecut ca şi azi (un

www.dacoromanica.ro

Mutafciev face din Tatos un şef peceneg (*o. c.*, p. 218) (Zonaras îl consideră tot Peceneg).

De fapt tema *tat* se găseşte la Traci ca şi la Costoboci şi Frigieni [1], iar la Greci se află transcrisă exact în Τίατος, pe o monedă din Smirna [2]. Aşa dar tema este comună Armenilor, Frigienilor ca şi Tracilor. Dar se ştie că Frigienii şi Armenii erau popoare fraţi [3]. Şi cunoaştem de asemenea şi legăturile dintre Frigieni şi Traci. Apoi, în ceia ce priveşte Peninsula Balcanică, s'a recunoscut o unitate lingvistică veche, care a influenţat de o potrivă toate limbile moderne vorbite aici şi care au avut ca bază un vechiu element autohton [4].

Aşa dar această temă aflîndu-se în majoritatea cazurilor la neamurile traco-frigiene, e mult mai probabil ca numele lui *Tatos* să fie căutat într'o moştenire tracă decît ca venind dintr'o altă parte [5]. Şi putem presupune aceasta cu atît mai mult, cu cît numele şefului de la Dunăre (nomad, după unii, Scit sau

---

Tatulescu se iscăleşte în *Analele Rîmnicului-Sărat*, I, 1924). In sfîrşit chiar în toponimia Carpaţilor denumirile istorice nu sînt slave, ci necunoscute ca origine (s. ex. Carpaţii, Tatra, Fatra, Matra, Magura; cf. L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, I, Paris 1923, p. 20), dintre care reţinem vechiul *Tatra*. Aceiaşi temă o aflăm şi în *Tatomireşti*, sate în judeţele Dolj, Neamţ şi Vasluiu (*Marele dicţionar geografic al Romăniei*, V, s. v.) şi, cu pronunţie deosebită în *Tătuleşti*, comună în judeţul Olt. Mai caracteristic este însă numele pîrăului din judeţul Rîmnicul-Sărat, *Tatul-Cimpoiaşul*, de care se leagă frumoasa legendă a păstorului care cînta foarte frumos şi, murind de tînăr, sătenii, ca să-şi aducă aminte de el, au botezat cu numele lui pîrăul acesta (*ibid.*, p. 549). *Tata* ca nume de localitate, vezi Pârvan, *Getica*, An. Ac. Rom.., sect. ist., seria III, vol. III, Bucureşti 1926, indice.

[1] G. G. Mateescu, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, în „Ephemeris Dacoromana", I, Roma, 1923, p. 102: „Negli esempi che possediamo analoghi o identici a *Tiatus* la tenue è sostituita dalla corrispondente aspirata, nella 1ª e 3ª sillaba come in Θιαδιοῦς di Odessus, Θεαδὼ Δεσαηένθου, oppure solo nella 1ª come in Θεατάν".

[2] *Ibid.*, şi nota 12, unde se găseşte şi o formă — διατις, în Licia, care însă nu se poate separa de numele frigiene în *Tat* —, rădăcina originală fiind *Tat*— (Mionnet), care intercalează un — *i* — devenind *Tiat* = Θιαδ., avînd analogie cu numele *Tiut*—, *Teut*—, Θεοτ— = *Tut*—, *Tot*—, citate de Mateescu.

[3] Acelaşi *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, în „Ephemeris Dacoromana", II, 1924, p. 225.

[4] A. Seliščev, *Des traits linguistiques communs aux langues balkaniques*, în „Revue des études slaves", V, 1925; K. Sandfeld, *Balkanfilologien. En oversigt over dens resultater og problemer*, Copenhaga 1926; cf. *Studi Rumeni*, III, pp. 145-152 şi *Dacoromania*, IV, 2, pp. 1278-1302.

[5] Faptul că accentul variază de la autor la autor în cuvîntul *Tatos* nu este un punct de reper pentru filologi, de oare ce fie care scriitor transcria după o formă a lui personală. Citez un cas: Amian Marcelin, XXXI, 11, 6 dă: *Castra Martis*; Hierocles, *Synecd.*, 655, 5: Κάστρα Μάρτις; iar Procopiu, *de aed.*, IV, 6: Καστράμαρτις. Ce regulă putem scoate din această accentuare?

www.dacoromanica.ro

Peceneg după alţii) este pomenit cu neprecisiune sau este amestecat cu popoarele semibarbare locale. Anna Comnena şi Attaliates vorbesc însă de aceste neamuri după ce mai întâiu lămuresc poziţiile şi înfăţişarea tuturor celorlalţi barbari (Cumani, Pecenegi, etc.). Evident că în urma presintării pe nume a acestor năvălitori între *semibarbarii* aceştia trebuie să vedem şi elemente de aici romanisate. În adevăr, nu departe de aceste locuri, aceleaşi izvoare vorbesc de Vlahii din Hemos şi de cei cari erau în armata lui Alexe în momentul când se dădea bătălia de la Lebunion. Deci nu lipsiau elemente romanice între Dunăre, Mare şi Hemus, ceva mai târziu arătate şi de Kinnamos mult mai la Nord.

Întărim ipotesa noastră şi pe faptul că Niederle însuşi (*Manuel de l'antiquité slave*, I, Paris 1923, pp. 57-8) care slavisează tot ce poate, cu drept şi pe nedrept (cf. *Dierna=Tierna=Cerna şi Berzobis=Bersovia=Brzawa*), nu aruncă această temă în domeniul slav, cum încearcă Mutafciev. In sfîrşit toponimia şi onomastica carpato-balcanică, neexplicată până acum — cum şi cea slavonă care nu poate fi urmărită după legile fonetice general cunoscute — trebuiesc să arunce filologia în domeniul limbilor popoarelor din protoistoria Sud-Estului Europei.

Fontenay-aux-Roses, 25 Decembre 1928.

Aurelian Sacerdoţeanu.

Un student romîn la Pisa şi Paris, către 1820: Simion Marcovici

Cu destulă greutate se întîlneşte numele aceluia a cărui memorie încerc s'o evoc în paginile ce vor urmă, în însăşi istoria literaturii şi culturii româneşti din secolul trecut. Cu atîta mai puţin, firesc, în istoria legăturilor culturale ale romantismului românesc cu cel apusean. O figură minoră. Un nume dat uitării, fără ca prin aceasta să ni apară mai puţin suggestiv, atunci când — şi este casul nostru — încercăm a da o nouă contribuţie la această din urmă istorie, definitivă, ce-şi aşteaptă încă purtătorul de răspundere şi de cuvînt.

Intr'adevăr, acest Simion Marcovici[1], pe lîngă însemnătatea

[1] De fapt se numia *Simion Marcu;* dar numele i-a fost schimbat — aşa era pe atunci obiceiul în Principatele dunărene, chiar până

www.dacoromanica.ro

sa bine precizată ca profesor, ca adept al lui I. Eliade Rădulescu şi ca divulgator al culturii franceze şi italiene în romantismul românesc, ni poate folosi ca sigur punct de orientare, atunci cînd este să ilustrăm cu mai multă precisie momentul introducerii limbii naţionale în învăţămîntul românesc, prin înlăturarea îndătinatei culturi greceşti.

Iată, pe scurt, ceia ce va forma obiectul studiului de faţă.

* * *

Faptele ce sînt de pus în legătură cu biografia şi activitatea culturală a acestui pre-romantic romîn, sînt de fapt o urmare concludentă a schimbărilor, din multe privinţe fundamentale, ce se produseseră în cultura celor două Principate după 1700-1750, odată cu afirmarea şi universalisarea enciclopedismului occidental. Acesta fusese importat direct la noi, mai ales prin numeroşii preceptori — Italieni, cîte odată Germani sau chiar Spanioli, mai ales Francesi, — fixaţi vremelnic la Curtea principilor fanarioţi din Bucureşti şi Iaşi, sau chiar pe la Curţile boierilor [1]. Şcoala, cea oficială, continua a fi greacă; şi, cu toate că mulţi dintre profesorii ei greci îşi desăvîrşiau studiile la Universităţile italiene ori chiar francese; cu toate că, odată întorşi în Principate, nu refusau — poate şi din oportunism — să servească înseşi culturii occidentale, prin aceste influenţe noi tradiţia culturii greceşti începuse să se resimtă încă din timpul oficialităţii fanariote. Nimic nu mai putea întrerupe acest proces de lentă înlăturare, înfăptuit prin discrete momente de transiţie. Către sfîrşitul secolului al XVIII-lea sînt tot mai frecvente apariţiile tinerilor boieri romîni trimişi la învăţătură în Occident (totuşi: adesea la şcolile greceşti din Viena, Leipzig, Budapesta, etc) [2], persistînd concepţia că „ştiin-

---

pe vremea adolescenţii lui M. Eminescu — în acela supt care este astăzi curent menţionat. C. Diaconovich (în *Enciclopedia Română*, Sibiiu, 1904, III, p. 200), spune că s'a născut la 25 Ianuar 1802. Alţi biografi întâmplători (Dim. R. Rosetti, *Dicţionarul Contimporanilor*, Bucureşti, 1897, p. 123) dau ca an al naşterii 1790, dată ce apare mai frecvent citată.

[1] N. Iorga, *Istoria Învăţământului românesc*, Bucureşti, 1928, p. 131 şi urm.

[2] *O. c.*, p. 133 şi urm.

www.dacoromanica.ro

ţile" nu se puteau împărtăşi şcolarilor în limba românească —săracă şi „proastă", după aprecierile interesate ale profesorilor greci — ci, alături de elină, cel mult în limba franceză sau italiană, aceste două limbi neo-latine făcînd astfel transiţia spre naţionalisarea învăţămîntului românesc, consfinţită, timid, de o primă reformă oficială în 1817.

Intre timp, noua ideologie a Revoluţiei franceze îşi făcuse drum până în Principate, de timpuriu, ajutată în bună parte de aceiaşi intelectuali greci, cari nu încetară a face indirect legătura între ele şi Occidentul promotor al noii Renaşteri spirituale, politice şi culturale. Dorinţa de cultivare, chiar şi la Romînii din clasele sociale mai puţin ilustre, sporeşte; afluenţa către şcoală e tot mai evidentă; oficialitatea, de şi încă străină de ţară, începe a face hotărîte sacrificii; democratisarea învăţămîntului (chiar prin acordarea de burse celor din clasele sociale inferioare) nu mai poate întîrzia. Iar, în vreme ce Grecii, larg ajutaţi de conaţionalii lor din Principate, vor porni de aici Eteria redeşteptării lor naţionale; în vreme ce tot mai numeroşi ni vin preceptori din Occident, presenţa lor corespunzînd unei reale stări de lucruri[1]; în această vreme, un Gh. Asachi (se formase la Roma) şi un Gh. Lazăr (exponent al „şcolii latiniste" din Transilvania) deschideau cele d'intăiu şcoli româneşti, în cele două capitale ale Principatelor. Fapta aceasta s'a săvîrşit în preajma anului 1820, cînd Marcovici şi alţi cîţiva tineri studenţi vor fi trimişi să se instruiască în Italia.

Mai înainte de-a trece la precisări relative la această trimetere a lor, din motive pe care le vor îndreptăţi anumite preocupări ale studiului de faţă, ne vedem siliţi a da cîteva informaţiuni — sumare — cu privire la influenţa italiană în Principate, anterioară anului 1820.

* * *

Ca punct de plecare vom lua epoca principelui Constantin Brîncoveanu, la a cărui Curte vom întîlni mulţi Apuseni şi mai ales italieni: B. Ferrati, medicul Iacob Pylarino, Del Chiaro,

[1] Nume de preceptori francesi, în *o. c.*, p. 159 şi urm. Către 1825, proteste contra „francomaniei" nu întîrzie să se arăte (*ibid.*, p. 178).

www.dacoromanica.ro

Grecul din Veneţia Ioan Abramios, etc[1], vădit influenţată în această privinţă de puternica personalitate a Stolnicului Const. Cantacuzino, rudă apropiată şi sfetnic al principelui, care făcuse studii la Universitatea din Padova, la care-l va trimite şi pe fiul său Răducanu, însoţit de tînărul arhimandrit de Ierusalim Hrisant Notara, pentru ca de la Padova să treacă amîndoi la Paris (1701-1708)[2]. Felul cum Răducanu stăpînia limba italiană forma obiectul admiraţiei profesorilor săi padovani. Tot elev al acestora era către 1712 un alt nobil din Principate, rudă a Mavrocordaţilor, Ioan Hrisoscoleu[3]. Iată cum ni vom explica faptul că, prin 1719, boieri romîni, ca Matei Creţulescu, redactau testamente în care cereau stăruitor ca fiii lor, alături de elină, să înveţe limba latină şi italiană[4]. Tradiţie de care nu se putea îndepărta nici ilustra familie de învăţaţi a Cantemireştilor, al căror preceptor fusese Cretanul italianisat Ieremia Cacavela[5], pe vremea cînd unirea Bisericii romîne din Transilvania cu Biserica romană începea să-şi dea roadele şi din punct de vedere cultural, prin promovarea acelei mişcări istorico-filologice de Renaştere neo-latină, care poartă denumirea de „Şcoală latinistă"[6]. Mavrocordaţii, ei înşişi buni cunoscători ai culturii italiene, nu puteau fi, nici ei, de mai puţin folos aceleiaşi apropieri. Viitorii profesori greci, ilustraţii ale învăţămîntului grecesc în Principate, continuă a se forma la Universităţile din Italia, precum este casul faimosului Manase Eliad (student la Bologna înainte de 1754)[7], ori al viitorului episcop de Hotin, Amfilohie (traducător către 1770, din italieneşte, al unui manual de geografie după Bouffier[8]). Astfel că la 1776 (epoca lui Alexandru Ipsilanti), la şcoala grecească din Bucureşti, se va preda şi italiana şi franceza, alături de latină: „Grecească tradiţională face loc larg limbilor de aceiaşi origine cu a noastră, care deschid calea către

[1] N. Iorga, *o. c.*, p. 47.
[2] *Ibid.*, pp. 57, 59 şi urm.
[3] *Ibid.*, p. 49.
[4] *Ibid.*, p. 43 şi urm.
[5] *Ibid.*, p. 53 şi urm.
[6] *Ibid.*, pp. 91, 121.
[7] *Ibid.*, p. 78.
[8] *Ibid.*, p. 117.

www.dacoromanica.ro

învățătura laică și către noua cugetare modernă, permițînd lecturi în vastul domeniu al „filosofiei" secolului al XVIII-lea"[1]. Căci, repetîndu-se cele semnalate cu privire la Brîncoveanu, Curtea principelui Ipsilanti va găzdui, în trecere ori mai îndelung, mulți Italieni: de la Domenico Sestini la Giov. Raicevich și Panzini, adept al lui Filangieri și inspirator probabil al reformei învățămîntului românesc din acea epocă, în stil occidental[2]. Imitîndu-i pe principi, boierii ascultau de același imbold (în 1777, boierul Andronic Andronachi plănuia să-și trimită fiul pentru studii la Roma[3]) frecvent fiind casul analog celui al lui Ienăchiță Văcărescu, bun cunoscător (pănă la imitare) al limbii și culturii italiene. Este vremea, către finele veacului al XVIII-lea, în care pănă chiar și cărțile poporane, traduse din grecește, ajung în Principate ca traduse din italienește, prin mijlocirea Veneției[4]. Căci nu îndrumările pre-romantice care încep să se strecoare pănă în părțile acestea, la pas cu vremea, aveau să întrerupă o astfel de tradiție[5]. Iar ceva mai aproape de ceia ce va fi romantismul principatelor, către 1820, pănă și o școală privată din Sibiiul Transilvaniei, ținută de un dascăl grec pentru fiii boierilor romîni, simția nevoia să fie în stare a preda, alături de greacă și germană, francesa și italiana[6]. Intr'acest chip, tradiția culturii italiene merge să se reverse în plin romantism, fie supt forma cunoscutului exotism (îndelung cultivat de aproape toți romanticii romîni)[7], fie supt

---

[1] *Ibid.*, pp. 105, 109.

[2] *Ibid.*, p. 110 și urm., pentru Italienii de la celelalte Curți domnești; p. 217, pentru alți secretari francesi și italieni; vezi și pp. 131, 146.

[3] *Ibid.*, p. 46.

[4] S. Puşcariu, *Istoria lit. rom.*, Cluj, 1921, I, p. 167.

[5] N. Iorga, *o. c.*, p. 146 : pe la 1802, principele Alexandru Moruzi își educa fiii cu abatele vosgian Maas, cunoscător al limbii englese și italiene.

[6] *Ibid.*, p. 134.

[7] Ca exemplu, cf. al mieu *V. Alecsandri și Italia*, în *Analele Academiei Romîne* (Mem. Secț. lit., s. III, t. III, Mem. 9); București, 1927; iar ed. ital., în *Studi Rumeni*, Roma, „Europa Orientale", n-le 1-3, 1927-28.

www.dacoromanica.ro

aceia a purismului filologic, de tipul „heliadist" [1], dar derivînd din curentul „latiniştilor" transilvăneni [2].

* * *

Ne grăbim însă a observa că aceste influenţe occidentale, bine îndrumate încă din secolul al XVIII-lea, erau în bună parte datorite tocmai intelectualilor greci, cari presidau destinelor culturii româneşti în atîta de largă măsură. Astfel că se impun şi în această privinţă cîteva precisări, oricît de sumare, dată fiind însemnătatea acestui moment pentru cultura românească modernă [3], cît şi pentru întărirea unora din concluziile studiului de faţă.

Cele d'intăiu şcoli greceşti în Ţara-Românească se întemeiaseră încă din 1679, supt îndemnul fostului student de la Padova, Stolnicul Constantin Cantacuzino [4], pentru ca—de-a lungul veacului următor, pînă spre 1820 — să cunoască o ascendentă prosperitate. Iar dovezile nu lipsesc că, de la început, intelectualii greci cari le ilustrau şi le susţineau se apropiau tot

---

[1] Un Vasile Vîrnav, traducător al *Logicei* lui Condillac (N. Iorga, *o. c.*, p. 350), „merge şi pînă la propunerea de a purifica limba introducînd cuvinte latine şi italiene". Pentru „italienismul" lui I. Heliade Rădulescu, cf. ai mei *Romanticii italieni şi Romînii*, în *Analele Acad. Rom.* (Mem. Secţ. lit., S. III, t. II, Mem. 2), Bucureşti, 1924, *passim;* iar apoi C. Tagliavini, *Un frammento di storia della lingua rumena nel secolo XIX*, în *Europa Orientale*, VI, 1926, No. 6, p. 313 şi urm.

[2] Menţionăm, pe lîngă bibliografia ce se poate găsi în lucrările semnalate mai sus, următoarele indicaţiuni: Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, Bucureşti, 1916, *passim* (pentru influenţele literare, în special); N. Iorga, *Istoria Romînilor prin Călători*, ed. I-a, II, Bucureşti, 1921, pp. 125, 131, 141, 143, 158; 166, 189, 200 (pentru călători şi, tot odată, pentru influenţa franceză); III, Bucureşti, 1922, p. 35; IV, Bucureşti, 1922, pp. 4-5, 8 *(ibid.)*; Lazăr Şăineanu, *Istoria filologiei romîne*, ed. II-a, Bucureşti, 1895, pp. 66-7 (şi pentru curentele filologice).

[3] S. Puşcariu, *o. c.*, p. 164.

[4] N. Bănescu, *Academia grecească din Bucureşti şi Şcoala lui Gh. Lazăr*, în *Anuarul Universităţii din Cluj* (1923-4), Cluj, 1925, p. 8 şi urm. Pentru influenţa italiană în legătură cu Grecii din Principate în sec. al XVII-lea, cf. N. Iorga, *Ist. Invăţ.* etc., p. 34 şi urm.

www.dacoromanica.ro

mai mult de cultura apuseană, în mod deosebit de cea italiană. Iată cîteva din aceste dovezi:

La 19 Ianuar 1719, Matei Stolnicul Creţulescu redacta (în limba greacă) testamentul său, pe care l-am amintit [1] şi din care se constată că biblioteca sa (alcătuită din scrieri filosofice, retorice, politice, istorice, enciclopedice, în latineşte şi italieneşte) o cumpărase la Viena, „cînd am fost... pentru treaba celor doi copilaşi, ca să înveţe greceşte şi mai vîrtos italieneşte şi latineşte, de care mă rog Zoiţei [a doua soţie] să-mi înveţe copilaşii şi să-i struniască pentru carte de se va putea ca să-i pedepsească [să-i înveţe] mai bine, şi să mi-i pedepsească mai ales la latinească şi talienească, şi, de mă veţi asculta iubiţii mei fii ca să vă ghimnasiţi [să vă siliţi], la învăţătura cărţii şi a ştiinţii acestor trei limbi, veţi cîştiga multă milă dumnezeiască şi casele voastre şi numele vostru va fi cinstit şi prea slăvit la Curţile cele mari...". In acest preţios document, pe lîngă reflexul influenţei italiene venită prin mijlocirea Grecilor din Viena, trebuie să-l surprindem şi pe acela al legăturilor testatorului cu italianisatorul fanariot Nicolae Mavrocordat, principe al Ţerii-Româneşti, căruia mult avea să-i datorească această influenţă în Principate, prin ceia ce înfăptui însuşi, ca şi prin ceia ce transmise fiului său Constantin Mavrocordat, reiniţiatorul legăturilor directe cu Veneţia, prin trimitere de studenţi [2].

In vreme ce, către 1770, în fruntea Academiei greceşti din Iaşi se găsia eruditul Nichifor Theotokis din Corfù (care studiase la Padova şi Leipzig), şi unii dintre elevii săi, mai ales fiii de nobili, luau calea Occidentului pentru desăvîrşirea studiilor [3], nu este rar casul să întîlnim profesori greci cari să predea la noi în acest răstimp limba italiană, latină şi franceză [4]. Dar, ascultînd de acelaşi îndemn, sporeşte tot mai mult

[1] Se găseşte în A. D. Xenopol, *N. Kretzulescu*, Bucureşti, 1915, p. 9 şi urm.

[2] N. Iorga, *o. c.*, pp. 49, 50, 56 şi urm., 59, 60, 66, 72, 86, 87, etc. Vezi şi N. Iorga, *Ştiri nouă despre biblioteca Mavrocordaţilor*, etc., în *Analele Acad. Rom.* (Mem. Secţ. ist., s. III, t. VI, Mem. 6), Bucureşti, 1925.

[3] N. Iorga, *o. c.*, pp. 98, 111, 147.

[4] *Ibid.*, p. 133; N. Bănescu, *o. c.*, p. 9.

www.dacoromanica.ro

numărul călătoriilor de studii, mai ales în puternicul centru cultural grecesc care este Viena, în decursul sec. al XVIII-lea, alături de Budapesta ori Leipzig, şi în strînse legături cu coloniile de intelectuali greci din Triest, Veneţia, Livorno, ori chiar Paris[1]. Ceia ce nu va fi lipsit de interes nici chiar pentru teologii transilvăneni, mînaţi către Roma de alte motive, dar trecînd mai întăiu prin Viena Grecilor şi a lui Pietro Metastasio[2]. După cum se ştie[3], în centrele mai sus pomenite îşi aveau sediul de aproape două veacuri renumitele „companii", sau asociaţii (la început cu caracter comercial) de emigranţi greci şi, adesea, de Romîni macedoneni, cu biserică, bibliotecă, tipografii, ziare şi alte instituţii coloniale proprii, ţinînd între ele un neîntrerupt contact, prin comunitatea intereselor, cît şi prin continua deplasare a componenţilor lor. Se remarcă apoi faptul că, în pragul sec. al XIX-lea, intelectualii greci din aceste centre ale Sud-Estului european gravitează tot mai mult spre Occidentul „Risorgimentului" politic, mai ales spre Italia şi spre Franţa, formîndu-se pe de-o parte la lumina noilor idealuri sociale, iar, pe de altă parte, trezind în Europa romantică acel curent de „filo-elenism", cu frecvente reflexe în întreaga literatură a veacului trecut[4]. Decadenţa lor politică fiind astfel compensată printr'o febrilă activitate pe tărîm cultural, vechile colonii greceşti din Italia — în deosebi Veneţia, Padova şi Livorno — devin tot mai des loc de întîlnire al acestor factori ai influenţei apusene, importată apoi în Orientul danubian, bizantin ori asiatic, unde aceia se întorceau ca profesori. Nici Parisul nu era, firește, ocolit. Iar alături de această activitate didactică, nu mai puţin se îndeletniciră cu traducerea operelor mai de samă cu care avuseseră prilejul să se familiarizeze în Occident, dat fiind că, spre anul 1800, „limba italiană, alături de franceză, [era], mult răspîndită prin Greci"[5]. Iată în ce fel,

[1] *Ibid.*, p. 135 şi urm.

[2] Pentru „şcoala latinistă" în general, vezi şi O Densusianu, *Literatura romînă modernă*, Bucureşti, 1920, I, p. 3 şi urm.

[3] N. Bănescu, *op. cit.*, p. 12 şi urm.

[4] Pentru aceste reflexe în literatura italiană, vezi G. Muoni, *La letteratura filellenica nel Romanticismo italiano*, Milano, [1907].

[5] Mărturia e din *Antologia*, Firenze, Sept. 1821, vol. III, p. 451

www.dacoromanica.ro

către 1810, se occidentalisează şcolile greceşti din Principate, supt înrîurirea directă a Vienei, a Parisului şi Italiei. In curînd se va ivi mişcarea eteristă, cu planuri grandioase de panelenism, menită însă, nu mai puţin, să slujească de hotărîtor imbold naţionalismului românesc, prin însăşi menirea lui istorică anti-fanariot: 1821 [1]. Pănă atunci, continuă iniţierea intelectualităţii româneşti la noua cultură apuseană, prin şcoală, prin traduceri, prin îndrumarea tineretului la Universităţile italiene şi franceze [2]. Atît de folositor şi de susţinut era acest rol pe care şi-l atribuiră „academiile" greceşti din Bucureşti şi din Iaşi, încît — cu toate semnele de apropiată şi definitivă decadenţă, pe care-o vor grăbi precipitat proastele purtări ale dascălilor greci — chiar pe la 1818 se mai luau măsuri de reorganisare şi perfecţionare, tinzîndu-se a se face din Capitala Ţerii-Româneşti o „nouă Atenă" a elenismului, dotată cu o Universitate care să rivaliseze cu cele din Apus [3]. Intru aceasta se străduia iscusitul Neofit Ducas, adus de la Viena celebrului Corai [4]. Era de fapt cea din urmă dovadă a „resistenţei fără folos a grecismului în agonie, faţă de spiritul nou", menit să naţionaliseze în curînd (1818) şcoala românească, prin acţiunea Transilvăneanului Gheorghe Lazăr, secondat de mulţi boieri, în parte chiar de principe [5]. Şi se deschise umila şcoală de la Sf. Sava, în concurenţă — zdrobitoare — cu cea grecească,

---

şi urm., din care am dat extrase în rev. *Roma*, Bucureşti, 1922, No. 3, p. 1 şi urm.

[1] N. Iorga, *o. c.*, p. 152 şi urm. Vezi apoi şi N. Iorga, *Amănunte din istoria noastră în veacul al XIX-lea*, în *Analele Acad. Rom.* (s. II, vol. XXVIII, secţ. ist.), Bucureşti, 1915-16, p. 377 şi urm.

[2] Pentru un Mihail Cristari, elevul lui Lambru Photiade, la Padova în 1804 (unde tipăria o algebră după Metzburg), cf. N. Iorga, *Istoria Învăţ.* etc., p. 132. Pentru introducerea lui Condillac în Principate de către Greci, supt influenţa abatelui italian Francesco Soave (traducere grecească în 1804-1806), cît şi pentru studenţii greci din Italia, întorşi ca profesori la noi, vezi G. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii romîne moderne*, Cluj, 1923, p. 68 şi urm.

[3] N. Bănescu, *o. c.*, p. 17 şi urm.

[4] N. Bănescu, *Momente din viaţa „Academiei greceşti"*, în *Omagiu lui I. Bianu*, Bucureşti, 1927, p. 37 şi urm.

[5] N. Bănescu, *Academia grecească*, etc., p. 8.

www.dacoromanica.ro

pe atunci „cea d'intăiu din tot Răsăritul" [1], de şi menită să se năruie în cîţiva ani, în plin bătută de vigoarea romînismului trezit la viaţă nouă [2].

* * *

Această retrezire a conştiinţei naţionale, în parte nestrăină de acţiunea refugiaţilor greci, găseşte imediată aplicare în deschiderea, alături de cea greacă, a primei şcoli româneşti: prin acţiunea hotărîtă şi luminată a cîtorva boieri influenţi, şi, în aceiaşi măsură, dornici de propăşirea ţerii lor prin instrucţie.

Iar acela care avea să li înfăptuiască idealul, a fost „inginerul" transilvănean Gh. Lazăr, format la Viena şi la şcoala înaintaşilor săi „latinişti", însufleţit de cel mai aprig patriotism, ajuns în scurtă vreme „maestrul" generaţiei româneşti de la 1820. Iar printre cei d'intăiu elevi pe care i-a format, se numără cei patru bursieri aleşi (iar această alegere îşi avea semnificaţia ei) să-şi continue studiile la Universitatea din Pisa [3]: I. Pandele, Const. Moroiu, Eliade Rădulescu (dar acesta fu de îndată înlocuit prin Simion Marcovici) şi Eufrosin Poteca, acela care — mai înainte de a pleca la Pisa — îl ajutase pe Lazăr în şcoala de la Sf. Sava şi exaltase, încă din 1818, dreptul la viaţă al limbii româneşti [4], continuînd totuşi a o cultiva şi pe cea grecească [5], în aceiaşi calitate de dascăl

---

[1] *Ibid.*, p. 11.

[2] Pentru renaşterea teatrului românesc, către 1820, supt auspiciile naţionalismului grecesc şi ale lui Vittorio Alfieri, cf. G. Bogdan-Duică, *o. c.*, p. 172. Iar pentru întregirea acestui capitol cu alte date bibliografice, vezi şi: N. Iorga, *Contribuţii la istoria învăţămîntului în ţară şi străinătate (1780-1830)*, în *Analele Acad. Rom.* (Mem. Secţ. lit., s. II, vol. XXIX), 1906-7, p. 33 şi urm.; R. Ortiz, *o. c.*, pp. 22, 27, 28, 58, 209; V. A. Urechiă, *Din portofoliul d-rului Suţu* (1740-1766), în *Ateneul Romîn*, 1894, No. 4, p. 263 şi urm.; Al. Marcu, *o. c.*, p. 40, no. 1.

[3] N. Iorga, *Istoria învăţ. rom.*, p. 173.

[4] G. Dem. Teodorescu, *Viaţa şi operele lui Eufr. Poteca*, Bucureşti, 1883, p. 8 şi urm. Vezi, pentru acest moment, şi N. Iorga, *Istoria lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 380; G. Bogdan-Duică, *Istoria lit. romîne moderne*, Cluj, 1923, p. 56.

[5] I. Bianu, *Intîii bursieri romîni în străinătate*, în *Revista Nouă*, I, 1888, p. 428.

www.dacoromanica.ro

începător. Căci nevoia de profesori, pentru noua şcoală românească în special, era tot mai simţită, dată fiind lipsa lor aproape totală şi afluenţa sporită a elevilor; altfel, iniţiativa boierilor şi a lui Lazăr s'ar fi putut vedea primejduită. Mitropolitul Dionisie Lupu [1], sprijinitor al lui Lazăr, reformator al clerului şi al învăţământului din Muntenia întru redeşteptarea naţională, luă măsurile ce se impuneau, stăruind pentru trimiterea de bursieri romîni în Apusul latin, „pentru a pregăti astfel profesorii romîni la şcoala naţională românească din Bucureşti" [2]. Iar, în hotărîrea sa, fu de îndată susţinut de Eforia Şcoalelor, care propuse formal această iniţiativă principelui Alexandru Suţu, la 17 Februar 1820 [3]. Criteriile specificate pentru acordarea acestor burse de studii erau: cunoaşterea limbii greceşti [4]; obligaţia de isprăvirea studiilor în patru ani [5]; să fi terminat cu succes studiile la şcoala grecească şi românească din ţară [6]; „să fie în bune obiceiuri". Principele, aprobînd propunerea boierilor efori (la 10 Mart 1820), observa pe lîngă aceasta că alegerea urma să se facă cu strictă imparţialitate [7]. Principial, bursierii se legau ca, după terminarea acestor studii, să se întoarcă în ţară, unde aveau să servească cel puţin opt ani ca profesori la şcolile româneşti ori greceşti [8] („...să-i aşezăm dascăli, atăt la şcóla elinească, cît şi la cea românească" [9]) ceia ce înseamnă că această măsură a Eforilor, menită să autohtoniseze corpul profesoral, iar nu să

---

1 I. Bianu, *o. c.*, p. 421 şi urm.; N. Iorga, *Istoria Bisericii româneşti*, Vălenii-de-Munte, 1909, II, p. 235; A. P. Ilarianu, *Viaţa, operele şi ideile lui G. Şincai*, Bucureşti, 1869, p. 80.

2 N. Iorga, *Istoria lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 380. Pentru exemplul venit tot de la Greci în această privinţă, vezi G. Dem. Teodorescu, *o. c.*, p. 8.

3 Textul „anaforalei", în V. A. Urechiă, *Istoria Romînilor*, Bucureşti, 1898, p. 84 şi urm. Pentru Eforie, N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri romîni în străinătate*, în *Revista generală a Învăţămîntului*, 1910, VI, p. 216 şi urm.

4 V. A. Urechiă, *o. c.*, p. 84 şi urm.

5 N. Bănescu, *Academia greacă, etc.*, p. 23; N. Bănescu, *Cei d'intăiu bursieri, etc.*, p. 218 şi urm.

6 N. Bănescu, *Cei d'intăiu bursieri*, etc., p. 217 şi urm.

7 V. A. Urechiă, *o. c.*, p. 85.

8 N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc., p. 218 şi urm.

9 V. A. Urechiă, *op. cit.*, p. 85.

www.dacoromanica.ro

înlăture fățiș grecească din învățămîntul românesc, nu era atîta de revoluționară pe cît au voit s'o arate drept atare unii istorici moderni. Dacă aceste condiții n'ar fi fost respectate de bursieri, se obligau — ei și garanții lor — să despăgubească Eforia de sumele cheltuite cu întreținerea lor în străinătate [1].

Cît despre scopul trimiterii celor patru studenți la Pisa, el este clar declarat de Efori în propunerea lor către principe: „Am chibzuit că este de mare trebuință a se trimite patru ucenici romîni, cari se vor cunoaște a fi destoinici în învățătura limbii elinești, la școalele de la Piza *(sic)*, din Italia, cu cheltuială din venitul Casei Școalelor, ca să învețe în limba italienească meșteșugurile filosoficești, și după vreme să poată prinde locul dascălilor ce sînt trebuincioși la școalele de aici, fără să mai aibă trebuință școala a aduce dascăli din alte locuri străine" [2]. Ceia ce nu înseamnă totuși că scopul aici declarat ar fi fost numai decît acela de-a forma profesori în limba națională [3], cari — „oameni noi", — să-i înlăture pe cei greci [4]. Căci nu această hotărîre a Eforilor din 1820, ci alte fapte — revoluția lui Tudor Vladimirescu din anul următor — vor veni să schimbe în acest sens destinația studenților din străinătate, după cum se poate vedea de altfel și din înseși spusele lui Eufrosin Poteca, într'o scrisoare din 1824, în care afirmă că scopul trimiterii lor la Pisa „au fost și este, ca să așezăm o școală în București, în limba noastră cea românească, mai întăiu de Filosofie și Matematică, care este temeiul celorlalte științe, și făr de care un neam nu poate fi luminat" [5]. Pentru noi, cererea Eforilor din 1820 ascundea de fapt numai „intenția nedestăinuită încă de-a avea o școală românească, cu buni profesori romîni" [6].

Observînd apoi că însăși ideia trimiterii de bursieri din Prin-

---

[1] N. Bănescu, *Academia grecească*, etc., p. 23 și urm.

[2] Citat după N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc., p. 17; cf. și N. Bănescu, *Academia grecească*, etc., p. 44.

[3] După cum afirmă I. Bianu, *o. c.*, p. 421.

[4] După cum afirmă N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc., p. 216 și urm.

[5] Citat după I. Bianu, *o. c.*, p. 427.

[6] A. Rădulescu, *Cultura juridică românească în ultimul secol*, în *Analele Acad. Rom.*, Disc. de recepție, LIII, 1923, p. 11.

www.dacoromanica.ro

cipate în Universităţile străine era o ideie mai veche pe care şi-o pot revendica intelectualii greci[1], şi, tot odată, că legăturile dintre aceştia şi cultura apuseană dăinuiau de mai bine de două veacuri, ne întrebăm dacă hotărîrea boierilor munteni de-a trimite pe cei patru bursieri în Italia, va fi izvorît numai din dorinţa şi „gîndul lor, care se îndreaptă, fireşte, către ţara de care se legau originile neamului nostru, către Italia"[2]. Să fie oare adevărat că „Eforii rupeau astfel hotărît cu tradiţia? Inainte de mişcarea lui Tudor, ei se desfăceau de Greci şi căutau a-şi pregăti pe ai lor în şcolile Italiei străbune pentru solia nouă a învăţămîntului în limba ţerii"[3]? Nu voim, de sigur, a contesta cu această întrebare a noastră că hotărîrea Eforilor de-a se adresa culturii italiene, fusese influenţată şi de ideologia curentului „latinist", prin mijlocirea lui Gheorghe Lazăr. Naşte însă o îndoială: aceasta a fost singura causă care a determinat fixarea lor asupra Italiei? Iar îndoiala se poate întări printr'o altă întrebare: de ce a fost aleasă, iniţial şi fără reticenţe, Universitatea din Pisa?

Răspunsul la această întrebare, asupra căreia nu s'a oprit încă destul atenţia istoricilor noştri literari, poate fi mai bogat în suggestii decît s'ar părea la prima vedere.

Pisa, alături de Florenţa, este al doilea centru universitar al acelei Toscane care, în prima jumătate a secolului trecut, datorită regimului său politic mai liberal, devenise refugiul multor „exilaţi" napolitani, spanioli, dar mai ales greci. După cum se ştie, în Italia existau şi alte centre preferate de aceştia din urmă, precum: Triestul, Veneţia[4], Padova, Pavia, Neapolul, etc. Nu mai puţin preferate erau însă cele două centre toscane: Livorno (portul Medicilor, deschis Evreilor spanioli, Corsicanilor, Francesilor, şi Grecilor încă din 1590, avînd o biserică ortodoxă şi alta a Grecilor-Uniţi, păstrînd încă tradiţia unei

[1] N. Iorga, *Istoria învăţăm. rom.*, p. 153.

[2] Afirmaţia este a lui N. Bănescu, *Momente*, etc., p. 43.

[3] N. Bănescu, *Academia grecească, etc.*, p. 23. Vezi şi N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc. p. 217.

[4] N. Iorga, *Două poesii necunoscute ale lui I. Văcărescu*, în *Omagiu lui I. Bianu*, Bucureşti, 1927, p. 226 (citat după ziarul călătoriei lui J. L. S. Bartholdy în Grecia, tradus în franţuzeşte la 1807).

www.dacoromanica.ro

„Via Greca"[1]) şi Pisa, cel mai apropiat centru universitar de această străveche colonie grecească. Iată de ce, către 1820, această Universitate era covîrşită de numărul studenţilor greci; mai mult de o sută, după o mărturie din 1821, pe care o surprind în revista florentină „l'Antologia"[2].

Acolo, în Toscana, se refugiase cîţiva ani mai înainte şi fostul Domn al Munteniei Ioan Carageà, date fiind legăturile sale cu intelectualii greci, compatrioţi, autorităţile mari-ducale împingînd ospitaliera lor generositate pănă la censurarea articolelor din publicaţiile italiene care nu-i erau favorabile[3]. Dar alături de acest ilustru refugiat politic (poet, traducător, al lui Goldoni şi al lui B. de Saint Pierre din „Paul et Virginie"[4]), se mai găsia în Toscana, în aceiaşi epocă, un alt personagiu, strîns legat de preocupările noastre: Ignatie, fostul Mitropolit al Ungrovalahiei. Grec din Mitilene, fost mai întăiu Mitropolit de Arta[5], prin mijlocirea Ţarului Rusiei ajunsese a fi numit în 1810 Mitropolit al Ţerii-Româneşti, pentru a fi însă înlăturat după doi ani[6]. Cît se poate de erudit, „de şi nu ştia româneşte, nici nu simţia româneşte."[7], de şi nu se arătase prea grăbit să promoveze o mişcare culturală şi didactică mai de samă în ţara pe care o păstoria cu de-a sila, lăsă drept urmă mai durabilă a trecerii sale pe la noi, bogata

---

[1] L. V. Bertarelli, *Guida d'Italia—Italia Centrale,* Milano, 1923, Touring Club Italiano, III, p. 181 şi urm.

[2] *L'Antologia,* Firenze, 1821, vol. III, p. 475 şi urm., (nota trad.), după care am reprodus în *Roma,* Bucureşti, 1922, No. 3, p. 2 (date cu privire la cunoştinţa limbii italiene a acestor studenţi greci, dintre cari puţini vorbiau limba franceză). Pentru mişcările insurecţionale la care luau parte, alături de „liberalii" italieni, vezi C. Kerofilas, *La Grecia e l'Italia nel Risorgimento italiano,* Firenze, „La Voce" [1919], p. 21.

[3] A. De Rubertis, *L'Antologia di G. P. Vieusseux,* Foligno, 1922, p. 57.

[4] N. Iorga, *Istoria învăţăm. rom.,* p. 153, dar şi N. Iorga, *Istoria Rom. prin călători,* Bucureşti, 1922, III, p. 43.

[5] N. Iorga, *Istoria Bisericii rom.,* II, p. 226.

[6] Al. Papadopol Calimah, *Dare de samă despre cîteva cărţi vechi,* în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie,* Bucureşti, vol. VI, p. 131.

[7] I. D. Popescu, *Cel d'intăiu Seminar în Principatele romîne,* în *Universul,* XLV, 1927, no. 248, p. 3.

www.dacoromanica.ro

bibliotecă a lui Sonnini de Manoncourt, pe care o cumpărase spre a o dărui Colegiului Sf. Sava şi Mitropoliei[1]. După înlăturarea sa din Bucureşti (1812), mersese la Viena, spre a se fixa însă definitiv în Toscana, unde-l vom întîlni şi după 1821. La Pisa legă prietenie cu mulţi intelectuali italieni, dintre cari îl vom aminti pe E. Mayer, dar mai ales pe Sebastiano Ciampi (1769-1847), profesorul de greacă şi latină de la acea Universitate, autorul cunoscutei „Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze dell' Italia colla Russia, Polonia, ecc." (Firenze, 1834 43), căruia Ignatie îi acordă chiar un ajutor băneşc spre a putea tipări „Il sogno di Scipione voltato in greco per Massimo Planude e fatto volgare per M. Zanobi da Strata" (Pisa, presso Ranieri Prosperi, 1816)[2], volum însoţit de portretul litografiat al prelatului grec şi de o scrisoare dedicatorie a lui Ciampi către „Prea Sfinţitul şi iubitorul de Muse Ignatie, unul din acei eruditi cari adună din toate părţile scrierile acelora cari au fugit prin Italia şi prin toată lumea după spargerea Impărăţiei bizantine..., că nu cruţă nici bani, nici grijă, şi că îşi expune chiar viaţa, căutînd, adunînd şi tipărind cărţile acelor nenorociţi învăţaţi cari şi-au pierdut patria". Dar, după o altă mărturie contimporană, — aceia a lui E. Mayer, (E. Ellenofilo)[3] —, „Episcopul Ignazio" îşi asumase tocmai către 1820 grija benevolă „să încurajeze şi să conducă studiile tineretului grec, care studiază la Universităţile noastre", adecă din Toscana. A studenţilor greci, dar şi a celor patru bursieri romîni, după înseşi afirmaţiile unuia dintre dînşii, ale lui Eufrosin Poteca: într'o scrisoare a sa din Pisa (18 Nov. 1822)[4], el afirmă că Ignatie, „în sama căruia până acum am fost aruncaţi", îl va informa pe principele Grigore Ghica de felul cum tinerii îşi făceau datoria la studii; din alta (30 Ian. 1823) aflăm că bursa li se înmîna de către acelaşi Ignatie, care li fixase şi specialităţile pe care aveau să le urmeze la Universitate[5]. In felul acesta, ne convingem o-

[1] Bogdan-Duică, *o. c.*, p. 251.

[2] Al. Papadopol Calimah, *o. c.*, p. 126 şi urm.

[3] *L'Antologia*, Firenze, Dec. 1821, XII, vol. IV, p. 438 şi vol. VIII, p. 452 şi urm.; vezi şi ai miei *Romanticii italieni*, etc., p. 42, no. 2.

[4] I. Bianu, *o. c.*, p. 425.

[5] *Ibid.*, p. 428.

www.dacoromanica.ro

dată mai mult că cei patru bursieri romîni continuau de fapt şi la Pisa să rămînă supt auspiciile intelectualilor greci, cu cari tindeau să se confunde din punct de vedere lingvistic, religios şi chiar ca înfăţişare a portului[1], cu cari conviețuiau deci[2], la Pisa, ca şi la Bucureşti. În aşa măsură, încît, la un moment dat, din lipsă de mijloace materiale, unii din ei erau pe punctul de-a pleca fie în Grecia, unde li se oferiau catedre îndată după luarea diplomei universitare[3], fie la şcolile greceşti din Paris, Petersburg, Londra sau Roma, în aceiaşi calitate[4]. De nu i-ar fi reținut iubirea de „frumoasa lor Valahie", în care se vor întoarce, fără însă a întrerupe nici din Bucureşti, până târziu, legăturile cu intelectualitatea grecească: traducînd din operile acesteia[5], ori întreținînd corespondență cu exponenții ei mai iluştri[6].

Astfel stînd lucrurile, ne întrebăm iarăşi dacă hotărîrea eforilor din 1820 de-a trimite patru bursieri romîni la Pisa mai poate fi interpretată drept un act de răsvrătire contra grecismului şi, tot odată, drept o exclusivă dorință de afirmare a romanității noastre, prin revenirea la matca italică.

* * *

După ce toate formalitățile scrupulos prescrise erau îndeplinite, cei patru bursieri se îndreptau de la Bucureşti spre Pisa, în primăvara anului 1820[7]. Erau: călugărul Eufrosin Poteca, Constantin Papà Dimitru (zis apoi Const. Moroiu),

---

[1] Chiar şi Gh. Asachi călătoria în Italia, pe la 1808, în tovărăşia unor Greci; vezi întîlnirea lor aproape de Napoli cu regina Charlotte, soția lui Murat, în fragmentele de memorii ale acestui drum, reproduse de E. Lovinescu, *Gh. Asachi*, Bucureşti, 1921, p. 23 şi urm.

[2] O mărturie în acest sens, într'o scrisoare de la Eufr. Poteca (din Pisa, 10 Febr. 1822), în I. Bianu, *o. c.*, p. 422. Vezi şi ai mei *Romanticii italieni*, etc., p. 42, n. 2.

[3] I. Bianu, *o. c.*, p. 430 şi urm., (o scris. din Paris, 13 Dec. 1824).

[4] *Ibid.*, p. 431 (o scris. din Paris, 22 Ian. 1825).

[5] Este cazul lui Eufrosin Poteca; vezi lista acestor traduceri în Gh. Adamescu, *Contribuțiune la bibliografia românească*, Bucureşti, 1921, I, p. 47; III, p. 42.

[6] Pentru corespondența dintre Poteca şi Neofit Dukas pe la 1830, cf. N. Bănescu, *Academia grecească, etc.*, p. 27.

[7] N. Bănescu, *Academia grecească*, etc., p. 23.

www.dacoromanica.ro

Ioan Pandeli şi Simion Marcu (schimbat în Marcovici) [1]. La Pisa rămaseră apoi cîţiva ani, nu toţi de-o potrivă, trecînd în urmă la Paris, „pentru studii mai înalte" [2]: 1820-1824 [3].

Viaţa pe care o petrecură în acest răstimp în orăşelul toscan, nu pare să fi fost pentru ei din cele mai vesele: pe de-o parte greutatea de-a face faţă unor studii pentru care veniau insuficient pregătiţi din ţară [4]; iar, pe de altă parte, neregularitatea cu care li se serviau anual cei 3.500 lei (2.000 *taleri*) [5], pe cari-i aveau drept bursă, mai ales din causa tulburărilor revoluţionare survenite în Principate în 1821 [6]. In nevoile lor, prea mult nu se vor fi putut ajuta cu Mitropolitul Ignatie şi cu un alt protector anonim, un anume Mostra [7], poate o gazdă, pe care totuşi nu-i ocoliseră. Uitaţi printre străini, desnădăjduiţi, se resemnau să scrie eforilor şi cunoscuţilor: „Mulţi de aicea ne-au luat netrimişi la studii, ci exilaţi la pedeapsă" [8].

Grija mare va fi fost a mai vîrstnicului Eufrosin Poteca, pe care Eforia îl însărcinase cu supravegherea şi călăuzirea celorlalţi trei colegi mai tineri [9], urmînd a-i ţine a pe efori în curent cu activitatea lor universitară, atît la Pisa, cît şi la Paris. Născut în 1786, avea pe atunci treizeci şi patru de ani trecuţi; era preot şi fusese colegul lui Gheorghe Lazăr la Sf. Sava: iată motivele pentru care i se încredinţase o astfel de misiune [10].

La Universitatea din Pisa, pănă la 1822, Poteca se ocupase

---

[1] N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc., p. 218.

[2] I. Bianu, *o. c.*, p. 442; N. Bănescu, *Academia grecească*, p. 24.

[3] N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc., p. 293; G. Dem. Teodorescu (*o. c.*, p. 12), după I. Eliade Rădulescu, afirmă greşit că ar fi stat la Pisa numai „un an şi cîteva luni".

[4] N. Iorga, *Istoria învăţ. rom.*, p. 180.

[5] *Ibid.*

[6] I. Bianu, *o. c.*, pp. 421 (1822), 422, (1822), 423 (1822), 425 (1822), 426 (1823); N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri* etc., pp. 292 şi urm. (1822). Pentru felul cum comentează Eufrosin Poteca aceste evenimente, I. Bianu, *o. c.*, p. 423 şi urm., (scrisori din Pisa, 30 August 1822).

[7] I. Bianu, *o. c.*, pp. 422, 423.

[8] *Ibid.*, p. 423.

[9] I. Bianu, *o. c.*, pp. 423, 429.

[10] Pentru alte date biografice, cf. N. Iorga, *Istoria învăţ. rom.*, pp. 149, 173, 179, 180, 187 şi urm., 193, 308.

www.dacoromanica.ro

de limba şi literatura italiană şi latină, de filosofie, teologie, istorie şi fisica experimentală [1]. In urmă, adăugă cursuri audiate la dreptul roman, istoria naturală şi botanică, posedînd cunoştinţe de limba greacă veche şi modernă, latină, italiană şi francesă [2]. Dar în urma cercetărilor întreprinse în Arhiva Universităţii din Pisa de d. prof. A. Mancini, în urma rugăminţii ce i-am adresat [3], resultă că Eufrosin Poteca („Poteka Efrosino di Valachia, scolaro legista di 1° anno") nu figurează în registrul de semnături ce se ţinea pe atunci pentru frecvenţă decît la Facultatea de drept, în anul 1822-3, singurul pe care l-a urmat regulat [4]. Limba italiană o poseda până la împestriţarea limbii sale materne cu italianisme [5]. In toamna anului 1823 Poteca va trece la Paris [6], după ce căpătase învoirea Eforiei în acest sens, audiind acolo chiar cursurile de astronomie ale lui Arago, cu care va întreţinea şi corespondenţă [7]. In vara anului 1825 se va întoarce însă în ţară, chemat de Eforie, căci murise Gheorghe Lazăr şi urma să-i iea locul la Sf. Sava [8], cu atît mai mult, cu cît şcoala grecească se închisese între timp: se întorcea primul, luînd catedra de filosofie de la Colegiu [9] Influenţat de ideile liberale ale Apusului [10], impunîndu-se de la început printre fruntaşii cărturari ai ţerii [11] va desfăşura în anii următori o rodnică activitate didactică şi publicistică, din care vom reţinea aici traducerile: „Elementele filosofiei" ale

---

[1] I. Bianu, *o. c.*, p. 422.

[2] *Ibid.*, p. 426.

[3] Fapt pentru care ţin să-i aduc mulţămirile mele recunoscătoare, alături de prietenul comun, prof. Umberto Biscottini din Pisa, ţinînd sama mai ales de greutatea acestor cercetări.

[4] Vezi şi A. Rădulescu, *o. c.*, p. 14.

[5] G. Dem. Teodorescu, *o. c.*, p. 43, no. 2.

[6] I. Bianu, *o. c.*, p. 426.

[7] O scrisoare din Paris (8 Sept. 1824) către M. Arago, în I. Bianu, *o. c.*, p. 429.

[8] I. Bianu, *o. c.*, p. 431 (scris. din Paris, 22 Ian. 1852).

[9] N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc., p. 292 şi urm.

[10] Cf. Nicolăiasa, *Trei scrisori ale lui Eufrosin Poteca*, în *Convorbiri literare*, 1925, p. 814 şi urm.; A. D. Xenopol, *Partidele politice în revoluţia din 1848 în Principatele Romîne*, în *Analele Acad. Rom.* (Mem. secţ. ist.), 1909-10, p. 404.

[11] N. Iorga, *Istoria învăţ. rom.*, p. 187.

www.dacoromanica.ro

lui Heineccius (ed. Viena, 1829)[1], dar mai ales din opera moraliştilor şi clasicilor francesi — „Discours sur l'histoire universelle" al lui Bossuet[2], sau „Petit carême" al lui Massillon[3] — fapt pentru care ortodocşii contimporani îl învinuiră, denumindu-l ironic „filosoful nostru cel de la Franţa"[4].

Dar să ne întoarcem în Pisa anilor 1820-1824, unde l-am lăsat ca student şi pe Constantin Moroiu. Acesta, de la început, dăduse, „faima în Pisa cu latineasca" sa şi se ocupase în deosebi cu studiile juridice[5], fără a neglija nici el literatura italiană şi fisica experimentală[6]. Insă în 1824, pe cînd colegii săi plecaseră la Paris, îl găsim tot la Pisa, făcînd sforţări necruţate ca să-şi ia doctoratul în drept[7]. De altfel, este singurul care figurează mai regulat în registrul de frecvenţă al Universităţii: „Pappadopulo Costantino di Pappa Demetrio di Valachia, scolare legista" (anul I-iu în 1821-2, anul II în 1822-3, anul III în 1823-4 şi anul IV în 1824-5)[8]. Odată întors în ţară (1825), Moroiu va ajunge şi el profesor la Sf. Sava (de dreptul roman, apoi civil şi comercial)[9], fără a se desinteresa cu totul nici de preocupările literare; căci în 1836 traducea pentru Teatrul Naţional din Bucureşti comedia „La vedova scaltra" a lui Carlo Goldoni[10].

Cel de-al treilea student, Ioan Pandeli, se ocupase la Pisa în deosebi cu matematica, uimindu-şi de la început profesorii cu progresele pe care le făcea la geometrie şi algebră[11], fără a

---

[1] *Ibid.*, p. 187.

[2] Supt titlul „Vorbire asupra istoriei universale", Bucureşti, 1852 în 3 vol., dar la care lucra încă din 1815 (cf. Gh. Nicolăiasa, *o. c.*, p. 815 şi urm.).

[3] Supt titlul „Cuvintele înţeleptului Massillon", Bucureşti, 1846.

[4] Citatul în Gh. Nicolăiasa, *o. c.*, p. 815, n. 1.

[5] I. Bianu, *o. c.*, p. 422 (scris. lui Poteca, din Pisa, 10 Febr. 1822).

[6] *Ibid.*, p. 423.

[7] *Ibid.*, p. 428 (scrisori din 15 Sept. şi 8 Sept. 1824, de la Paris).

[8] După comunicările prof. A. Mancini. Cf. şi A. Rădulescu, *o. c.*; N. Iorga, *Ist. învăţ. rom.*, p. 180.

[9] G. Bogdan-Duică, *Istoriografie literară*, în *Convorbiri literare*, 1906, p. 793.

[10] C. Radu, *Goldoni în România*, în *Roma*, Bucureşti, VII, 1927, no. 3, p. 12 şi urm.

[11] I. Bianu, *o. c.*, p. 422 (scrisori din Pisa, 10 Febr. 1822).

www.dacoromanica.ro

neglija nici el literatura italiană şi fisica experimentală [1]. Venind mai bine pregătit în ţară, putuse trece chiar şi examenele [2] (August 1823), trimeţînd Eforiei atestate pentru geometrie, trigonometrie şi aritmetică şi cerînd să fie trimis la Paris pentru matematica aplicată [3]. In registrele de frecvenţă pe anii 1820-21-22, figurează supt numele de „Giovanni di Panteli di Valachia", înscris la Facultatea de fisică şi matematici. Intre timp stătuse şi la Florenţa [4], dar îl vom întîlni alături de colegii săi la Paris, de îndată ce eforii li dădură încuviinţarea (1823) [5], mai ales datorită faptului că Pandeli îşi făcuse din plin datoria de student la Pisa. Ceia ce-l va fi istovit, mai ales că lipsurile materiale nu-i cruţară nici în Capitala Franciei; astfel că, în primăvara anului 1824, bolnav de nervi, Pandeli îşi puse căpăt zilelor în chip tragic [6], în odăiţa lui din Rue des Portes, No. 2, Hôtel d'Extrapat [7], după ce — din causa sărăciei — umblase „ca un ameţit pe uliţele Parisului [8].

Cel de al patrulea bursier al Eforiei la Pisa avea să fie I. Eliade Rădulescu; acesta, reţinut ca profesor la noua şcoală românească din Bucureşti, fusese înlocuit prin Simion Marcovici al nostru [9]. Iar această substituire ni poate oarecum lămuri şi asupra prestigiului de care se bucurase el încă de pe cînd studiase în ţară, atît la şcoala grecească, cît şi la Gheorghe Lazăr [10]. La Pisa, încă din 1822, „dedat la limba francesă şi la înalta filologie, a progresat nu puţin", după mărturia lui Poteca [11]; în plus, a studiat limba şi literatura italiană, audiind şi el cursuri de geometrie, de chimie şi de fisică experimentală [12]. Dar, într'o

[1] *Ibid.*, p. 423.
[2] *Ibid.*, p. 426 (scrisoare din 26 Nov. 1823, de la Paris).
[3] N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc., p. 292 şi urm.
[4] I. Bianu, *o. c.*, p. 425.
[5] *Ibid.*, p. 428; N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc., p. 292 şi urm. (în Nov. 1823?).
[6] N. Bănescu, *o. c.*, p. 292 şi urm.
[7] N. Iorga, *Contribuţii la istoria lit. romîne, II, Scriitorii mireni*, în *Analele Acad. Rom.*, (Mem. secţ. lit.), vol. XXVIII, 1905-6, p. 242.
[8] Pentru felul tragic în care se sinucise, v. I. Eliade Rădulescu, citat în G. Dem. Teodorescu, *o. c.*, p. 12.
[9] G. Dem. Teodorescu, *o. c.*, p. 8 şi urm.
[10] N. Iorga, *Istoria învăţ. rom.*, p. 173 şi urm.
[11] I. Bianu, *o. c.*, p. 422 (scris. din Pisa, 10 Febr. 1822).
[12] *Ibid.*, p. 423 (scris. din Pisa, 10 Febr. 1822).

www.dacoromanica.ro

mărturie proprie, ţine să accentueze că „în Italia, al doilea mumă a ştiinţelor, învăţat-am literatura italienească" [1], cu toate că ceruse de la Eforie să i se cumpere „instrumenturi pentru gheometrie" [2]. Sigur este că Simion Marcu[-ovici] nu figurează, alături de ceilalţi colegi, în registrul de frecvenţă al Universităţii din Pisa, în anii cît a audiat aceste cursuri. Iar, de oarece Poteca şi Pandeli trecură la Paris pentru perfecţionarea studiilor, îi urmă şi Marcovici acolo, pentru ca să-şi arate „şi el talantul *(sic)* său cu filosofia, pentru că toate de la toţi nu se poate" [3]. De la Pisa plecase fără niciun fel de diplomă. Ajuns la Paris, eforii îl obligau să studieze matematicele, iar el „se făgăduieşte, că, după ce va învăţa cît va putea, le va şi paradosi [preda]" [4]. Fără a neglija însă nici literatura franceză, de care se ocupase şi în Italia. „...In Paris —mărturisia însuşi [5] —, al doilea Atenă, în Paris care fără greşală poate să se numească săvîrşirea omenirii, am învăţat matematica teorică şi aplecată, îndeletnicindu-mă cu toate acestea şi la literatura franţozească, ca să nu pierz în zădar şirul ideilor de literatură ce cu osteneli obositoare dobîndisem în Italia...". Literaturile clasice în general formaseră obiectul acestor „osteneli obositoare", studiate de Marcovici în cadrul „retoricei" timpului aceluia de clasicism decadent. In orice cas, „ferindu-mă de florile veninoase, am cules, pe cît am putut pe cele dulci şi folositoare ca să le împărtăşesc iubiţilor mei fraţi şi patrioţi după metodul şi regulele ce să obicinuesc în luminata Evropă", mărturisia Marcovici în 1827 [6]—, după ce „...prea înaltul Stăpîn m'a învrednicit să mă întorc în prea sfînta mea Patrie după o călătorie de şapte ani în părţile cele mai slăvite a Evropei..." Mărturie din care deducem că părăsise Parisul în 1827 [7],

[1] Mărturia, din 1827, se citeşte în *Biblioteca românească,* Buda, 1834, p. III, p. 25.

[2] Citat de N. Iorga, *Istoria Învăţ. rom.,* p. 180.

[3] I. Bianu, *o. c.,* p. 426 (scris. lui Poteca, din Paris, 26 Nov. 1823).

[4] *Ibid.,* p. 429 (scris. de la acelaşi, din Paris, 14 Sept. 1824).

[5] *Biblioteca românească,* Buda, 1834, p. III, p. 25.

[6] *O. loc. cit.*

[7] Greşit afirmă deci d. R. Rosetti *(Dicţ. contemp.,* Bucureşti, 1897, p. 123), că s'a întors de la studii în 1830 (cf. şi I. Eliade, *Equilibru între antitese,* p. 77, n. 1); precum greşeşte afirmînd (îm-

www.dacoromanica.ro

deci în urma celorlalţi doi colegi, cari începuseră să împărtăşească tineretul de la Sf. Sava cu învăţătura pe care înseşi o agonisiseră în Apus.

* * *

Odată întors la Bucureşti, conform învoielii cu Eforia Şcoalelor, Marcovici intră şi el, de îndată, ca profesor de matematică elementară aplicată la acelaşi Colegiu Naţional, care tocmai în acei ani (1826) se reoganisă pe clase şi materii, cu profesori speciali [1]. Cursul şi-l inaugură printr'un inimos „Cuvînt ce s'au zis la deschiderea Şcoalei Naţionale din Bucureşti, în 1827, Sept. 15" [2]; (în care nu uită să-l pună la contribuţie pe Omir *(sic)*, Virgilie *(sic)*, Demosten, Ciceron, Aristotel, Platon, Talis *(sic)*, Pitagora, Seneca, Titu Livie *(sic)*, Salustie *(sic)*, Oraţie (sic), Tartalia *(sic)*, Galileu, D'Alambert, La Grange, La-Plas *(sic)*, etc.,) din care vom reţinea pe de o parte proiectul de reorganisare a învăţămîntului naţional pe materii de studiu (în privinţa limbilor, şcoala avea nevoie „deocamdată" de limba latină, „ca să îndreptăm pe a noastră", şi de cea franceză, „ca să o îmbogăţim cu cărţi folositoare în tot feliu de ştiinţă şi pentru alte sfîrşituri politiceşti", urmînd ca doar cu vremea să se introducă şi alte limbi „clasiceşti, atît vechi, cît şi nouă"), iar pe de altă parte tonul avîntat patriotic al acestei cuvîntări („... Nu auziţi glasul strămoşilor voştri carii vă strigă din mormînturi să vă arătaţi şi să mă arătaţi şi pe mine [Patria] vrednică de dînşii?... Au în zadar purtaţi prea slăvitul nume de Roman?"), cît şi unele reflexe ale ideologiei democratice apusene.

După 1831 („pe o vreme cînd puteau spune că în şcoala mai înaltă „cine nu ştie franţuzeşte să nu între" [3]), Marcovici trecuse la catedra de limba franceză, pentru ca nu tîrziu să-i

---

preună cu C. Diaconovich, *o. c.*, III, p. 200) că ar fi fost numit profesor la Sf. Sava în 1830.

[1] A. D. Xenopol, *Histoire des Roumains*, Paris, Leroux, 1896, II, p. 453; G. Bogdan-Duică, *Istoria liter. rom. moderne*, pp. 57, 59.

[2] Publicat în *Biblioteca românească*, Buda, p. III, 1834, p. III, p. 25 şi urm.

[3] N. Iorga, *Istoria Învăţ. rom.*, p. 193 şi urm.

www.dacoromanica.ro

revină aceia de retorică, pe care a şi ilustrat-o vreme mai îndelungată [1].

In 1834 se şi grăbia să publice un „Curs de retorică" [2], pentru nevoile elevilor săi, în care imită de aproape tratatele occidentale (în special francese) de acest fel, cu definiţii, exemple şi citate traduse în româneşte, declarînd în prefaţă că s'a folosit de „scriitorii cei mai clasici într'această materie". Acest manual, important din multe puncte de vedere, dovedeşte în primul rînd străduinţa lui Marcovici de-a adapta terminologia „retorică" la limba românească şi de-a autohtonisa această „ştiinţă" în şcoala românească de început. Se remarcă apoi faptul că, faţă de bătălia angajată în Apus între „clasicişti" şi „romantişti", Marcovici nu iea atitudine, dînd dovadă de cel mai cuminte oportunism, cu toate că „autorii clasici" erau cei indicaţi ca lectură particulară la sfîrşitul manualului. In al doilea rînd, trebuiesc subliniate preocupările sale etico-religioase [3], care fac din acest tratat mai mult un auxiliar al unei „etice" de amvon şi care sînt de pus în legătură atît cu activitatea sa de mai tîrziu în această direcţie, cît şi cu tendinţele mistico-moralisatoare ale doctrinei romantice.

Autorii pe cari-i pune la contribuţie, citîndu-le părerea ori dînd exemple din opera lor, sînt următorii: dintre Greci, Demostene, citat de zece ori [4]; Aristotel (odată) [5]; Eshil (odată) [6]; dintre Latini, — Ciceron (citat de douăzeci şi şapte de ori) [7]; Cuintilian (de cincisprezece ori) [8]; Oraţie (de trei ori) [9] şi cu

---

[1] Pentru istoricul acestei catedre, cf. I[on] B[ianu], *„Academia" lui Lazăr la 1818*, în *Convorbiri literare*, 1904, XXXVIII, p. 399 şi urm.

[2] Bucureşti, 1834, în Tipografia lui Eliad, p. 259, cu slove cirilice.

[3] Vezi de ex. sfaturile pe care le dă elevilor, la p. 38, dar mai ales la p. 184 (să cetească cărţi bisericeşti).

[4] Pp. 9, 9, 15, 45, 129, 184, 205, 209, 218, 2 9.

[5] P. 10. Observăm că vom respecta la toate aceste nume ortografierea autorului.

[6] P. 9.

[7] Pp. 5, 9, 9, 10, 12, 15, 36, 44, 45, 45, 46, 53, 81, 92, 101, 136, 138, 140, 167, 169, 172, 191, 196, 204, 204, 207, 219.

[8] Pp. 10, 43, 44, 47, 51, 53, 55, 55, 80, 101, 153, 154, 156, 204, 219.

[9] Pp. 22, 198, 226.

www.dacoromanica.ro

un singur citat — I. Cezar[1], Longhin [2], Marţial [3], Salustie[4], Seneca [5] şi Virgil [6]; dintre Francesi — Masilion (citat de douăsprezece ori [7]); declarat adesea „genialul şi mult lăudatul"); Bosue (de patru ori)[8]; Lamartine (la fel)[9] (în traducerea lui I. Eliade Rădulescu); Burdalu (de două ori)[10]; Fenelon (la fel)[11]; iar cu un singur citat—Boaló (Boileau! p. 203), Briden (p. 87); Bove (p. 103); Cartesie (p. 120), Dumarse (p. 10); Fleşier (Fléchier! p. 47); Fontenel (p. 69), Gheşic (p. 221); Laarpe (p. 10); Lacer (p. 57); Marmontel (p. 156, „Bélisaire"); Mirabo (p. 9); [Montesquieu] (p. 184); Piron (p. 195); Rolin (p. 10); Volnei (p. 186); dintre Englesi — Biron (cu trei citate[12], în traducerea lui I. Eliade Rădulescu; una din bucăţile reproduse este declarată „cu adevărat sublimă"); Jung (cu şese citate[13] însoţite de reflecţii ca acestea: „...cine nu va vărsa lacrămi...", „...cine nu să va umili..." la cetirea unei bucăţi „din cele mai patetice din Nopţile lui Jung despre umilirea inimii"); dintre Italieni nu-l citează decît pe „Cavalerul Filangeri (de două ori)[14] şi, indirect, pe Tas (p. 177); în sfîrşit, dintre Romîni — pe I. Eliad (de treisprezece ori[15] complimentîndu-l în tot felul: „...un poet romîn care a înviat întru noi Lira lui Apolon..."; „...cu toată iscusinţa geniului său...";

1 P. 198.
2 P. 10.
3 P. 70.
4 P. 195.
5 P. 196.
6 P. 168.
7 Pp. 9, 18, 38, 45, 9 , 96, 96, 98, 104, 116, 166, 215.
8 Bossuet! Pp. 9, 45, 90, 602.
9 P. 61 („Le Lac"); 143 („L'Isolement"); pp. 176, 134, („Souvenir").
10 Bourdaloue! Pp. 9, 49.
11 P. 54 („Télémaque"); 227.
12 Pp. 177, 180, 184.
13 Pp. 17, 73, 75, 76, 147, 198.
14 Pp. 9, 27 („Opera asupra legiuirii").
15 P. 54 („Seara"); 61 („Elegia Lacul"); 143 („Singurătatea"), 150 („Serafimul"); 163 („Odă asupra campanii ruseşti de la 1829"); 165 („Anul 1830"); 168 („Serafimul"); 175 („Rugăciunea de seară"), 177 (trad. din Byron); 186-7 („O noapte pe ruinele Tîrgoviştei"); 188 (traducerea piesei „Fanatismul", din limba francesă); 199 („Suvenirul").

www.dacoromanica.ro

„...vedeţi cît de armonică este următoarea elegie..."; „...tălmăcind operele lui Lord Biron cu acel gust şi tact delicat ce caracterisește toate compunerile d-lui..."; „...tradusă din franţozeşte... cu acea genioasă iscusinţă ce caracterisește pe acest într'adevăr poet..."; „...următoarea elegie întitulată Suvenirul tradusă [din Lamartine], de D. Eliad este poesia cea mai patetică cu care limba românească să poate făli şi socotesc că încă multă vreme să va lua drept model de perfecţie în asemenea compuneri"); Kiselef, ca orator romîn (!) (citat de cinci ori) [1]; I. Văcărescu (de patru ori [2]; „...a făcut următoarea odă la a căruia cetire tot sîngele de Rumîn urmează a se simţi înflăcărat..."); G. Alecsandrescu (de două ori [3]; „...al căruia născînd geniu poetic făgăduieşte Muselor un favorit mai mult...") şi, în sfîrşit, cu un singur citat: V. Cîrlova (p. 145; „...prea timpuriu răposatul..."), Episcopul Ilarion (p. 184); B. Ştirbeiu (p. 58), ba chiar şi Mihai Viteazul (pp. 45, 161, ca orator). In schimb, nici unul dintre tinerii scriitori moldoveni.

Trecînd în revistă celelalte momente care ne pot interesa din viaţa de profesor a lui Marcovici, vom aminti apoi cuvîntarea pe care o ţinu la închiderea anului şcolar 1836-7 la Sf. Sava [4], de faţă fiind Princpele, Eforii, boierimea, „contele Demidof, un general bavarez, un aghiotant al Duchii de Luca, Vicontele De Ponco, D. Huot om învăţat, D. Ruso ajutor naturalist la Muzeul din Paris, D. Rafe zugraf, un botanist şi un doctor. Aceşti din urmă 6 Franţezi închipuiesc o soţetate care călătoreşte în interesul ştiinţelor" şi pentru plăcerea căreia, la urma serbării, au fost chemaţi „doi scolari, cari rezolvă probleme de algebră şi trigonometrie în limba franţozască... Era foarte mare mirarea persoanelor acelora streine care vedea pe aceşti scolari lucrînd într'o limbă streină cu atîta înlesnire... Asemenea pentru mulţumirea acestor persoane s'au cetit şi doă compuneri in limba franţozească lucrate de şcolarii ce urmează stilul franţozesc".

In acest răstimp i se accentuiază preocupările mistice (ne-

[1] Pp. 57, 85, 128, 194, 216.

[2] Pp. 164, 184, 193, 211, (odă pentru miliţia naţională).

[3] P. 152 („Intoarcerea"); p. 173 („Adio").

[4] Publicată în *Museul Naţional*, Bucureşti, I, 1837, no. 4, p. 29 şi urm.

www.dacoromanica.ro

străine, de sigur, de Eufrosin Poteca, de I. Eliade Rădulescu şi — ca atmosferă — de doctrina romantică)[1], pe care am avut prilejul să le semnalăm, consacrîndu-şi întreaga activitate educaţiei. Destoinic vulgarisator al culturii franceze (pe care o va apăra de atacurile lui Ion Maiorescu)[2], către 1840 făcea parte dintr'o comisie însărcinată cu alcătuirea unui dicţionar frances[3], iar trei ani mai tîrziu mergea la Constantinopol, ca însoţitor al Domnului şi al pictorului frances Doussault[4]. Căci Marcovici se afirma tot mai mult ca o personalitate fruntaşă printre profesorii timpului, colaborînd la principalele reviste literare[5], fiind chemat să îngrijească de educaţia viitoarei soţii a Principelui Domnitor Barbu Ştirbeiu[6], bucurîndu-se de înalta proteguire a lui Gheorghe Bibescu[7] şi onorat cu rangul de Păharnic[8].

In timpul revoluţiei de la 1848 nu se compromise întru nimic[9], datorită cărui fapt nu mult tîrziu va ajunge efor al şcoalelor[10], calitate în care se ocupă de reorganisarea învăţămîntului (considerînd studiul limbii francese drept materie facultativă şi omiţînd-o pe cea italiană din programe)[11], pentru ca apoi să-şi dea demisia din profesorat[12], spre a o-

---

[1] In 1839 va traduce „Datoriele omului creştin întemeiate pe învăţăturile Sfintei Scripturi, etc." (Bucureşti, tip. Pencovici); pentru care vezi *Biserica ortodoxă romînă*, XXV, 1901-2, p. 323.

[2] N. Iorga, *Istoria învăţ. rom.*, p. 278.

[3] *Ibid.*, p. 216.

[4] Vezi *Curier românesc*, Bucureşti, 1843, no. 62, p. 189.

[5] De ex. la *Curierul Românesc* (Bucureşti, 1843, no. 29, p. 125 şi urm.), la *Gazeta Teatrului* (1835), ori la *Museul Naţional* (1837).

[6] Vezi dedicaţia la *Francesca dela Rimini*, ed. 1846, Bucureşti, p. [V].

[7] Vezi dedicaţia la *Dialogurile lui Fosion*, Bucureşti, 1844, p. V.

[8] Vezi *Foaia pentru minte*, 1843, no. 22, p. 176.

[9] N. Iorga, *Istoria Invăţ. rom.*, p. 281. Pentru raporturile sale din acest răstimp cu Italianul francisat Louis Gianelloni, cf. *Ibid.*, p. 243, după S. Dragomir, în *Omagiu lui I. Bianu*, p. 159.

[10] Dim. A. Rosetti, *o. c.*, p. 123.

[11] N. Iorga, *o. c.*, p. 285 şi Gh. Adamescu, în *Omagiu lui I. Bianu*, p. 35.

[12] Dim. R. Rosetti, *o. c.*, p. 123.

www.dacoromanica.ro

cupa înalte demnităţi politice şi administrative[1] până la 1877 cînd S. Marcovici moare în vrîstă de şaptezeci şi şase de ani.

* * *

Ni rămîne să-l înfăţişăm pe Marcovici ca traducător din literatura franceză şi italiană. Dar, mai înainte de-a menţiona lista operelor pe care le traduse, mai ales în răstimpul cît a fost şi profesor, vom precisa că din acest punct de vedere el ni apare drept secundant şi adept al lui I. Eliade Rădulescu, acelaşi care-i dăduse posibilitatea să se cultive în străinătate. Dovezile în acest sens nu ni lipsesc într'adevăr: către 1830 Marcovici participase la aprinsele polemici ivite în jurul gramaticei lui Eliade, luîndu-i apărarea, pentru ca în 1837 să considere principiile acestuia drept „foarte fireşti şi foarte simple"[2]; în „Cursul" său de retorică (1834), îl laudă pe Eliade ca pe un niciun alt poet al literaturii universale; colaborase la principalele reviste puse la cale de acesta[3], dar mai ales la acea vast-plănuită „Bibliotecă Universală", care avea să cuprindă numeroase traduceri din marii scriitori străini, vechi şi noi şi despre care Marcovici ni vorbeşte[4] ca de o întreprindere „colosală", cu urmări cît se poate de bune pentru noile generaţii, care „în curînd va găsi o limbă românească formată", nelipsindu-l pe iniţiatorul Eliade, nici acuma, de cele mai măgulitoare laude. Cu toate acestea, Marcovici nu şi-a urmat maestrul pe calea exagerărilor lingvistice menite să „italianiseze" limba românească, ci s'a mulţămit să-l secundeze cu multă rîvnă în ce priveşte activitatea pe tărîmul traducerilor, menite să asigure izbucnitorul progres al literelor şi culturii romantice româneşti.

Marcovici îşi inaugura această activitate încă din 1830, făcînd să apară „romanţul moral tălmăcit din franţozeşte — *Viaţa contelui de Comminj* sau triumful virtuţii asupra patimii

---

[1] Lista lor, în M. Eminescu, *Opere complecte* (ed. A. C. Cuza), Iaşi, 1914, p. 387 şi în C. Diaconovich, *o. c.*, p. 200.

[2] G. Bogdan-Duică, *Istoria lit. rom., moderne*, Cluj, 1923, p. 78.

[3] V. de ex., *Curier de ambe sexe* (Perioada I, 1836-38), ed. II, Bucureşti, 1862, no. 1.

[4] Prefaţa la *Gil Blas* (p. IX), după G. Bogdan-Duică, *o. c.*, p. 209.

www.dacoromanica.ro

amorului"[1], fără declararea autorului, dar care nu ni se pare străin de Baculard d'Arnaud (1718-1805) şi de al său celebru *Comte de Comminges* (1764).

Traducătorul, „un rumîn doritor de înaintarea neamului său spre învăţătură şi fericire" [2], urmăria în primul rînd scopurile educative prin literatură, în conformitate cu noile tendinţe romantice de democratisare a artei. Căci, „ca să se lumineze un neam nu numai că trebuesc şcoale, ci încă şi cărţi îndestule pentru toată treapta de oameni, scrise cu simplitate şi interesante spre petrecere în ceasurile de odihnă şi nelucrare", menirea scriitorilor fiind în primul rînd formarea bunelor moravuri.

Pe de altă parte, această primă traducere a lui Marcovici ne este presintată de el ca o încercare, al cărui bun succes avea să-l determine a tipări „în scurtă vreme şi alte cărţi, iar mai vîrtos o culegere din Nopţile cele mai frumoase ale Slăvitului Jung, carte înaltă şi foarte morală, zămislită de duhul cel mai înfocat şi iubitor de omenire, în care toată treapta de oameni poate afla învăţături mîntuitoare". *Viaţa contelui de Cominii* se vînduse bine, căci în 1835 Marcovici tipăria a doua ediţie a unei *„Culegere din cele mai frumoase Nopţi ale lui Yung...* îndreptată şi adăogată cu un cuvînt al lui Yung asupra a doa veniri şi cu un cuvînt dintr'ale Episcopului *Masilion*. Carte priimită de Consiliul Profesoral pentru deprinderea tinerimii la analisuri şi la compuneri..." [3].

Aşa dar Young, în prosa lui Marcovici şi în tovărăşia lui Massillon, bine primit de publicul românesc de pe la 1830 într'o primă ediţie, servia ca text de exerciţii literare în Colegiul de la Sf. Sava, dat fiind că poema sa „nemuritoare" avea ca „scopos să facă pe oameni virtuoşi" [4]. Iar, pentru ca acele opt *Nopţi* pe care le traduce liber (după versiunea franceză a lui Le Tourneur), să fie mai evident încadrate în astfel de preocupări etico-religioase, Marcovici socoteşte nemerit să se

[1] Bucureşti, 1830, pp. VI/83, cu slove cirilice.

[2] Vezi „Inştiinţarea" sa, pp. III-VI.

[3] In tipografia lui Eliad, Bucureşti, 1835, pp. 140, cu slove cirilice.

[4] Cuvintele lui S. Marcovici în „Viaţa lui Yung pe scurt", care precedă versiunea (p. 4).

www.dacoromanica.ro

adaoge în traducere „al treilea cînt al lui Yung asupra a doa veniri", precum şi „Cuvîntul Episcopului Masilion asupra caracterurilor mărirei lui Isus Christos, dorind cu aceasta a o face mai folositoare tinerimii şi a merita oarecum votul publicului şi a tovarăşilor mei" [1].

Incurajat în aşteptările sale şi, mai ales, spre a secunda acţiunea de traducător a lui I. Eliade Rădulescu, Marcovici făcea să apară doi ani mai tîrziu (1837) prima parte a romanului *Gil Blas de Santillane,* capodopera lui Le Sage, apărută într'o mare ediţie francesă în 1821; *Istoria lui Gil Blas De Santilan de Lesage* [2]. Atît cunoscuta „Déclaration de l'Auteur", cît şi cuvîntarea lui „Gil Blas au lecteur", sînt reproduse cu amputări (pp. III-V), urmate de o importantă „Precuvîntare" a traducătorului romîn, în care acesta arată aptitudinea limbii şi culturii româneşti de grabnică adaptare la cea occidentală („...cărţile să înmulţiră în felurite materii, şi nu mă tem a zice că în atîta puţină vreme nicio naţie — puindu-să toate în poziţia cea de acum a Ţerii-Româneşti—n'a făcut atîta înaintare şi în formarea limbii şi în prefacerea ideilor"...) [3], laudă iniţiativa lui Eliad, care tocmai înfiinţase „o societate literală" *(sic)* cu scopul de-a traduce în româneşte clasicii, vechi şi noi, ai literaturii universale, cheltuind totul pentru editarea lor, care era în febrilă înfăptuire; se crede însuşi îndreptăţit să propună constituirea unei Case de Editură românească pe acţiuni; încearcă să justifice folosirea neologismelor (în special de provenienţă franceză) în limba traducerilor sale şi isprăveşte prefaţa cu puţine observaţii asupra romanului lui Le Sage („frumos şi clasic"), socotit drept „oglindă îndreptătoare faptelor omului", corespunzînd deci preocupărilor sale strict educative.

Urmează în sfîrşit o scurtă biografie, destul de precisă, a lui Alen Rene Lesaj *(sic),* din care aflăm că de curînd apăruse în

---

[1] *Loc. cit.,* p. 5, „Cuvîntul" lui Massillon, la p. 121 şi urm. Pentru răspîndirea lui Young în Principate către 1800, cf. P. Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie,* Paris, 1898, p. 328.

[2] Tomul I-iu, partea I-a, Bucureşti, în tipografia lui Eliad, 1837, pp. XVIII/142, cu slove cirilice.

[3] P. IX.

www.dacoromanica.ro

aceiaşi editură romanul său *Diable boîteux* (în traducerea „d-nei Sîmboteanca"[1]) şi că „Lesaj, ca un scriitor moral şi de obşte folositor s'a aşezat în templul nemurirei alăturea cu bărbaţii cei slăviţi ca să se pomenească cu recunoştinţă de toată suflarea cititoare..."

Pentru a da o ideie despre felul cum ştie să mînuiască Marcovici versiunea românească, iată un fragment din aceasta, comparat cu originalul frances (Cartea I, cap. VIII).

Le Sage.

„...Ce fut sur la fin d'une nuit du mois de septembre que je sortis du souterrain avec les voleurs. J'étais armé, comme eux, d'une carabine, de deux pistolets, d'une épée et d'une baïonnette, et je montais un assez bon cheval, qu'on avait pris au même gentilhomme dont je portais les habits..."

S. Marcovici.

„...Intr'o zi din luna lui Septemvrie, pe la răvărsatul zorilor, eşiiu cu tîlharii din peştere. Eram înarmat, ca şi ei, cu o carabină, cu doă pistoale, cu o sabie şi cu o baionetă, şi aveam un cal bunicel pe care îl luaseră tot de la cavalerul acela cu ale căruia haine mă îmbrăcasem...".

Activitatea desfăşurată pe tărîmul traducerilor de „harnicul" profesor de retorică de la Sf. Sava între anii 1837-1849, este nebănuit de bogată[2]. După Baculard, Young, Massillon şi Le Sage, îi venia rîndul lui Marmontel cu *Bélisaire,* în 1843[3]: *Velisarie, scriere morală compusă în limba franţozească de Mar-*

[1] Tipărit de I. Eliad în 1837, p. XV. Intr'o notă de la p. 115, fiind vorba de Iliada, aminteşte, că se tipăria tocmai în aceiaşi tipografie, tradusă „cu îndestulă iscusinţă şi geniu... de D. C. Aristia".

[2] In aceşti ani va edita, cu scop mai mult comercial, şi trei culegeri de texte juridice: *Condica de Comerciu* (Bucureşti, tip. Eliad, 1840); *Regulament judecătoresc* (Bucureşti, tip. Eliad, 1839) şi *Legiuire [a lui] Ioan Gheorghie Carage* (Bucureşti, tip. Eliad, 1838).

[3] Pentru versiunile româneşti şi greceşti din Marmontel, anterioare lui S. Marcovici (Transilvăneanul S. Klein, Grecul Rhigas şi I. Eliade Rădulescu), cf. P. Eliad, *o. c.,* pp. 205, 327, 328, 333; P. V. Haneş, *Istoria literaturii româneşti,* Bucureşti, 1929, pp. 134, 142.

www.dacoromanica.ro

montel şi tradusă slobod în cea rumînească[1], dedicat Marelui Logofăt Barbu Ştirbei (25 April 1843) şi presintat într'un „Cuvînt către domnii cititori", din care aflăm că „...învăţăturile acestui erou înţelept culegîndu-se de vestitul între literaţii franţezi ai veacului trecut, Marmontel, s'au aşezat într'o scriere intitulată Velisarie, care se înfăţişază astăzi înaintea Rumînilor îmbrăcat în veşminte naţionale, şi se roagă a i să hărăzi o drăgăstoasă şi binevoitoare priimire".

Pentru ca de trecerea de care se bucurau scriitorii francesi ai secolului al XVIII-lea în faţa lui Marcovici să nu fie lipsit nici abatele de Mably, în anul următor, traducătorul se grăbi să publice şi cunoscutele *Entretiens de Phocion* ale acestuia (1763), supt titlul de *Dialogurile lui Fosion asupra înclinării moralului cu Politica, traduse din elineşte (!) de Părintele Mabli în limba franţozească, şi dintr'aceasta în cea rumînească slobod*[2], în timpul şederii lui S. Marcovici la Constantinopol[3], unde l-am văzut făcînd parte din suita Domnului. In statornica-i dorinţă de regenerarea moravurilor şi de înfăptuirea cît mai neîntîrziată a propăşirii obşteşti, întru învierea strămoşeştii slave a Romînilor, traducătorul ţine şi de data aceasta să ni declare că a tradus această scriere, „ale cărei învăţături sînt nemuritoare" (p. II), pentru ca „relele năraviri, cumplită moştenire streină, să piară" (p. VI), convins fiindcă exemplul Spartei şi al Romei, presintat de talentul scriitorului frances, nu putea întîrzia să-şi dea roadele pentru regenerarea vieţii sociale şi politice a compatrioţilor săi.

In felul acesta ajungem la ultimele două traduceri ale lui S. Marcovici pe care le vom semnala şi care fac o ciudată şi îndoită excepţie faţă de cele anterioare; ies din cadrul scrierilor cu caracter declarat „moral" şi se adresează literaturii moderne italiene. Prima, în ordine cronologică, este versiunea în prosă a mediocrei tragedii *Francesca da Rimini* (1814) a obscu-

---

[1] Bucureşti, în tipografia Curţii a lui Fr. Valbaum, 1843, pp. VI/280, cu slove cirilice.

[2] Bucureşti, în tip. Colegiului Sf. Sava, 1844, de pp. XI/145, cu slove cirilice.

[3] Vezi dedicaţia lui către Gheorghe Bibescu (p. V), datată din Bucureşti, 20 Dec. 1843.

www.dacoromanica.ro

rului lingvist toscan Ulvio Bucchi (a cărui însemnătate actuală poate merge cel mult până la documentarea istorică a luptei dintre clasiciștii și pre-romanticii italieni) [1], asupra căreia S. Marcovici se va fi oprit, preferind-o cunoscutei *Francesca* a lui Silvio Pellico, datorită poate faptului că pe Bucchi, originar din Pisa, îl cunoscuse în timpul studiilor sale acolo. In orice cas, romantismul românesc de import se îmbogăția la 1846 cu o „*Francesca dela Rimini*, tragedie în 5 acte de Ulivo Buchi, tradusă slobod în limba românească [2]", pe care traducătorul o declară „una din cele mai frumoase și mai patetice tragedii ale teatrului italian" (p. IV), subiectul tratat de Bucchi fiind cît se poate de „romantic" prin „ororile" tot atît de „scenice", ca și cele din *Francesca* lui Pellico: „Acest sujet, povestit într'acest chip, formează unul din cele mai patetice episoduri în nemuritoarea poemă a lui Dante, la cîntul al V-lea al Iadului, și a dat prilej și vestitului poet contimporan Silvio Pellico să compuie o altă tragedie cu același titlu... însă cu împrejurări deosebite" (p. V).

Cea de-a doua și ultimă tălmăcire a lui S. Marcovici despre care ne vom ocupa, este tot din literatura italiană modernă: două tragedii ale lui Vittorio Alfieri.

Până la 1847, autorul lui „Saul" fusese de mai multe ori tradus și represintat pe scenele teatrului românesc; chiar începuturile acestuia se legau direct de numele său [3] represintațiile alfieriene fiind și în Principate prilej de manifestații politice nemărturisite, până tîrziu, către 1848. Marele și susținutul prestigiu de care se bucura Alfieri (mai ales din acest punct de vedere), îl va fi determinat și pe Marcovici — după trecere de douăzeci și cinci de ani de cînd părăsise Italia — să publice o nouă versiune alfieriană, în preajma revoluției de la 1848, de care tragicul italian nu putea fi cu totul străin. O dovadă în acest sens, și care constituie tot odată o necunoscută

[1] G. Mazzoni, *L'Ottocento*, Milano, Vallardi, I, pp. 187, 223.

[2] București, în tip. Colegiului Sf. Sava, 1846, pp. VII/70, cu slove cirilice. Traducerea e dedicată principesei Maria Bibescu, susținătoare a Teatrului Național din București (9 Mart 1846, din București).

[3] R. Ortiz, *o. c.*, p. 289 și urm.

www.dacoromanica.ro

pagină din istoria soartei lui Alfieri în România, ni-o oferă poetul Dim. Bolintineanu[1], care descrie arestarea și deportarea pe Dunăre a patrioților romîni, compromiși în acea mișcare. Alături de însuși Bolintineanu, de Golești, C. Boliac, C. A. Rosetti, Ion Brătianu, N. Bălcescu și alții, se găsia și C. Aristia, cel d'intăiu traducător al lui Alfieri. „Zilele treceau mai plăcute pentru noi. Poetul Aristia, ce servia tot într'un timp de dragoman, ne desmierda prin niște declamații frumoase. Într'o zi, luă în mînă tragedia lui *Saul* și se puse a declama cu tot talentul și focul sacru din inima sa. Un soldat turc, plin de mirare, se apropie de dînsul, și lovindu-l tare peste umeri, într'un moment de esaltație, îi strigă în turcește: „Ai nebunit tu, dragomane!". Spaima fuse atîta de mare, încît cartea căzu în Dunăre. Această întîmplare precurmă plăcerea poetului de a mai declama...".

Acesta fiind entusiasmul cu care era sărbătorit Alfieri de intelectualitatea românească de pe la 1848, ni vom explica rostul traducerii lui Marcovici din 1847, cînd apăreau „*Filip și Orest*, două tragedii compuse în limba italiană de Alfieri, și traduse slobod în cea românească[2]" (*slobod*, pentru că erau traduse în prosă) și pe care traducătorul le dedica (la 12 Ianuar 1847) Marelui Logofăt Ioan Dimitrie Bibescu, mecenatul „pruncei noastre literaturi". In această dedicație nu omite să-l declare pe Alfieri „patriarhul tragicilor italieni"[3].

Marcovici dădea astfel una din cele mai bune și exacte traduceri alfieriene din cîte a cunoscut secolul al XIX-lea românesc[4]; iar, de oare ce cadrul studiului de față nu ni poate îngădui — precum nu ni-a îngăduit nici în casul celorlalte traduceri — o mai largă discuție asupra valorii literare a acestei versiuni, ne vom mulțămi să confruntăm următorul fragment, cu originalul italian:

---

[1] *Călătorii pe Dunăre și în Bulgaria*, București, Tip. Națională, 1858, p. 25.

[2] București, Tip. lui C. A. Rosetti și Vinterhalder, 1847, pp. 175, cu slove cirilice.

[3] Cu privire la stăruințile ce se depuneau pentru reprezintarea acestei traduceri, v. R. Ortiz, *o. c.*, p. 318, n. 1.

[4] R. Ortiz, *o. c.*, p. 343 și urm.

www.dacoromanica.ro

V. Alfieri.

Atto secondo—Scena prima — Oreste e Pilade.

ORESTE:

Pilade, sì; questa è la reggia. Oh gioja!
Pilade amato, abbracciami: pur sorge
Pur sorge il dì ch'io ristorar ti possa
De' lungi tuoi per me sofferti affanni.

PILADE:

Amami, Oreste; i miei consigli ascolta;
Questo è il ristoro ch'io per me ti chieggo

S. Marcovici.

Actul al doilea—Şena I—Orest, Pilad.

OREST:

Pilade dară; aceasta este regia... O ce bucurie! iubite Pilade, îmbrăţişază-mă; iată se iveşte zioa, întru care să'ţi pociu răsplăti îndelungatele chinuri ce ai suferit pentru mine.

PILAD:

Iubeşte-mă, Oreste, şi ascultă poveţele mele: aceasta este singura răsplătire ce cer pentru mine....

* * *

Ca traducator, Simion Marcovici a avut nesperatul noroc, de şi postum, de a fi lăudat de Mihail Eminescu :[1]: „...Marcovici face parte din generaţia aceia care a prefăcut limba romînă în limbă literară. Scrieri originale nu are, dar limba traducerilor sale este aproape clasică şi poate servi de model oricărui scriitor romîn".

Dornic de înfăptuiri grabnice din punct de vedere al propăşirii şi occidentalisării moravurilor din ţara sa şi al conformării lor cu stările pe care el însuşi avuse prilejul să le constate în Apus, educatorul Marcovici s'a adresat în special operei moraliştilor francesi, atunci cînd a întreprins cu rîvnă activitatea-i de traducător, alături de Eliade Rădulescu. Ceia ce nu l-a împiedecat totuşi de-a face loc şi celor d'intăiu romantici apuseni, fie prin traduceri, fie prin apostolatul său de profesor.

Dar, dacă Simion Marcovici poate revendica în adevăr un merit, în ce ne priveşte, este acela de-a ni fi dat prilejul să precisăm mai bine valoarea momentului de mare însemnătate al culturii româneşti, în care aceasta căuta să renege un trecut în care nu se mai putea regăsi, spre a se regăsi pe sine prin occidentalisarea originilor comune.

Alexandru Marcu.

[1] In *Opere complecte* (ed. A. C. Cuza), Iaşi, 1914, p. 387.

www.dacoromanica.ro

Note despre colonelul Sandu Colţea şi regimentul său de cavalerie în serviciul regelui Carol al XII-lea

Regimentul romîn comandat de colonelul Sandu Colţea, născut în 1678 (Lewenhaupt), intră în serviciul lui Carol al XII-lea la 1703 (Lewenhaupt). În 1706 un nobil polon, numit Gatowski, (Guttofski) fu primit ca soldat, înaintînd la gradul de sergent la 6 Mart din acelaşi an (A. Stille, *Karolinska Officerares tjänsteförteckningar, Hist. Handb.*, XVIII, 3)[1].

Regimentul luă parte şi la bătălia dela Holofsin[2], ultima victorie a lui Carol al XII-lea în Polonia, la 4 Iulie 1708, precum şi la multe alte lupte. Sandu deveni colonelul regimentului în 1709 (Lewenhaupt).

Ofiţerii cunoscuţi ai regimentului sînt: colonelul Sandu Colţea, general-adiutant (sau locotenent-colonel) Kanifer, căpitanul Sachs, „fähnrich" Drentel (dintr'o listă anexată însemnărilor locotenentului Anders Pihlström, *Hist. Handl.*, 18,4, p. 110). Toţi aceştia erau prisonieri în Siberia, împreună cu locotenent-colonelul Kuhlbars (menţionat de d. profesor N. Iorga în „Un ofiţer Romîn") din regimentul de cavalerie „Gen. maj. Schlippenbachs dragoner".

Locotenentul-colonel Canifer era din Curlanda. Fu luat prisonier de Ruşi, încă înainte de Pultava[3]. Locotenentul-colonel baron D. N. v. Siltman zice în ziarul său:

„14 August 1708 (aproape de Mohilev). Erhielte man Nachricht das der Oberst Canifer von dennen Calmucken auf jener seit hin des Niepers gefangen worden.

„4 September 1708. Kam ein Deserteur, welcher ein Domes-

[1] C. O. Nordensvan spune, în *Karol. Forb. Arsbok*, 1919, p. 233, că existau mercenari romîni şi cazaci în armata suedesă şi, în 1700 şi că regimentul romîn fu înfiinţat supt conducerea lui Sandu Colţea la 1706. După ce acesta fu luat prisonier, la Pultava, regimentul trecu supt conducerea lui St. Rosachacki.

[2] Am găsit un plan xilografic al victoriei suedese de la Holofsin (foarte rar!), publicat la Stockholm în acelaşi an, ca o proclamaţie pentru a anunţa victoria, şi cu o descriere a luptei. Pe acest plan este însemnată şi poziţia regimentului de cavalerie romînă.

[3] La 3 August 1708. Cf. protocolul publicat în *Karol. Förbundets Aarsboh* 1911, p. 118 (acelaşi an ca Afenduli, publicat pe d. N. Iorga).

www.dacoromanica.ro

tique vom General-adjutant Canifer und mit selbiger gefangen worden".

Din Ennes *(Biogr. Minnen af Konungen Karl XII; Krigare,* vol. I, p. 84) mai aflăm că locotenentul-colonel Kanifer fu transportat la Tobolsk şi mai apoi la Ieniseisc şi la Ircutsc. Întors în Suedia la 1722, fu înaintat colonel şi numit guvernator al castelului Nyslott. În 1729 plecă, luînd încuviinţarea regelui, în Polonia. Soarta lui ulterioară nu se cunoaşte.

Romînii din armata lui Carol al XII-lea fură mai ales întrebuinţaţi în calitate de cavalerie uşoară de *avangardă* şi ca *trupe de recunoaştere.* Intr'o scrisoare aflăm că ei aduc prisonieri în tabăra regală şi că dobîndesc informaţiuni asupra posiţiunilor ruseşti.

În 4 Aprilie 1709, locotenentul-colonel baron D. N. v. Siltman notează în ziarul său *(Karol. Krig. Dagb.,* III, p. 298) următoarele:

„Seind die Walloschen (rămaşi în armata regelui) von dem General-Major Lagercron, nachdem sie sich beschwert u. verlauten lassen dass, wo sie innerhalb 14 Tagen kein Geld bekämen, sie alle zusammen weg gehen wollten, gemustert u. welchem nach ihnen 40.000 R-th. ausgezahlt worden".

La 10 Aprilie 1709, colonelul regimentului, Sandu Colţea, fu trimes din Budisin în Moldova prin „campi deserti" spre a duce un curier şi a ridica trupe româneşti pentru armata regelui, precum şi spre a aduna ştiri despre mişcările trupelor polone ale regelui aliat Stanislav, Suedesii neştiind unde se află acesta (Ziarul lui Fr. Chr. von Weihe, *Hist. Handl.,* XIX, 1, p. 35 şi urm. şi Siltman, *o. c.,* p. 300). Colţea pleacă întâiu în Polonia, iar de acolo la Tighinea.

In 18 Aprilie 1709, Siltman notează următoarele:

(P. 302.) „Auch werden ein Zeit hero viele Pferde nächtl. weil weg gestohlen, so dass bey den Walloschen allein 400 St. schon gemisset worden, und soll dieses durch die Bauern geschehen".

La 19 April se întoarce un episcop ungur în tabăra suedesă, „de oare ce nu l-a putut urma pe Colţea, care călăreşte prea răpede, zi şi noapte". Acesta a şi trecut Nistrul.

(P. 310.) La 23 April, generalul Poniatowski primeşte în tabăra suedesă o scrisoare de la Colţea, „welcher ihm berichtet dass er die bey sich gehabte Briefe fortgeschickt und zu

www.dacoromanica.ro

Tigin (von welchem Ort er geschrieben) die Antwort von Sr. May. erwartete, den König in Pohlen und solche selbsten mit anhero bringen wolte, auch hätte er 1600 Walloschen geworben, ingl. solten 30.000 Tartarn anhero kommen, wovon der Feldherr Mazeppa auch schon vor 3 Tagen Nachricht gehabt".

La 21 April, G. Adlerfelt notează în jurnalul său, p. 397 (publ. la Stockholm în 1919), că trei căpitani de cavalerie romîni şi o ceată de „Voloschi" au desertat.

(P. 303.) La 30 April. „Seind in der Nacht 2 Compagnien Walloschen (adecă 200 oameni), welche hier in der Vorstatt einquartiret (la Pultava), zu denen Moscoviter übergangen".

(P. 311.) La 22 Maiu. „Kam ein moscovitischer Cornett mit einem Trompeter und 12 Walloschen, so bey Obusna übergangen, einen Rittmeister, der vorhin in obgemeldten Orth von den Moscovitern gefangen worden, mitbringend, um gegen einen Capitani von denen Trabanten des Printz Menzikoffs auszuwechseln". Acest „Rittmeister" (căpitan de cavalerie) declară că Mencicov i-ar fi spus că Ţarul doreşte să facă pace cu regele Suediei şi că el (prinţul) ar veni singur în cîmpul suedes pe cuvînt, dacă astfel ar putea mijloci pacea.

(P. 329.) La 1-iu Iulie (de fapt la 22 Iunie) la Pultava: „Selbigen Tag abend, als die Armee noch stunde, kame der ohnlängst von hier abgegangene Obrester Sandul alhier wider an, noch mit sich bringend einige Deputirte von den Tartern, wie auch einen Legationssecretarium Klinckenström, von dem König Stanislao gesand, welcher vor 3 Monathen von Lemberg von selbigem abgegangen und sich in polnischer Kleidung durch Ungarn und Wallachey, alwo er zu Bender den gemeldten Obersten Sandul angetroffen, anhero durchpracticiret hat. Diese ihre Ankunfft hat hier in der Armee viel Freude verursach".

În ziarul citat al locotenentului Fr. Chr. von Weihe cetim :

(P. 55.) „Junius 1709. Indessen arrivirete zu gleicher Zeit (la Pultava) bey uns der Obrister Sando aus der Wallachei, wohin er im Martij (la 10 April, după Siltman, la 31 Mart după G. Adlerfelt) Monath verschicket worden, bey sich habend den kön'gl. polnisch. Comissionsecretaire Klinkovström und 2 Deputirte aus der Crimmischen Tartarey von dem dasigen Tartarcham, deren anbringen noch vorerst geheim gehalten wurde".

(P. 57.) Menţionează printre regimentele de cavalerie carę

www.dacoromanica.ro

luară parte la bătălia de la Pultava „die Wolosgen, Obrister Sando", fără însemnarea numărului lor.

În ziarul lui Leonhard Kagg (*Hist. Handl.*, vol. 24) cetim:

(P. 130.) La 22 lunie 1709. Armata noastră era iarăşi aşezată „en ordre de bataille" supt comanda mareşalului conte Renskiöld. Atunci sosi colonelul „Sandol Kolcka" cu unii din Romînii noştri şi cu Tatari din Moldova, „Wallakiet", împreună cu Klinkoström.

În ziarul lui Gustav Adlerfelt (Stockholm 1919) cetim:

(P. 402.) În lanuar 1709 secretarul Klinkoström şi colonelul „Sandull" sosiră cu o deputaţie în care se găsia căpitanul garzilor Hanului tătăresc şi o călăuză, împreună cu câţiva „murza" sau ofiţeri.

Aduşi înaintea regelui, se ploconiră. Sandul predă contelui Piper o scrisoare de la Serascher şi alta de la Hanul tătăresc.

(P. 63.) Luat prisonier la 1-iu Iulie în Perevolocîna (Lewenhaupt). Pe lista prisonierilor de la Pultava vedem însemnat şi pe «Obrister Sando».

Din cele de mai sus vedem deci că Sandu s'a întors de la Tighinea chiar în timpul bătăliei de la Pultava, unde fu luat prisonier, precum se ştia şi mai înainte (v. comunicarea menţionată a d-lui profesor N. Iorga).

(P. 72.) Iulie 1709, la Pultava:

«Den 6. Juli rangirte man (adecă Ţarul Petru) alle beym Nieper gefangen ober officier und gemein und liess sie im triumph zu fuss durch die stadt gehen biss jenseits ins russische lager, da dann unterwegs die czarische Prebresinshische und Siemanowskische garde zu pferde uns begleiteten".

(P. 74.) „Den 8. Juli ward scharfe ordre ausgegeben alle der todten oder auch mit dem Könige übergangenen officier nachgelassene sachen auszuliefern. Insonderheit visitirte man scharf wegen des feldherrn Mazeppa sachen, und weil man derselben etwas bey dem obristlieut Caulbers gefunden, ward er nebst dem obristen Sando und capit. Sachs, welcher vormals in russischen diensten gewesen, mit czarischen ungnaden nach Sibirien verwiesen."

La 25 Maiu 1717 colonelul Colţea se logodeşte la Tobolsc cu d-ra Merowitz.

www.dacoromanica.ro

La 2 Iunie acelaşi an face nuntă tot la Tobolsc, atunci capitala Siberiei (Ziarul lui Leonhard Kagg, *Hist. Handl.*, XXIV, p. 242).

Prin comunicarea d-lui profesor N. Iorga, *Anal. Acad. Rom.*, XXXIV, Mem. Secţ. Ist., no. 15, ştim că Colţea se înapoiase în Suedia la 1723 sau 1722 (Lewenhaupt), cînd, primind de la guvernul suedes o sumă de 2.000 riksdaler drept răsplată a serviciilor aduse, pleacă acasă.

P. S. Cunoscutul autor asupra istoriei lui Carol al XII-lea, maiorul Oswald Kuylenstierna, care s'a ocupat în deosebi de istoria diferitelor regimente ce au luat parte în războaiele regelui-erou, îmi spune că o parte din Romîni au plecat în Suedia după întoarcerea regelui şi că au luat parte la una din campaniile lui în Norvegia. Îşi va căuta izvorul acestei informaţii, care trebuie verificată. Pe vremea aceasta, Sandu se afla însă în Siberia.

Aceste note sînt numai preliminare. Este *aproape sigur* că voiu găsi multe alte informaţii interesante, de oare ce am ajuns la o urmă nouă, care făgăduieşte *mult*.

C. J. Karadja.

Acte nouă din biblioteca Bruckenthal de la Sibiiu.

de T. G. Bulat.

Arhiva acestei biblioteci, care ni-a dat lucruri foarte interesante, ni reservă încă suprise[1]. Ultima mea cercetare mi-a pus la îndemână patru mari volume în folio, purtând No. 76, colecţia Benigni. Ele sînt patru protocoale scrise româneşte, privitoare la ocupaţiunea Olteniei de Austriaci în 1716. Foarte interesante în ce priveşte conţinutul, ele complectează ştirile date până acum, mai ales în limba germană. Ele ni arată luminos, aproape zi de zi, preocupările administraţiei interne, în care au jucat un mare rol colonelul Sallhausen, beizadeaua Gheorghe Cantacuzino, G. Băleanu, R. Golescu, I. Ştirbei, Staicu Bengescu, de Fogt, secretarul Nicolae de Porta şi alţii.

[1] Părţi s'au reprodus în ale mele *Studii şi documente*, V.

www.dacoromanica.ro

Alăturat dăm acte din 1733, aiurea vom da altele din 1723, cu zece ani, deci, mai de vreme. Materialul este enorm şi ni vor trebui ani ca să-l dăm tot.

La interiorul copertei stă scris:

„La Avgust 29, 1733, după calendariul nou, s'au început a să scrie la acestălalt protocol.

După izvodul istrucţiilor d-lor vornicilor rumăneşti, s'au scris aici într'acest protocol instrucţia din cuvânt în cuvânt, la luna lui April 20 dni, care s'au dat la anul 1735, Mart 18. Şi să să caute la sfârşitul protocolului acestuia, în care iaste pusă şi însăşi cartea de la igm. chir Grigorie de la Ţânţăreani de mărturisanie pentru diata răposatului Ştefan Brăiloiu de la Aprilie în 4. Şi s'au pus unde s'au scris pentru st[ir]ea vornicilor".

I.

Se constată lipsa de producţie a mierii, luându-se măsuri; se stabileşte să nu fie puşi vătăşei dintre megiaşi; se ieau măsuri pentru schimbarea plăieşilor şi se fixează monopolul fierului:

„Aceaste porunci s'au scris la cîte cinci vornici dă la 5 judeţe.

Cinstite dumneata Vornice N., după ce dăn osebitele înştiinţări am aflat cum că într'acest an pentru multă seaceta cu mult mai puţin din mieare şi din ceara să va face decît s'au făcut în mai trecuţi ani, pentru această, ca să să dea partea acea paguba vînzătorilor şi să lipsească modu cu care cumpără neguţătorii, căutînd la starea lucrului şi a vremilor, am hotărît ca pentru acealea într'acest an să nu să facă nici o rumptoare, ci să fie slobod fieştecare vănzător sau cumpărător dupe plăcerea lor, cum să va putea tocmi între dînşii, să vînză şi să cumpere miare şi ceară. Iară să ştie această legătură pentru acea: lăcuitorii care, pentru zisa mai sus seacetă, mieare şi ceară nu s'au făcut nici dă cum, iară bani au luat mai nainte de la neguţători ca să întoarcă acei bani neguţătorilor din preună cu obicinuita dobîndă lor, fără nicio pricină. Care hotărîrea noastră pentru înştiinţarea şi îndireptarea tutulora d-ta, cum vei lua aceasta, numai decît să

www.dacoromanica.ro

pui să publicăluiască peste toate locurile județului, care s'au încredințat d-tale și tovarășului d-tale.

Afară dă aceasta, poruncim d-tale, fiindcă am înțăles că la județul acela s'au pus vătășăi din megiași, iară, fiindcă pe un vătășel ca acela, fiind megiași și nu birnic, de vreame ce pentru slujba lor, să fie scutiți de contribuțion, să face pagubă la Vistierie, dă patru florinți, d-ta pe acești vătășei numai decît să-i scoți din slujbă și în locul lor să pui birnici, atît pe lîngă d-ta, ca și pe lîngă ispravnici.

Și, fiindcă d-lui camaran-inșpector de ohnării, la 22 de zile la ale aceștii viitoare luni a lui Septevrie, iaste să se afle la Baia-de-Aramă și, dupe hotărîrea noastră ce am făcut cu d-lui, iaste să înceapă schimbarea plăiașilor sau și așezarea de acei vechi dinpreună cu aceia care să vor rănduì despre partea provințăei și de acolo iaste să meargă pe supt munte pănă la Căineani, la care lucru d-ta, dinpreună cu soțul d-le, despre partea provințăei de la noi, cu aceasta te-ai hotărît cu deschisă și denadinsul poruncă și supt gloaba ca, de să va pune vre-o familie căriia nu i să cade, să să plătească pin d-ta pentru aceia 20 dă florinți, adecă pentru fieștecare familie, ca să nu cutează nici dă cum pentru zisa mai sus paguba Vistiriei să ia vre un megiași pentru plăiași, iară numai din birnici; însă, după rînduiala cea mai denainte a mai marelui Directorat, nici dă cei mai bogați, nici dă cei mai săraci, ci oameni ca aceia care sănt de vărstă de mijloc și au și puteare de mijloc, pentru care să pue și ceialalți săteani chizășie cum că sînt buni de slujba această. Iară plăiașii aceia și vătași lor care pănă acum s'au prea înbogățit, să să scoață, și să să pue alți în locul lor, făcînd mai nainte cu adevărata cercetare. Iară acei cari să vor dovedi că au slujit pănă acum cu direptate și lăcuitorii nu vor avea nicio jalbă cum că sînt prea bogați, au fac turburări și supărări lor, aceia să să întărească și acum la slujba lor, Insă, de nu vor fi megiași. Pentru care toți, atît pentru acei care să vor întări la slujbă, cît și pentru acei care să vor pune de iznoavă, să faceți catalog după obiceai și, iscălindu-l d-v., cu tovarășu d-le, pecum și d-lui camaran-inșpector dinpreună, dupe ce veți isprăvi lucru acesta, să ni trimiteți aici. Pe lîngă această ne-au arătat d-lui camaran-inșpector cum că i s'au poruncit despre partea Di-

www.dacoromanica.ro

rectoratului Cămărăi ca din zioa d'intăi viitorei luni lui Septemvrie să nu mai fie slobod niminea să aducă fier, ori chesariceşti, ori turceşti, numai singur d-lui Mihai Filip de Ofengfold să fie slobod să aducă de la Ardeal la această Ţară-Rumănească dincoace de Olt şi să vînză, care, fiindcă iaste la patru oraşe, adecă aici în Craiova, în Brăncoveani, la Tîrgu-Jăului şi la Ocna magazăile pentru vănzarea fierului, d-ta să pui să publicăluiască la toate locurile pentru înştiinţarea tuturora ca oricine din neguţători ar vrea să cumpere de acolo fier, să aibă de la starostea locului aceluia dă unde iaste peceatea pentru încredinţarea cum că iaste adăvărat neguţător, ca să nu facă vre-o înşălăciune cu necunoscuţi neguţători la obişnuitu contraband, cănd să va afla cineva; iară tot fierul acela cît să află şi au fost mai nainte, de cînd s'au făcut opreala aceasta, să fie slobod ca să să vănză.

Craiova, Av. 29 dni, 1733. De bine voitorul d-tale,
De Salhăusăn,
G. Vlastos. V. de Fogt.

III.

Se iau măsuri să nu fugă locuitorii din Oltenia:

„Sept. 1. S'au răspuns la scrisoarea d-lui Părvul Rosăianu pentru oamenii de pin satele de pe marginea Oltului cum că, afară den cei ce au fugit pănă acum, au şă ceilalţi gănd să fugă; pentru această s'au scris şi la d-lor vornicii acelui judeţ să cerceteze, şi, ce sate să va dovedi şi iaste gata de fugă, să ia de la cazarmele care vor fi mai aproape de acele sate, soldaţi, căţi vor fi de trebuinţă, să pue acolo în sate să şază ca să păzească, şi să vor aşăza gănd lor de fugă.

De Salhauzen.

G. Vlastos, nefind aici d-lor prea-cinstiţi consiliari de Fogt şi de Prăşcoveanul."

III.

Măsuri poliţieneşti.

„Sept. 7. S'au scris cu călăraşi, ca să aducă pe Preda şi Ştefan, Pocnari, care au bătut pe un om, căci n'au voit să-şi vînză

www.dacoromanica.ro

moşia şi să aducă şi pe acel om bătut aici fără treapăd. Iar de la aceşti mai sus numiţi să ia de la fieştecare treapăd cîte 3 florinţi. Şi, aducîndu-i, să-i ducă la arest la căpitanul de călăraşi."

IV.

Dojană ispravnicului de Gorj.

„Dumitale ispravnice Dinule Poenarule. Ne-au înştiinţat d-lor vornicii sud Gorj la 4 zile aceştii luni, într'o scrisoare letinească, la care sănt amăndoi iscăliţi, precum mai pe larg veţi înţeleage de la această copie închisă carea ne-au trimis, cum că d-ta nu porţi grije slujbei d-tale şi toate poruncile care dau nu bagi seama de nimic, pecum şi d-lor ofiţerii dupe la cazarme pot să mărturisească.

Intăiu: ai avut poruncă de la d-lor ca să pui să facă 8.000 de şăndrilă pentru hanul dă aici, iar d-ta nici o mie n'ai pus să facă, şi poate fi că nici să va fi început a lucra.

A doilea: Când ai fost aici la Craiova la luna lui Maiu, ai cheltuit din banii dajdii 660 de zloţi şi pe urmă ai pus la loc, fiind banii boerinaşilor, iară nu de la d-ta. Pentru care lucru până acum eşti d-ta dator încă 1.000 de florenţi, 1731, 1732 şi 1733. Şi, puind d-ta 2 rochitari *(sic)* pentru eczicuţie, ai scris cum că nu eşti dator nimic şi cum că şi alte răutăţi multe şi înşelăciuni ai făcut şi faci, şi nici bani de dajde nu trimiţi la ladă nici pe vatăşei nu apuci cu tărie pentru strîngerea banilor, nici făn şi leamne de foc nu plăteşti, nici lucrurile cazarmelor nu plăteşti, şi, cînd poruncesc d-lor ceva d-tale, atăta iaste ca cum n'ar fi poruncit nimic, ci numai te preumbli pe la moşii şi viile d-tale dupla plăcere, iar slujba împărătească stă jos şi neisprăvită. Care jalbă a d-lor vornicilor ce iaste împotriva d-tale, nefiind acum de faţă nici o parte, nici altă, aşa am socotit cum vom mearge noi amăndoi consiliarii de la această chesaricească administraţie, de Fogt şi Prăşcoveanu, după căteva zile într'acolo pentru isprăvirea altor lucruri, şi atunci vom cerceta şi această pricină, împreună cu acea gălceavă care s'au făcut la Polovragi, nefiind acum aici nici acel om bătut, precum şi pricina ciocănaşilor şi cărbunarilor care

www.dacoromanica.ro

sănt de la Izvarna şi Costeşti şi lucrează la Baia-de-Aramă, împreună cu d-lui inspectorul cămărar de ohnărit vom căuta Şi d-ta până atunci să te găseşti cu toate scrisorile şi doveadile ce vei avea ca să poţi răspunde la întrebăciune.

Craiova, Sept. 8 dni, 1733.

Salhausen.
G. Vlasto, I. Bl... de Fogt.
Şt. Prăşcoveanul.

V.

Se fixează locul de aşezare al negustorilor din Compania grecească; se stabilesc contribuţiile, atît acestora, cît şi celor din Compania bulgărească; se regulează modul de primire în Companii a celor ce vor veni de peste Olt şi Dunăre.

„Aceaste porunci s'au trimis la 3 vornici din Vălcea, Romanaţi, Dolj.

Cinst. d-ta Vornice N. N.

De la acest închis ecstact vei vedea d-ta anume care şi ce fel de oameni sînt puşi la catalogu neguţătorilor Cumpaniei Grecilor, care şăd la Rămnic şi Ocna (iar la Romanaţi, la Brăncoveni, la Dolj, la Craiova), şi cîţi după acest al doilea ecstact trebue, de la Târgul-Jăiului şi dă pe la alte locuri pe unde să află, păn la 15 zile viitoarei luni lui Octomvrie să să mute negreşit, au aici la Craiova, au la Rămnic, sau la Ocnă, au la Brăncoveani, fiindcă numai la aceaste 4 locuri după hotărîrea noastră ce am făcut cu d-lui camaral-inspector de ohnărit, de acum înainte li s'au dat voe să şază. Pentru aceasta poruncim d-tale denadins fiind cum că după hotărîrea noastră pentru mai mare nădăjduirea şi depărtarea înşelăciunei toţi acei neguţători care să ţin de zisa mai sus Cumpanie, trebue să aibă fieştecare foiţă de mărturisanie de la d-lui camaral-inspector, d-ta cu nevoinţă, din vreame în vreame, să cercetezi pentru dînşii: sînt adevăraţi ca aceia neguţători, şi numele lor să potriveaşte cu zisul ecstract, au nu, ca să nu scapete cu ficleşug din stăpînirea şi îndreptarea vre unei instanţii, au a ţărăi au a Cămărăi, şi să nu dea contrebuţionul chesaricesc şi obicinuită teacsă Cămărăi cu înşălăciune ca această. Iar, de nu să vor duce unii dintr'înşii până la zisul

www.dacoromanica.ro

mai sus termen la un loc dintr'aceale patru oraşe, aceia să să ţie ca ceilalţi ţărani, şi numai decît unde să vor afla să-i silească să plătească contribuţionul, ca să nu pată Visteria vre-o pagubă, pentru meşteşugirea lor, care această nu numai la acest an, ci şi la anii viitori precum să să ştie foarte bine.

Şi, fiind, după orănduiala Mării Sale ghenăralului Chinegseg, neguţătorii, atîta din Cumpania grecească, căt şi bulgărească, afară din ce dau la Casa Cămărei, trebue şi pentru viile şi alte moşii ce au în ţară să dea şi oarece teacsă ce să va pune lor cu dreptate, d-ta, luînd această poruncă, numai decît să cercetezi pentru acealea toate, care şi ce neguţători de la amăndouă Cumpaniile au moşii ca acelea într'acel judeţ, şi vei face un izvod pentru repartiţionul tacsei ce iaste să să pue pe ei, şi pentru întărirea îl vei trimite aici la noi, care teacsă apoi să va strănge de la ofiţium inşpectoratului al Cămărăi şi să va da la lada judeţului cu obicinuită cvitanţie.

Şi aceasta pentru îndreptarea d-tale va sluji cum că, după hotărrâe, nici din acei lăcuitori care de peste Olt şi de peste Dunăre au venit mai nainte vreame în ţara aceasta, au de acum înainte vor veni, nu să vor putea primi în Cumpanie de vor fi meşter[i] sau mojăci, numai aceia care sănt neguţători şi, fiind supuşi turceşti, şi vor vrea să să supue supt proticţia preasfinţitului chesaricescului Maiestat, însă şi această pururea cu ştirea aceştii chesaro-crăeşti administraţii. Care toate aceste porunci d-tale ca să le ţii şi să le păzeşti cu nevoinţă.

(Va urma.)

Mitropolitul Damian la Sinodul din Florenţa

În hotărîrea luată la 5 Iulie 1439[1], — după lungi desbateri, începute în Ferrara la începutul lui 1438 şi terminate la această dată în Florenţa, — care consfinţia unirea celor două Biserici, aşa cum o dorise Ioan al VIII-lea Paleologul şi cum dovedise în cursul discuţiilor însuşi Patriarhul Iosif al Constantinopolului[2] că ar voi să se facă, — găsim, între cele aproape o sută cinzeci

[1] Th. Fromann, *Kritische Beiträge zur Geschichte der Florentiner Kircheneinigung*, Halle, 1872, apud N. Dobrescu. *Din ist. bis romîne în secolul al XV-lea*, Bucureşti 1910, p. 26.

[2] N. Dobrescu, *o. c.*, p. 93

www.dacoromanica.ro

de semnături, şi pe aceia a Mitropolitului Damian, fost Mitropolit de Sebastia, iar, de la 1437, Mitropolit al Moldovei [1].

Ridicăm acum, din nou, problema absenţei unui represintant al Mitropoliei Ţerii-Româneşti alături de Mitropolitul Damian al Moldovei.

D. N. Iorga e cel d'intăiu — pare-mi-se — care se ocupă de de această chestiune, în istoriografia românească [2], resolvind-o în chipul următor:

„[La 1437 se dă] Moldovei un nou arhipăstor... Damian... Pentru negocierile în chestia numirii noului Mitropolit, venise la Constantinopol protopopul [Constantin, cum vom vedea mai jos] şi, cu dînsul, fruntaşul boier Neagoe. Nu credem ca ei să se fi întors în ţară, de unde nu i-ar fi trimis uşor în Apus, la Ferrara şi Florenţa pentru a lua parte la desbaterea Unirii. E mai admisibil că se luară după stăruinţile Patriarhului şi Împăratului, cari voiau să aibă un alaiu cît mai strălucit, şi se suiră şi ei pe corăbiile care duceau pe Greci şi pe Armeni spre ţermurile Italiei. Altfel n'am înţelege de ce Biserica munteană nu şi-a avut şi ea represintanţii la marele sinod ecumenic" [3].

După d. N. Iorga se ocupă de aceiaşi problemă, cu stăruinţă în argumente, regretatul N. Dobrescu, arătînd din capul locului că toate lucrările privitoare la sinodul din Florenţa menţionează presenţa Moldovei la lucrările acestui sinod şi nicio alusie despre participarea Ţerii-Româneşti [4].

Cum se explică atunci — ne întrebăm noi — că Moldova iea parte la sinod şi Ţara-Românească, nu? Ni se pare că mai natural ar fi fost ca Ţara-Românească să fie represintată înnaintea Moldovei, — căci doar Muntenii au fost continuu în bune relaţii cu Patriarhia şi niciodată în vre-un conflict asămănător celui de la 1400, privitor la Iosif de la Cetatea-Albă. Apoi, Mitropolia Ţerii-Româneşti era cu mult mai veche decît a Moldovei.

---

[1] N. Iorga. *Istoria bisericii romîne*, I, p. 76.

[2] În istoriografia străină se ocupă de această problemă A. Fessler, *Die Geschichte der Ungarn*, Leipzig, 1812-15, IV, p. 1136, apoi Ch. Auner, *La Moldavie au Concile de Florence*, Paris 1904, pp. 20-24, apud N. Dobrescu, *o. c.*, pp. 26-7, notele 3 şi 1.

[3] N. Iorga, *o. c.*, I, pp. 76-7.

[4] N. Dobrescu, *o. c.*, p. 27.

www.dacoromanica.ro

Răspunsuri la întrebarea noastră găsim în lucrarea lui N. Dobrescu.

Le analisăm aici.

Se spune, în primul rînd, că „Domnii se succedau răpede pe Scaun", apoi, mai departe, e vorba de „o nesiguranță generală [care] domnia în acest timp în Țara-Românească" și că „în astfel de împrejurări e lesne să admitem că nimeni, nici Domnul, nici boierii, nici Mitropolitul.... nu se mai putea gîndi la trimiterea unor delegați la sinodul în chestie" [1].

Nu împărtășim aceiași părere.

Pregătirile de plecare la sinod se fac la începutul anului 1437, căci prelații ortodocși pornesc spre Italia la 27 Novembre 1437 — printre ei fiind și Damian [2].

Deci N. Dobrescu, în argumentul său de mai sus, se referă la situația Țerii-Românești în acest an, 1437. Dar, în Țara-Românească, în acest an, domnia Vlad Dracul (1435-1446), sprijinit contra Turcilor de Sigismund de Luxemburg (1395-1411, 1437, 8-9 Decembre [3]), — bun catolic și inițiator al sinoadelor din această epocă, — și mai ales de Ioan Corvin din Inidoara, după 1437; prietenia cu acest din urmă stricîndu-se numai cu ocazia cruciatei nenorocite de la Varna (1444).

În aeelași timp, în Moldova, domniau cei doi frați, fii ai lui Alexandru-cel-Bun, Iliaș și Ștefan — frați și dușmani neîmpăcați până la orbirea lui Iliaș de către Ștefan, după curenta modă bizantină.

Și, atunci, cine — Vlad Dracul sau frații Domni dușmani ai Moldovei? — se putea gîndi mai degrabă la trimiterea unui represintant la sinod?

Răspundem: în orice cas, nu Moldova.

Al doilea argument, după N. Dobrescu, ar fi oprirea delegaților Țerii-Românești de către Turci de a merge la sinodul la care mergea însuși Împăratul bizantin, cu speranța de a căpăta ajutor din Apus tocmai în contra lor" [4].

Însă, cum se face că Turcii opresc — pentru motivul de mai sus — pe represintantul Mitropoliei Țerii-Românești, — pe care

[1] N. Dobrescu, *o. c.*, pp. 27-8.

[2] *Ibid.*, pp. 91-2.

[3] Șincai, *Cronica*, ed. 1853, I, pp. 396-7.

[4] N. Dobrescu, *o. c.*, p. 28.

www.dacoromanica.ro

nu o stăpîniau —, iar pe Mitropolitul Silistrei, Calist [1], şi pe Ignatie al Tîrnovei [3] nu-i opresc? Şi doar şi Silistra şi Tîrnova erau în mîna Turcilor din vremea lui Baiezid (1389-1402).

Un al treilea argument în sprijinul tesei sale îl aduce N. Dobrescu căutînd să ne convingă de întinderea jurisdicţiei Patriarhiei de Ohrida pănă la Dunăre, faţă de care Patriarhie Turcii au căutat să ne apropie, — întru cît Ohrida era protejată de Turci, în dauna celei din Constantinopole [3].

Admitem că Patriarhia din Ohrida îşi întindea jurisdicţia pănă la Dunăre şi chiar mai mult — că adecă şi Ţara-Românească atîrna duhovniceşte de această Patriarhie—, fără a admite însă părerea că Turcii s'ar fi amestecat vre-odată în afacerile noastre bisericeşti; cum rămîne însă atun i cu participarea Tîrnovei şi Silistrei la Sinod, după cum am arătat mai sus?

Înlăturate fiind—în felul de mai sus— argumentele lui N. Dobrescu, nu putem admite că Ţara-Românească n'a luat parte la sinod din motive de inferioritate politică.

Rămînem tot la ipotesa d-lui N. Iorga, pe care o vom complecta, în rîndurile ce vor urma.

* * *

Actul de la 5 Iulie 1439 poartă următoarea semnătură a Mitropolitului Damian: „Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μολδοβλαχίας καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σεβαστείας, Δαμιανός, ἀρεστός, ὑπερέγραφα“ [4] (= Smeritul Mitropolit al Moldovlahiei şi ţinînd locul [Mitropolitului] Sebastiei, Damian, am iscălit de bună voie [5].)

Din semnătura Mitropolitului Damian, — dacă ţinem samă că el ocupă Scaunul Moldovei la 1437 şi că în vederea acestei numiri, făcută de Patriarhul Iosif, Moldova trimite în acest an

[1] Lequien, *Oriens christianus*, p. 1228.

[2] *Ibid.*, p. 1235.

[3] N. Dobrescu, *o. c.*, pp. 28-9.

[5] Mansi, *Amplissima collectio conciliorum*, A, col. 1036 şi în N. Dobrescu, p. 94 şi nota 3.

Lequien, *o. c.*, pp. 1252-3: „Ferrariensi Florentinoque concilio interfuit et subscripsit Damianus, metropolita Moldovlachiae, locum tenens metropolitae Sebastiae, „ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μολδοβλαχίας, καὶ τὸν τόπον ἔχων τοῦ Σεβαστείας, Δαμιανός.“

[5] N. Iorga, *o, c.*, I, pp. 65, 76-7 şi N. Iorga: *Notes et extraits* seria II, p. 183, nota 1 şi 198, nota 3.

www.dacoromanica.ro

la Constantinopol pe protopopul Constantin şi boierul Neagoe, probabil şi ca însoţitori ai noului Mitropolit spre ţara Moldovei, pe care n'o cunoştea Grecul sau poate chiar Bulgarul Damian, fost până la 1437 Mitropolit al Sebastiei, — resultă faptul următor: Damian, fost Mitropolit de Sebastia până la 1437, a represintat la Florenţa, nu Mitropolia Moldovei, al cării Scaun îl ocupase la 1437, fără a avea însă ocasia a-l cunoaşte, — ci Mitropolia Sebastiei, de unde tocmai plecase ca să-l ocupe pe celalt al Moldovei. Dar, la Constantinopol, prinzîndu-l evenimentele, — mulţi prelaţi ortodocşi nu se presintară, cunoscînd scopul sinodului, — îşi întrerupe drumul spre noui Scaun şi însoţeşte pe proteguitorul său, Patriarhul Iosif [1], la Florenţa. luînd — la rîndu-i — cu sine pe protopopul Constantin şi pe boierul Neagoe [2], trimişii Moldovei pentru negocieri la Constantinopol, — şi nici de cum pentru Fiorenţa, căci nu erau pregătiţi pentru un drum aşa de lung. Altfel nu ni-am putea explica marea lipsă de bani a acestora în Italia, siliţi fiind în cele din urmă să împrumute bani de la Papa Eugeniu al IV-lea [3].

Tot ca Damian semnează şi Mitropolitul Tîrnovei, Ignatie, în numele Mitropoliei Nicomediei [4].

Nu se poate admite că Damian represintă ambele Mitropolii — Sebastia şi Moldova — şi nici că Ignatie că ar fi semnat pentru Tîrnova şi Nicomedia, — căci atunci formula n'ar mai fi fost „καὶ τὸν τόπον ἔχων“ sau „ἐπέχων“, ci „ἔχων καὶ τὸν λόγον τοῦ“ [5].

Prin urmare, Damian Mitropolitul Moldovei represintă în sinodul de la Florenţa Mitropolia Sebastiei şi, în niciun caz, Mitropolia Moldovei.

Mai sus, am văzut că protopopul Constantin, —care venise la Constantinopol împreună cu boierul Neagoe cu totul pentru alte afaceri decît cele privitoare la un sinod în Italia, — e ne-

[1] N. Iorga, *Ist. Bis. rom.*. I, p. 76: „Damian, care era un ucenic al patriarhului Iosif, „un om al lui“, „din chilla lui“, dintre slujitorii lui“.

[2] N. Iorga, *Notes et extraits*, seria II, pp. 9-13 şi *Ist. Bis. rom.*, I, 76.

[3] *Ibid.* şi N. Dobrescu, *o, c.*, p. 85.

[4] Lequien, *o. c.*, p. 1235: ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Τορνόβου, καὶ τὸν τόπον ἔχων Νικομηδίας, Ἰγνάτιος.

[5] Allattius, *De ecclesiae occidentalis atque orientalis* etc., Paris, 1648, col. 1387.

www.dacoromanica.ro

voit să-şi însoţească noul stăpîn duhovnicesc la Ferrara şi apoi la Florenţa, — şi, dacă voim să căutăm cu orice chip un represintat al Moldovei la acest sinod, apoi trebuie să ne oprim, nu asupra lui Damian, ci asupra lui Constantin, care, şi el, semnează actul Unirii la 1439: „Protopopul Constantin şi vicar al Moldovei[1]"!

Moldova a luat parte incidental, deci, la acest sinod, — nefiind nimic pregătit în acest sens.

Şi, acum, înţelegem de ce Ţara-Românească nu e represintată în Sinodul de la Florenţa.

Remus Ilie.

Un document despre Principate din timpul lui Constantin Brîncoveanu

culeş de **Constantin I. Karadja.**

În anul 1908, profesorul universitar suedes Carol Hallendorf a dat la iveală o colecţie de documente, găsite de d sa, relative la politica externă a regelui August al Poloniei până la 1704 *(Handlingar angående Konungen August den Starkes Utrikespolitik före hans avsätting år 1704)*, care colecţie face parte din monumentala publicaţie istorică «Historiska Handlingar», XIX, no. 2.

La începutul volumului figurează trei documente, găsite în Arhivele Statului din Dresda, care sînt de o importanţă deosebită pentru noi.

Două din rapoartele înfăţişate acolo, adresate regelui August al Poloniei de către trimisul său la Viena, colonelul August Christoph von Wackerbarth, se află şi în N. Iorga, *Documente privitoare la Constantin Brîncoveanu*, Bucureşti 1901, p. 3 şi urm.

În cursul verii, Wackerbarth, autorul lor, se întoarce pe lîngă suveranul său, în Polonia. Regele, atunci la Lemberg, pregăteşte expediţia proiectată pentru cucerirea Moldovei. Trimete pe agent înainte, împreună cu un sol al Domnului Moldovei, Antioh Cantemir, precum aflăm dintr'un alt document (acelaşi

[1] Mansi, *o. c.*, p. 1040: „Ὁ προτοπαπᾶς Κωνσταντῖνος καὶ τοποτηρητὴς τοῦ Μολδοβλαχίας", şi N. Dobrescu, *o. c.*, p. 94 şi nota 4.

www.dacoromanica.ro

volum al lui Hallendorîf, p. 51). El aruncă un pod peste Nistrn şi porneşte înainte la Baniţa, de unde scrie raportul pe care-l vom publică în n-l viitor.

Intenţiunea regelui este de-a ierna, cu toată armata lui, în Moldova. Toamna se apropie însă, în condiţiuni grele: ţara este epuisată, lipsită de toate.

Din acel moment, intenţiunile regelui se schimbară, prin întrunirea conferinţei de pace. Regele iscăli şi el tratatul de la Carlowitz, de şi condiţiile acestuia nu puteau răspunde ambiţiilor polone. Sforţările lui August se îndreptară atunci în altă parte, în spre Lituania. Alianţa cu Rusia şi Danemarca urmează, deschizînd calea marelui războiu nordic, care era să ni aducă, nouă ani mai tărziu, pe viteazul rege suedes pribeag ca oaspete ai ţerii noastre.

Constantin I. Karadja.

DĂRI DE SAMĂ

Iaroslav Bidlo, *Dějiny Slovanstva Nakland Vesmíru*, Praga 1927, 256.

S'a crezut multă vreme că este o încercare temerară a scrie o istorie sintetică a Slavilor. Ni aducem aminte în acest sens de răspunsurile lui Baudouin de Courtenay, Budilovič, etc. In Polonia, Iugoslavia, Bulgaria şi Rusia a dominat şi domină o deplină specialisare pe panta istoriei patriotico-naţionale, negîndindu-se nimeni la posibilitatea unei istorii a Slavilor, a tuturor Slavilor. Domnul Iaroslav Bidlo, distinsul profesor de istorie slavă şi orientală de la Univesitatea Carol IV din Praga, în lucrarea sa de curînd apărută „Istoria Slavă", a dovedit însă prin faptă că ideia unei istorii panslave este realisabilă. Această istorie panslavă, care vine de-abia acum, era cu atât mai necesară, cu cît Slavii au avut şi au continue legături între ei, sînt învecinaţi ca teritoriu şi mai ales înrudiţi.

Cercetările profesorului Bidlo încep cu vechea istorie a Slavilor şi ajung pînă în ziua de astăzi, cînd această istorie a Slavilor presintă atîtea aspecte noi ce au schimbat profund înfăţişarea Europei.

www.dacoromanica.ro

Se studiază mai întîiu din punct de vedere etnografic, hotărîndu-li un loc în mijlocul popoarelor europene şi ideia existenţei lor în istoria omenirii.

Să urmărim expunerea profesorului Bidlo, care cercetează soarta tuturor popoarelor slave cu aceiaşi pasiune cu care urmăreşte destinul poporului ceh. In mod foarte clar vedem apariţia Slavilor pe scena lumii, cum s'au închegat cum au crescut, au decăzut, au dispărut (Slavii baltici), cum au renăscut şi, s'au liberat. Autorul împarte istoria Slavilor în patru mari epoci: prima, de la întrarea Slavilor pe scena istorică, adecă dela începutul sec. VI după Hristos până la sfârşitul sec. X, răstimp în care s'au format diferitele State slave şi s'au creştinat apoi. A doua epocă, de la începutul sec. XI pînă la începutul sec. XVII, cînd Statele slave încetul cu încetul ajunseră atât de puternice, apărînd Europei ca factori tot atât de însemnaţi ca şi neamul roman şi german A treia epocă, de la începutul sec. XVII pînă la sfîrşitul sec. XVIII, care înseamnă căderea Slavilor supt loviturile Turcilor în Sudul Dunărei, Polonia şi Rusia de Sud. Peninsula Balcanică era a Turcilor, iar popoarele slave din centrul Europei, pentru a se apăra contra lor, au intrat în legături cu Germanii, cu Habsburgii, germanisîndu-se în parte şi pierzîndu-şi chiar propria libertate. Epoca a patra, de la începutul sec. XIX pînă la sfîrşitul războiului mondial, care aduce o întorsătură fericită pentru ei. Slavii se scoală cu înviersunare împotriva asupritorilor lor şi prin fapte culturale mai întâiu, apoi politice inaugurează războiul pentru libertate. Lupta teribilă a ajuns în scurt timp la resultatul dorit. Acestei ultime epoci autorul i-a dat o deosebită atenţie. E partea cea mai interesantă a lucrării sale, în care desemnează în contururi precise, din causele ridicării şi decăderii lor trecute, oglinda poporului slav de astăzi, prezicînd slavismului un viitor foarte activ.

E interesant cum autorul lămureşte colonisarea Germanilor între Slavi în evul mediu, comparînd acest fenomen cu fenomenul contemporan al emigrării locuitorilor din Apusul şi Sudul Europei în Orient şi în Peninsula Balcanică în vremea cruciatelor şi care culminează cu cucerirea Constantinopolului în 1204: aceste emigrări au fost făcute prin cele două expansiuni de Nord şi de Sud, avînd aceiaşi causă: expansiunea tinerei civilisaţii din Apusul Europei.

www.dacoromanica.ro

Numai luptele cu Turcii au dus pe Slavi supt stăpînirea Habsburgilor austriaci. In sec. XVI şi XVII Cehii, Croaţii, Slovenii şi Sîrbii depindeau de Habsburgi. Autorul arată toate influenţele Habsburgilor asupra acestor popoare slave şi chiar asupra Polonilor, cari nu depindeau de ei. Intr'un chip elocvent şi emoţionat descrie deşteptarea poporului ceh, mişcarea literară şi ştiinţifică în Boemia, Moravia şi Slovacia, mişcarea politică din 1848, care a tîrît în vîrtej nu numai pe Slavii nordici ci şi pe Sorabii din Lusaţia şi pe Slavii din Sud, Slovenii şi Bulgarii, cari, prin viile relaţii literare, ştiinţifice şi artistice dintre ei, au adus învierea panslavismului, îndreptîndu-şi privirile spre Rusia, ca la mîntuitoarea lor, care din nenorocire avea pentru sine nevoie de o regenerare internă, neputînd ajuta, aşa cum ea ar fi putut în alte condiţiuni, pe celelalte State minore slave.

Autorul nu se mulţămeşte nu nai la sinteza desvoltării politice a Slavilor, ci se preocupă cu aceiaşi pasiune să dea şi un tablou cultural al lor, în cel mai larg sens al cuvîntului.

Trebuie să menţionăm şi faptul îmbucurător că lucrarea profesorului Bidlo inaugurează tipăriturile noii colecţii «Slavii», — Icoane culturale ale lumii slave» —, condusă de profesorul de filologie slavă la Universitatea Carol IV din Praga, d. Miloş Weingart, care-şi propune să încerce publicarea studiilor sintetice panslave, atît de necesară.

Elena Eftimiu.

Praga, 1929.

* * *

Sbornik věnovany Iaroslavu Bidlovi, Praga 1928 („Sbornic dedicat lui Iaroslav Bidlo"), 512 pp. Edit. A. Bečková.

Cu ocasia împlinirii a şaizeci de ani ai profesorului de istorie slavă şi orientală la Universitatea Carol al IV-lea din Praga, Iaroslav Bidlo, un bun prieten al Romînilor, a apărut la Praga un volum omagial, dedicat d sale, la care au participat cei mai cunoscuţi savanţi ai istoriei slave şi orientale din Europa, dîndu-şi fiecare concursul cu articole foarte interesante. Dintre savanţii romîni şi-au dat concursul domnii profesori N. Iorga şi I. Bărbulescu.

www.dacoromanica.ro

Toate aceste articole-studii, semnate de profesori de la Paris, Berlin, Chiev, Zagreb, Skoplie, Cracovia, Varşovia, Lemberg, Praga, etc., aduc ceva nou şi ar merita să fie traduse, sau resumate. Mă mărginesc numai la cîteva din ele, care ating întru cîtva Ţara-Românească. În articolul „Influenţe orientale în bazinul Dunării în timpul Imperiului roman", p. 15, autorul, *I. Dobias (Praga)*, arată că marea majoritate a Orientalilor stabiliţi în basinul Dunării veniră din Siria, lucru dovedit prin numeroasele nume semitice din basinul Dunării, cum sînt numele compuse din „bar" (fiu), numele foarte răspîndite de „Marinus", derivat din sirianul „marina", precum şi numele „Bassus", tot de origine orientală.

Aceşti Orientali au fost aduşi numai în mod excepţional în basinul Dunării printr'o mişcare de colonisaţie artificială în massă, care fenomen a fost stabilit în special în Dacia. Aceştia au fost aduşi în trei feluri: mai întăiu era infiltraţia lentă a negustorilor sirieni, cari ocupau în societatea antică aceiaşi posiţie aproape pe care au avut-o şi o au încă Evreii. Din Asia Mică au venit în basinul Dunării prin Delos, unde formară o colonie puternică, şi prin coasta apuseană a Mării Negre, care era de mult colonisată.

Al doilea mod de recrutare al Orientalilor veniţi în ţerile apusene era în calitate de sclavi sau de desrobiţi. Lipsesc însă în basinul Dunării probe sigure de originea lor orientală. Numai culturile pe care le propagau cu mare zel arată că veniau din Asia Mică.

Armata represintă al treilea şi cel mai important element al imigraţiei orientale în basinul Dunării. Legiunea XV, aşezată la Carnuntum, era orientalisată. Semitice erau şi numeroasele corpuri auxiliare de infanterie (cohortes) şi de cavalerie (alae), recrutate mai mult în Siria. Orientalii emigraţi în mediul roman din basinul Dunării s'au asimilat acestui mediu. Dar ei au exercitat o mare influenţă religioasă. Se cunosc bine numeroasele culturi ale Asiei Mici şi ale Siriei care au fost practicate în basinul Dunării. Tot prin intermediul Semiţilor s'au întrodus în basinul Dunării culturile egiptene şi creştinismul, iar elementele artei decorative tot de la dînşii sînt inspirate. Anul 71 arată începuturile înfluenţei trupelor orientale, cu întoarcerea la Carnuntum a legiunii XV, orientalisată complect. Epoca cea mai

www.dacoromanica.ro

importantă pentru evoluţia următoare e colonisarea Daciei şi anexarea Arabiei supt Domnia lui Traian. Influenţe'e orientale ating maximul de forţă în basinul Dunării cu avenimentul dinastiei siriene, iar regii Iliriei au adoptat religia Orientului ca religie de Stat.

Profesorul *Miloş Weingart* (Praga) are un articol despre „Factorii politici şi sociali în vechile idiome literare slave, mai ales în slava bisericească", p. 157. Autorul aduce o contribuţie la studiul comparat al idiomelor, care vor constitui o sintesă a resultatelor linguistice şi ale istoriei. Autorul se ocupă de ceia ce se chiamă istoria exterioară a idiomelor literare şi examinează factorii cari au contribuit a o determina. Între limbile literare slave, trebuiesc distinse cele mai recente (ucraineană, cea din Rusia Albă şi cea slovacă) de cele vechi. Dintre acestea, cea mai interesantă este slavona bisericească, a fost în secolele IX-XVIII limba literară cea mai cunoscută a Slavilor ortodocşi şi a glagoliticilor croaţi; aceasta corespunde în viaţa acestor ţeri, cu ceia ce a fost *koinè* a Grecilor pentru Mediterana. Causa imensei sale propagări şi a lungii ei persistenţe este mai întâiu factorul social: slavona bisericească datora caracterul ei eclesiastic mediului şi Statului acelora cari o cultivau. E incontestabil că Biserica a jucat un rol mai important şi mai durabil pentru scriitorii cari s'au servit de slavona rituală decît pentru fraţii Slavilor occidentali. Elementele politice şi istorice au jucat un rol considerabil în istoria slavonei bisericeşti. Autorul examinează causele victoriei limbilor naţionale literare (rusă, ucraineană, serbo-croată, bulgară) asupra slavonei bisericeşti, care şi astăzi, din riturile care şi-au avut origine în ea, rămîne un martor remarcabil al continuităţii literare, îmbrăţişînd de cîteva mii de ani pe Slavii ortodocşi şi pe Slavii glagolitici din Croaţia.

D. *Jan B. Novák,* directorul Archivelor din Praga, în articolul «Federaţia societăţilor istorice ale Europei orientale», p. 451, între multe puncte cere şi publicarea izvoarelor istoriei Romînilor care sînt scrise în limba slavă veche. D. Novák se interesează mult şi de organisarea Arhivelor româneşti.

D. dr. *I. Macurek* a scris despre „Slavii văzuţi prin prisma cronicarilor romîni", p. 123. Începînd printr'un scurt istoric al istoriografiei româneşti, de la începutul ei, autorul

www.dacoromanica.ro

studiază pe cronicarii secolelor XVI şi XVII: Grigore Ureche, Miron şi Nicolae Costin, Dimitrie Cantemir şi Ioan Neculce.

Dintre popoarele slave, cronicile noastre vorbesc mai mult de Poloni, lucru explicabil, căci cu acest popor slav, în decursul istoriei, Romînii au venit mai mult în contact. Dar şi despre dînşii ca şi despre toate celelalte popoare slave cronicarii noştri ieau ştiri de prin cronicele apusene, la care au adăugat ştiri din izvoare mai vechi, astăzi necunoscute.

Regatul polon li se pare ceva ideal: ca viaţă politică şi socială e superior celorlalţi; acolo un popor războinic, ordonat, învăţat şi credincios, generos şi altruist; şi numai acestor calităţi i-se datoreşte faptul că, dintr'un Stat mic, Polonii au ajuns a avea un aşa de mare regat. Din desvoltarea Statului polon, Ureche vrea să ieie exemplu şi pentru Statul moldovenesc. Despre Ruşi, vorbeşte mai mult Dimitrie Cantemir, în cronica sa, scrisă la Curtea Ţarului Rusiei. Despre Cehi, Bulgari, Sîrbi şi Croaţi pomenesc toţi cronicarii cite puţin, dar numai fapte luate de la cronicarii străini. Adesea se vorbeşte de negustorii boemi din Moravia şi din Silesia, cari veniau prin ţerile noastre. Războaiele husite ne-au unit cu ei prin intervenţia lui Gheorghe Podiebrad la Ştefan-cel-Mare. Soldaţi cehi în secolele XV şi XVI au fost în slujba regilor poloni şi a Voevozilor din Ardeal, Moldova şi Muntenia. Aceste ştiri ca şi multe altele sînt luate de Ureche şi Costin din cronica lui I. Bielski, din Cosmografia lui Münster şi Sarmaţia lui Guagnini, în traducerea polonă a lui Paszkowski. Iar Cantemir şi Nicolae Costin ştirile despre Cehi şi Poloni le ieau din cronica lui Bonfiniu. Cantemir e singurul care a adus şi lucruri noi.

Despre Slavii sudici, Sîrbi, Croaţi şi Bulgari, vorbesc ai noştri puţin. Relaţiile cu ei au fost paşnice şi mai mult de natură religioasă — era cultura bisericească pe care ni-au comunicat-o. Îi mai unia teama ce o aveau cu toţii de Turci. În Slavii sudici Cantemir vede pe nobilii slavi vechi, popor atît de curagios şi supt cari Europa tremura pe vremuri.

În general cronicarii romîni au mare admiraţie pentru vecinii lor Slavii, de la cari au învăţat lucruri noi, la care şi-au format cultura. Au fost partisani, fie ai Polonilor, fie ai Ruşilor. Cronicarii secolului al XVII-lea, Ureche şi Miron Costin, sînt polonofili. În secolul al XVIII-lea prevalează tendinţele rusofile (Ni-

www.dacoromanica.ro

colae Costin şi Dimitrie Cantemir), iar simpatia pentru Poloni este mai puţin accentuată. Mai tărziu se observă o răceală către ambele naţiuni din Nord (Neculce).

Un articol interesant pentru istoria Romînilor este al profesorului *Mihail Hruşevschi* (Chiev), p. 340, despre „Uniunea Slavilor orientali şi expansiunea spre Balcani în 1654-1655".

Unirea Ucrainei cu Împărăţia moscovită, proclamată definitiv în toamna anului 1653, a tulburat mult pe Slavii orientali. Moscova spera să i se dea şi Ucraina apuseană, care aparţinea Polonilor, pe lîngă cea orientală (căzăcească). În acelaşi timp s'a gîndit şi la o expansiune balcanică, la o unire cu popoarele slave din Sud, Sîrbi şi Bulgari, ca şi la popoarele ortodoxe, tiranisate de Turci, adecă Romînii şi Grecii.

În cercurile ucrainene, nemulţămite cu regimul polon, s'a făcut diferite combinaţiuni, cam cum s'ar putea păzi Ucraina de Uniunea polono-lituană. Una din aceste combinaţii era a se uni Ucraina, cît de strîns, pe de o parte cu Crimeia, iar pe de alta cu Moldova, întrînd astfel şi ea în sistemul Statelor vasale Porţei, şi să formeze din Ucraina un principat vasal aşa cum a fost Moldova şi Muntenia. Cînd s'a unit Ucraina cu Moscova, Ţarul a găsit că e foarte natural ca şi cele două principate să se unească. A trimes pe ambasad rul să Gavril Samarin la Voevodul Moldovei Gheorghe Ştefan cu „reproşul" că pănă acum n'a cerut protectoratul moscovit, cum se cuvine unui cârmuitor ortodox. Ţarul n'a aşteptat răsunsul, şi din iniţiativă proprie a început să joace rolul de superior. A ordonat să nu mai ajute Polonilor, de toate planurile să dea de ştire noului Voevod rus printr'un ambasador la Chiev. Natural că acest lucru a mişcat mult pe Voevozii romîni, ca şi pe aliaţii lor. De sigur că Moscova nu ştia că Voevodul Gheorghe Ştefan se bucura de favoarea regelui polon şi în niciun cas nu s'ar fi unit cu Moscova în contra Poloniei. Dar Vodă a folosit acest lucru şi l-a făcut cunoscut Porţii şi vasalilor ei şi Poloniei, arătînd pericolul cel mare care ar ieşi prin unirea Cazacilor cu Moscova, Poarta şi Crimeia nu trebuie să sprijine pe Cazaci, ci mai curînd să fie contra lor. Pentru aceasta Hmilniţchi n'a părăsit pe fostul Domn Vasile Lupu, cuscrul său, pe care Gheorgh Ştefan l-a gonit. Domnul vedea în Cazac pe duşmanul său cel mai aprig şi a făcut tot posibilul să-l discrediteze faţă de toţi aliaţii,

www.dacoromanica.ro

trimeţînd scrisorile primite de la Ţar şi de la Hatman Poloniei şi Porţii şi îngrozind pe toţi cu pericolul ortodox. Astfel se motivează de ce Voevodul Munteniei Matei Basarab n'a primit pe Samarin. De oare ce chiar atunci armata lui Gheorghe Ştefan a participat la expediţia polonă în Ucraina, nu-i veni greu lui Hmilnitchi să demonstreze Ţarului perfidia Domnului şi să rupă relaţiile Moscovei cu Moldova, relaţii care începuseră. Căci Gheorghe Ştefan ţinuse la dînsul pe Samarin, trimiţînd în acelaşi timp pe solul său, Ivan Grigoriev, la Curtea din Moscova, cu gîndul de a o înşela şi a o forţa la alte acţiuni de care ar avea nevoie. Hmilnitchi doria să despartă Moldova de Poloni sau cel puţin să ajungă la o neutralitate N'a crezut însă niciun moment că Vodă ar fi vrut să se unească cu Moscova.

Astfel că primul plan al Ţarului n'a reuşit; totuşi aceasta n'a împiedecat pe Ţar a-şi face alt plan, şi anume a se face din Chiev o a doua capitală, a se prepara toate cele necesare pentru şederea Ţarului acolo, a se organisa o armată din ofiţeri de-ai Ţarului, a se provoca neînţelegeri între cei doi Voevozi şi a se hrăni nemulţămirile lor contra Turcilor şi a putea susţinea la nevoie cu forţele moscovite şi căzăceşti revolta lor contra Turcilor. Dar nici acest plan n'a reuşit ci a rămas un episod neisprăvit. Toate aceste ştiri autorul din Chiev le scoate din documente inedite, relative la misiunea ambasadorului Artamon Matveev la Hatmanul căzăcesc.

Articolele d-lor *profesori N. Iorga* şi *I. Bărbulescu* aduc lucruri cu totul noi pentru Apuseni. D. N. Iorga vorbeşte la începutul articolului d sale[1] de manuscrisele originale din Constantinopol, Epir şi Asia găsite în Romănia, care manuscrise cu vremea, în parte, au dispărut. Arămas însă o bună parte din ele, dar majoritatea sînt de puţină importanţă şi dintr'o epocă ceva mai tirzie. Autorul enumeră cîteva din aceste manuscrise mai importante. Se citează şi cronicarii romîni, cari s'au inspirat din cei bizantini; p. 107.

D. *I. Bărbulescu* p. 111, vorbeşte de cele două şcoli[2]: aceia a lui Dionisie Areopagitul, pe care o represinta Exarhul, şi a lui Grigore Presbiterul. Amăndouă şcolile se combăteau între ele şi-şi aveau partisanii lor între Greci şi Bulgari, în secolul

[1] *Cronici bizantine în Romănia.*

[2] *Două şcoli literare la Romînii şi la Slavii cirilici.*

www.dacoromanica.ro

al X-lea. Deosebirea între ele era din punctul de vedere al traducerilor. Şcoala Exarhului pretindea ca traducerile să fie făcute liber. În tălmăcirea unei bucăţi literare să i se dea mai multă importanţă fondului decît formei. Să se iea ideia şi să se transpuie în forma voită de autor. Şcoală Presbiterului susţinea ca traducerile să fie făcute mot-à-mot din greceşte, căci numai astfel se poate reda musicalitatea acestei limbi. Traducerile se făceau din limba greacă, ca şi toată literatura Slavilor cirilici, Bulgari, Sîrbi, Slavi din Macedonia şi Ruşi, care a fost împrumutată de la Greci, prin Bulgari. Dar şi Grecii din Bizanţ ascultau de aceste şcoli, cînd trebuiau să facă traduceri din ebraică în greacă.

Şcoala Exarhului e represintată direct la Ruşi în „Pohvala Ţara Simiona" din Sbornicul lui Sviatoslav, pe care o posedăm într'o copie ruso-slavă din secolul al XV-lea. La Sîrbi, în polemica susţinută de Constantin Filosoful Cortenschi (*Opismenach*, secolul XV) contra tuturor cari nu scriu conform ortografiei greceşti. Aceiaşi şcoală apare în literatura sîrbă la călugărul Grigorie din 1408, care îndreptează vechea traducere a lui Zonaras, mot-à-mot, făcînd o traducere liberă

Şcoala traducerii verbale o găsim la versiunile cronicilor lui Malalas şi Manase. Existenţa e confirmată prin faptul că se constată chiar la Romînii din Principate, unde a fost adusă în secolul al XII-lea, cînd a transmis Romînilor limba literară slavă şi alfabetul cirilic Şcoala traducerii verbale o găsim şi la cronicarii Macarie, Eftimie şi Azarie, ca şi la ceilalţi Romîni cari în epoca slavonismului literar au scris în limba slavonă. Chiar în textele romîno-slave este represintat acest curent. Prin intermediul literaturii romîno-slave aceste şcoli sînt continuate în literatura pur romînă. Şi cronica lui Moxa, din 1620, ca şi Codexul Voroneţean sînt influenţate de aceasta.

Amîndouă aceste mici studii ale profesorilor romîni au fost cetite şi discutate cu viu interes de către intelectualii cehi din Praga.

Elena Eftimiu.

Praga, 1929.

* * *

S. Greavu-Dunăre, *Bibliografia Dobrogei* (425 a. Hr. —1928. d. Hr.), Academia romînă, Mem. secţiei istorice, Bucureşti 1928, pp. 152.

Cu prilejul serbărilor semicentenariului Dobrogii (1928) a

www.dacoromanica.ro

apărut o serie de lucrări menite să înfăţişeze acest pămînt scăldat de Dunăre şi Mare în lumina progresului ce s'a înfăptuit aici, din toate punctele de vedere.

Atenţiunea deosebită dată acestui colţ de pămînt, precum şi pretenţiunile vecinilor noştri, Bulgarii, au făcut să se desvolte o foarte bogată literatură privitoare la Dobrogea, care literatură, tocmai fiindcă este aşa de variată şi aşa de numeroasă, merita să fie adunată şi înfăţişată cît mai metodic pentru a se putea oricine orienta cu ajutorul ei în diferitele domenii de cercetare: istoric, etnografic, antropologic, juridic, social, ştiinţific, agricol, industrial, etc.

Această muncă a întreprins o autorul lucrării menţionate mai sus.

Cele douăzeci şi şapte de subdivisiuni ale materialului adunat au căutat să corespundă diferitelor puncte de vedere din care provincia dobrogeană ar putea stîrni interesul cercetătorilor.

Se pare însă că munca adunării acestui material a fost—pentru unele capitole în special—prea pripită, fiindcă numai aşa se explică omiterea unor lucrări esenţiale.

Dacă autorul a avut la îndemînă lucrările regretatului V. Pârvan asupra Dobrogii, precum şi aceia a lui Jakob Weiss, *Die Dobrudscha im Altertum* (Serajevo 1911), ne miră cum a putut să omită pomenirea unei lucrări aşa de cunoscute ca Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, cu articole ca ale lui Brandis, Kiessling, Kaerst, etc., care privesc Dobrogea; de asemenea pentru partea veche sînt indispensabile cercetările lui Thomaschek, *Die alten Thraker* (două vol.) *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*, precum şi aceia a lui Anton von Premerstein, *Die Anfänge der Provinz Moesien* (1898).

Nu ni putem explică cum s'au putut da uitării C. Jireček, minunatul cunoscător al Peninsulei balcanice, cu ale sale: *Geschichte der Bulgaren* (Praga 1876); *Das Fürstentum Bulgarien; Einige Bemerkungen über die Überreste der Petschenegen und Kumanen* (Praga 1884); *Das christliche Element in der topographischen Nomenklatur der Balkanländer* (Viena); *Etnograficeschi promenenia...*, ca şi studiile din *Archäologisch-epigraphische Mittheilungen*, X, etc.

Pentru cele d'intăiu mişcări ale Slavilor la hotarele nordice

www.dacoromanica.ro

ale Dobrogii trebuia să se citeze: R. Roesler, *Uber den Zeitpunkt der slavischen Ansiedlungen an der unteren Donau* (Viena 1873); L. Niederle, *Ein Beitrag zur Geschichte der südslavischen Wanderungen*, în „Archiv f. sl. Philologie", XV (1903), şi M. Drinov, *Colonisarea prin Slavi a Peninsulei Balcanice* (ruseşte), Moscova 1873, şi *Istoricesco osveatlenie...* în *Periodicesco spisanie*, 1884, VIII.

În legătură cu epoca turcească e inexplicabilă omiterea unor autori ca Zinkeisen şi N. Iorga, cu a sa *Geschichte des osmanischen Reiches* (Gotha), precum şi Joseph von Hammer, *Des osmanischen Reiches Staatsverfassung*, sau Hammer-Purgstall, *Geschichte der goldenen Horde im Kiptschak das ist der Mongolen in Russland* (Pesta 1840).

Autorul nu cunoaşte unele admirabile descrieri ale Dobrogii din vremea medievală, cum sînt acelea ale lui Donado da Lezze, *Historia Turchesca* (1300-1514), în publicaţiile Academiei Romîne, editată de I. Ursu, şi *Georgii Dousae de itinere suo constantinopolitano epistola* (1599).

Literatura produsă de Bulgari, în această chestie, lipseşte în bună parte. Astfel nu găsim: A. Ischirkoff, *Bulgarien (Land und Leute)*, 2 vol Leipzig, 1916 1917; W. N. Slatarski, *Geschichte der Bulgaren, I. Teil*, Leipzig 1918; N. Staneff, *Geschichte der Bulgaren, II. Teil*, Leipzig 1917; M. Arnaudov, *Seaverna Dobrodja* („etnografschi novl odenia i narodni peasni"), Sofia 1923 *(Sbornic*, XXXV); I. Ev. Gheşov: *Obcaritu ot cot ensco i jitvaritu ot Tarnovsco* („Periodicesco spisanie"), XXXII-XXXIII (1890).

Lipseşte enunţarea unei lucrări de mare însemnătate pentru Dobrogea: E Taibout de Marigny, *Hydrographie de la Mer-Noire et de la Mer d'Azow* (Trieste), 1856. În legătură cu Lipovenii şi Ruşii trebuiau adăugate lucrările, Episcopul Melchisedec, *Lipovenismul;* Th. Condratovici, *Zadunaiscaia Seaci*, Chiev 1882; T. Volcov, *Ucrainsacă ribelstvo u Dobrugi;* Hans Polmann, *Beitrag zur ältesten Geschichte des Kosakentums* (1888).

Nu sînt de loc pomenite colecţiile de documente, ca: *Acta Tomiciana, Monumenta historica Slavorum Meridionalium*, etc.

Nu s'au cercetat măcar cu atenţie lucrările publicate în cele două periodice ce au apărut în ultimul timp asupra Dobrogii,

www.dacoromanica.ro

adecă: *Arhiva Dobrogii* şi *Analele Dobrogii*, căci altminteri nu ni putem explica de ce nu sînt amintite unele studii ale subsemnatului, ca: *O încercare de reconstruire a trecutului Romînilor din Dobrogea* („Analele Dobrogii"), an. III, no. 2, pagini 55, unde se dă şi o bogată bibliografie în legătură cu problema Romînilor din această provincie.

Lipsurile constatate mai sus sînt dintre cele mai evidente ce au putut fi observate într'o ochire destul de fugitivă. Sîntem siguri că sînt încă şi altele multe.

Ar fi de dorit ca „într'o viitoare ediţie cronologică" — după cum intenţionează să facă autorul — să se ţină samă de asemenea observaţii ca acele făcute de noi şi să se caute într'adevăr o adunare cît mai complectă a acestui material bibliografic referitor la Dobrogea.

Trebuieşte totuşi relevată munca stăruitoare depusă de autor, mai cu samă în adunarea publicaţiilor periodice (1878-1928), cum şi bunul început de a se face o sistematisare — de şi incomplectă — a materialului publicat în legătură cu provincia noastră transdanubiană.

Alex. P. Arbore.

* * *

P. Constantinescu-Iaşi, *Din relaţiile artistice romîno-bulgare*, Chişinău 1924.

O încercare de a fixà apropieri care se explică altfel şi de a stabili derivaţii care nu se pot constata. E sigur că „o stăpînire nord-dunăreană a Ţarilor bulgari" n'a existat, fiindcă n'a putut să existe: în prumutul limbii slavone în Biserica noastră se lămureşte prin nevoia de a lua preoţii şi cărturarii din cea mai apropiată ţară de aceiaşi lege care-i avea. Supt Asăneşti situaţia e aceiaşi ca înainte. Fiindcă Tihomir e nume slav nu înseamnă că dinastia munteană poate fi sud-dunăreană. Cum se poate crede că fără „sprijinul" bulgăresc Basarab-Vodă n'ar fi putut cîştiga asupra Ungurilor victoria de la 1330 (p. 8)! Vicina e „undeva în Bulgaria răsăriteană", pe cînd la aducerea unui Mitropolit muntean de acolo ea era o cetate bizantină, legată de patriarcatul constantinopolitan. Satul Bulgari pe Siretiu din letopiseţul de la Bistriţa (v. p. 10) nu poate fi decît Şcheia; aceiaşi interpretare ca în Şchei-Bolgarszék. Mihul „Bulgarul" din Braşov în veacul al XV-lea e încă un Romîn din aceşti

www.dacoromanica.ro

Şchei ai Braşovului). Kreckwitz (nu „Kxeckwitz") nu e „Transilvănean". „Bulgariile" moldoveneşti sînt foarte recente: limba veche nu ştie de cît de „Sîrbi" şi pentru Bulgari (o spune doar şi autorul, ceva mai jos). „Cetatea de Floci *sau* Brăila" (p. 12) uimeşte. La dregătorii, nu toate vin prin canalul bulgăresc. Cum *mulţămesc* ar fi «Bulgarul spolova[ti]» (p. 13) nu pot înţelege. La paginile 13-4 ni se vorbeşte de „stăpînirea Ţarului Simeon, care a impus literele şi cultul slavo-cirilic *(sic)* şi Romînilor"... Din faptul că Împăratul Vasile Bulgaroctonul a legat ţerile noastre de episcopii din Silistra şi Vidin nu urmează că şi înainte de aceasta, cînd episcopii erau bulgari, exista formal o asemenea necesitate, ceia ce nu exclude deasa sfinţire a preoţilor de la noi dincolo de Dunăre (v. p. 14). Patriarhul constantinopolitan vorbeşte de «patriarhul nostru de la Ohrida» nu lui Mircea Munteanul, ci lui Mrcşa, seniorul greco-slav de la Avlona (cf. *ibid.*). Binecuvîntarea de a Ohrida supt Iuga-Vodă a fost arătată recent, de d. Teodor Lascaris, în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine*, ca o veche eroare. Papa, vorbind la 1234, de „pseudo-episcopi" dintre Romîni nu-i presinta ca „veniţi *la* Nordul Dunării", din vre-un Sud bulgăresc *(ibid.)*: pasagiul meu din *Istoria Bisericii* a fost rău înţeles; cu atît mai puţin să se poată afirma că «ei trebuie să fi fost trimeşii noii Patriarhii bulgare de la Tîrnovo a Asăneştilor». N'am vorbit de trimeşi romîni la sinoadele bulgăreşti din 1355 (p. 15). Ţamblac s'a dovedit a fi Grec, oriunde s'ar fi născut *(ibid.)*. Sadova, mănăstirea olteană, nu poate fi pusă în legătură, orice ar fi zis diletantul Kanitz, cu mănăstirea Sadoveţi din Bulgaria (p. 16).

În partea privitoare la arhitectură, nu pricep cum s'ar putea „însuma" artei bulgăreşti bisericile bizantine din Ţinuturile cucerite de Bulgari (p. 18). Statul sîrbesc n'avea nevoie să fie „ridicat" de Ştefan Duşan pentru ca influenţe artistice, aşa de cunoscute, să vie de la Sîrbi *(v. ibid.)*. Cum Biserica Domnească din Argeş, de „pur stil bizantin", poate fi datorită şcolii bulgaro-bizantine în Principate (p. 19) îmi rămîne un mister. Şi mă raliez la „unii istorici romîni" cari o pun în secolul al XIV lea, orice datare anterioară fiind de a dreptul absurdă. Apropierea cu geamia Cazangilor din Salonic nu pledează pentru ilusia bulgară (v. p. 21). Toate apropierile cu biserici bizantine (pp.

www.dacoromanica.ro

20-1) pledează contra tesei autorului (nu „Macedonici" ci „Macedoneni" pentru Împăraţii bizantini; p. 21). Că şi Bulgarii au acest tip — ca Sf. Petru şi Pavel din Tîrnova — nu e o dovadă (v. p. 23). Cu sistemul autorului firește că se poate ajunge şi la descoperirea tipului bulgăresc şi în bisericuţa din Căuşani (v. pp. 25-6)... Mă mir că se răspinge punerea laolaltă, încercată de d. Tafrali, a bisericii muntene cu bătrîna zidire de la Aboba-Plisca (p. 26 I s'a tipărit autorului la planşă: «Aboba-*Gîsca*"). Iată însă că d. Constantinescu-Iaşi ajunge la un meşter bulgar din Mesembria, cu care prilej îşi afirmă credinţa că diploma lui Ivanco Rostislavovici din 1134 e autentică (p. 27)! Din închipuire în închipuire se merge până la fixarea datei de „1260-1310" pentru Biserica Domnească (p. 28), care e astfel „un pion bulgaro-bizantin al preponderanţei ortodoxiei răsăritene la Nordul Dunării" *(ibid.)*. După ce constată ce păreri „s'au emanat" cu privire la Sînicoară din Argeş *(ibid.)*, şi acesteia se află modelul la Trnovo (p. 31): iat'o deci şi pe aceasta fixată „între 1218-1241", „trăinicire *(sic)* în piatră a influenţelor religioase-artistice de la Sudul Dunării" (p. 32). Ba se găseşte şi meşterul: un Bulgar de la Cergăul ardelean *(ibid.)*... Ceva mai departe, prin Bulgari, se merge şi până la Georgieni (pp. 34-5). Tot secolul al XV-lea moldovenesc trece la „şcoala bulgaro-bizantină" (op. 36-7). Şi „tipul triconc" tot de la Bulgari ni vine (p. 39), ca şi bisericile în stîncă. Cum creşte nivelul terenului în jurul unei biserici, ea trece la cele „din pămînt". Arcadele oarbe pot fi şi aiurea decît în Moldova, dar aceasta nu înseamnă încă un împrumut de la Bulgari (v. pp. 54-5). Autorul face bine că apropie săpăturile tronului lui Hrel de la Rîlo cu acelea de pe Scaunul lui Petru Rareş (pp. 57-8), dar ce deosebire şi de linii, şi de caracter, şi de bogăţie! Anume obiceiuri general bizantine, în toate derivaţiile Bizanţului, sînt înscrise cu naivitate în arta „bulgaro-românească". Aşa cu catapitesmele, care-şi află părechea şi în frontispiciile de uşi şi antemensalele din Norvegia. Frumoasa uşă de mănăstire de la p. 66 aparţine tradiţiilor artei geometrice de vechime preistorică. Tavanul casei lui Hagi Prodan din Ploieşti corespunde celor din Arbănaş şi Samocov (pp. 68-9) fiindcă aceiaşi burghes e cultiva aceiaşi modă. „Zlătarii" de modă apuseană de la Chiprovăţ nu sînt neadmisibili şi ca lucrători la bisericile noastre (pp.

www.dacoromanica.ro

70-1), dar şi autorul ştie ce au însemnat în argintărie Macedonenii noştri (p. 71), cari nu sînt simpli elevi ai Bulgarilor. D. Constantinescu-Iaşi n'avea nici în pictură de ce să se mire de asămănări care nu implică derivaţii de la unii la alţii. Aşa încît, vorba sa, n'am prea „coroborat" cu Bulgarii....

N. Iorga.

* * *

Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848-49,* Bucureşti 1928.

Studiul, destul de întins, se razimă pe scrisorile, de curînd descoperite, ale lui Ioan Buteanu; d. Silviu Dragomir a introdus ştiri complementare din Arhivele Vienei. Curioase studiile la Zagreb, din motive de familie; dreptul la Pesta. În timpul revoluţiei îl vedem căutînd să ajute cu bani pe refugiaţii munteni (p. 30): s'a şi făcut o cotisare printre şefii ardeleni. Cutare raport al lui Buteanu e foarte însemnat supt raportul militar. Se reproduce frumoasa adresă *umană* către revoltaţii unguri, p. 44 şi urm. Energice expresii în scrisori: „Nimeni să nu-şi facă ilusie că pe Romîni îi poţi alunga din lume cu o mătură de mesteacăn", p. 53. Predarea lui Dragoş, p. 69 şi urm. Călcarea de cuvînt, cinică, aduse moartea nobilului luptător romîn. Rebelii unguri plătiau astfel noi şi grele înfrîngeri din partea Romînilor. Zguduitoare exhumarea, la 1869, a martirului în faţa lui Avram Iancu, nebun (p. 82 şi urm.). Întregul material epistolar urmează (nu trebuia ortografie demodată). Urmează rapoartele maiorului ungur Csuták despre luptele lui cu „ciurda valahă".

* * *

Primim de la d. G. Balş aceste rînduri:

Iubite domnule Iorga,

Îmi permit să vă semnalez din cartea postumă a lui Léon Heuzey, *Excursion dans la Thessalie turque en 1858,* 1927, următoarele pasagii, p. 130 „au couvent de St. Étienne".

„L'hégoumène... met entre mes mains le codex, sur lequel je trouve notés plusieurs faits intéressants... Il est certain que les moines recevaient en 1398 une précieuse relique, la tête de saint Charalambos, don du voïevode de Hongro-Valachie, Jean

www.dacoromanica.ro

Vladislav, et de son neveu le grand vornik Dragomoris[1], avec un acte de donation en langue roumaine."

P. 135. „Ce n'est qu'avec instance et prière que j'obtiens ensuite la communication d'une lettre du patriarcat, encore munie de ses cachets de plomb. Elle n'est pas d'ailleurs fort ancienne et ne fait que confirmer la possession des reliques de Valachie..."

p. 143. „Couvent de Varlaam.

„Les documents que l'on me communique le lendemain matin sont pour la plupart rédigés en langue roumaine, comme celui que j'ai déjà rencontré à Saint Étienne. Cela s'explique par le fait que Varlaam possède d'importantes propriétés en Valachie, auxquelles il doit principalement sa richesse. Plusieurs des jeunes moines viennent de ce pays et l'hégoumène y a passé lui-même de longues années...

Parmi les documents grecs, deux lettres patriarchales de dates peu anciennes, 1648 et 1742, ne font que consacrer ces donations...".

16 Februar 1929.

CRONICĂ

D. S. Greavu-Dunăre publică în „Analele Academiei Romîne" o bogată *Bibliografie a Dobrogii* din cele mai vechi timpuri până astăzi (Bucureşti 1928). Mai ales e nouă bibliografia cartografiei pe p. 26 şi urm. Materia e bine împărţită pe specialităţi. Nu odată apar lucrări care au trecut neobservate. Cartea va fi de un mare folos. Este şi bibliografia periodicelor. Cîteva greşeli de tipar (de ex, p. 85: Montraye pentru Mottraye; Brachi pentru „Bacchi", p. 93) Lipseşte o tablă a numelor. Şi una cronologică n'ar fi stricat (v. darea de seamă amănunţită mai sus, pp. 67-70).

•

Primim:

Domnule profesor Iorga,

În drumul ce am făcut astă vară în Anglia, oprindu-mă la Nürnberg şi găsind oraşul în serbătorirea centenariului lui Albrecht Dürer, v'am trimes de acolo unul din volumele tipărite cu acel prilej, despre care mi-aţi scris apoi că l-aţi primit.

Acum, aflu printre cărţile mele un exemplar din „Oratio dominica polyglotta" cu gravuri de Dürer, ediţia Franz Xaver Stoeger (fără dată), interesantă şi prin aceia că a făcut parte din cărţile lui Alecu Hîjdeu, care a şi notat în ruseşte şi latineşte, poate cu părere de rău, că textul românesc al acestei rugăciuni lipseşte: „valachice (daco-romane) abest".

[1] Dragomir. — *N. I.*

www.dacoromanica.ro

Dar mai am: O lucrare tipărită la „Tverdon" în 1619, intitulată „Tresor de l'histoire des langues de cest univers", ed. a II-a, de „Claude Duret Bourbonois, président à Moulins", care poartă de asemenea iscălitura lui Alecu Hîjdeu şi însemnările lui la pp. 842-4.

Un „Etymologicon lingvae latinae" de Gerard Ioan Voss, ediţia de Lyon din 1604.

Un exemplar din „gramatica valaho-moldavă tipărită în ruseşte la 1840 în S. Petersburg, de „Ghinculov", purtînd semnătura lui Boleslav „Ghijdeu", de care d. Liviu Marian în recenta schiţă genealogică a lui Bogdan P. Hasdeu (1928) nu aminteşte nimic.

Un exemplar din «Colecţia de proză şi versuri pentru deprinderea limbei valaho moldoveneşti", tipărită în ruseşte de acelaşi Ghinculov (Hîncu) în S. Petersburg la 1840, purtînd semnătura lui „Taddei Ghijdeu".

Un exemplar din Lexiconul de la Buda, din 1825; şi un exemplar din dicţionarul lui Cihac, 1870.

Toate aceste cărţi mi-au fost dăruite din Biblioteca lui Nicolae Stamate, ultimul din neamul Stamateştilor, rudă cu Hîjdeii, smerit cărturar, decedat în cumplită sărăcie la Bălţi, în 1924.

La rîndul mieu le dăruiesc Bibliotecii Academiei Romîne şi am crezut de trebuinţă să vă comunic şi domniei voast e aceasta, spre ştiinţă, pentru casul cînd, întîmplător, aţi voi să le vedeţi.

Al domniei voastre,

Bălţi, 26 Novembre 1928. **Visarion**, episcopul Hotinului.

*

Despre formaţiunile din Istria şi adunarea lor într'o *universitas Histriae*, de Vergottini, în *Atti della r. deputazione di storia patria per le Venezie, anno 1927-8* (Veneţia 1928).

•

În *Studii în folclor* ale d-nei Elena Niculiţă-Voronca, II (1912-3), p. 162 se reproduce din G. Dem. Teodorescu această formulă:

Halea-malea,
Încotro ţi-i calea?
— Deschide porţile
— A' cui porţi?
— A' celui Basarabă.

*

În *Arhivele Olteniei*, VII, 39-40, d. C. Sassu dă un studiu, de bogată informaţie, asupra politicei lui Iosif al II lea, al cărui jurnal de călătorie în Banat îl publică. De d. Emil Vîrtosu, note despre familia lui Al. Filipescu Vulpe (şi diata lui). Note despre

www.dacoromanica.ro

Oltenia în secolul al XVIII lea după un informator secret austriac. D. C. N. Mateescu arată că traducătorul din greceşte al tragediei lui Stavrachi e un Hagi Stahie, fiul lui Hagi Constantin Malachie, ctitor al bisericii Toţi Sfinţii din Rîmnicul-Vîlcii, unde e şi zugrăvit. Relaţia, interesantă, a lui Radu-Vodă, din 1618, către Consiliul secret ungar nu e, cum crede editoarea, d-ra Eftimiu, a lui Radu Mihnea, ci a pribeagului Radu Şerban (Radu se arată ca fiind chemat de ţară după izgonirea „tiranului"). De d. C. V. Obedeanu note despre boierul Dimitrie Filişanu. Documente doljene. Raport, de d. C. Plopşor, asupra tesaurului de la Coveiu (ciudate forme de animale şi păsări de caracter scitic ; alături un vas cu sfinţi aspru făcuţi şi o ceaşcă, avînd o inscripţie slavonă din secolul al XVIII-lea). D. Marlu Roska scrie despre o «coasă neolitică» aflată la Turdaş.

*

În calendarul «Universului» o vedere a mănăstirii Volovăţ şi a aspectului general, a interiorului bisericuţii din Sinaia.

*

La medicii de la noi a se adăugi „Eustachius Placica, medicus Bucurest[iensis"], pomenit ca informator în Alexandru Helladius, *Status praesens Ecclesiae graecae*, 1714, la bibliografie. Învaţă la Oxford cu Helladius şi cu dascălul acestuia ierodiaconul; şi Smirnioţi, p. 191.

Într'un nr. recent din *Universul* se spune că Găgăuţilor li se zice Caramanlîi (v. Helladius, p 137).

*

În *Korrespondenzblatt* din Sibiiu, LI, 9-10, d. Walter Horwath crede că a găsit locul unde se afla Kreuzburgul teutonic: în valea Buzăului, pe la Slon, la „Drumul Tatarului". Satul Calvini din acelaşi judeţ nu poate avea nimic a face cu Saşii luterani: nu pot găsi încă adevăratul sens al acestui nume de localitate, de sigur curios.

*

Cu planşe, d. D Gusti publică un *Catalog al materialului sociologic privitor la cercetările monografice întreprinse în comuna Fundul Moldovei* (Bucovina). Unele sînt din Nereju (Putna). De cel mai mare interes priveghiul cu măşti şi musică. În Norvegia se face tocmai aşa.

*

În *Dinamism cultural* de d. Virgil I. Bărbat multe ştiri variate despre viaţa universitară în America-de-Nord.

*

www.dacoromanica.ro

Şi ştiri de caracter cultural mai întins în numărul consacrat lui Gavril Musicescu din revista *Armonia* (V, 7-8). Despre Mitropolitul Moldovei Iosif Naniescu ca arhidiacon la Buzău şi Bucureşti, pp. 14-5.

*

În *Dacoromania*, V, d. N. Drăganu publică încă o versiune a cîntecului istoric pentru anul 1769, una a celui despre pierderea Hotinului şi o a treia a versurilor care mîntuie versiunea românească a lui *Varlaam şi Ioasaf*. Note bibliografice. Nişte încercări plîngătoare le precedă (pp. 506-9). „Versul străinătăţii" (pp. 516-7) era şi el cunoscut, cum se arată la paginile 504-5. Nişte stihuri de dor, p. 520.

*

Iar teoria că prin catolici ni-ar fi putut veni primele traduceri în româneşte, în articolul d-lui N. Drăganu, *Anuarul Institutului de istorie naţională*, IV.

*

O carte perfect informată şi foarte clară e a d-lui D. Munteanu-Rîmnic, *Istoria Patriei pentru clasele a II-a şi a III-a ale şcoalelor comerciale elementare*. Adaptarea la învăţămîntul comercial e făcută cu foarte multă pricepere. Partea contemporană e tratată pe larg şi cu curaj: pe alocuri paginile au farmecul unor memorii. Excelente table cronologice şi genealogice. Scrisori domneşti, boiereşti şi negustoreşti în apendice. Statistici din cele mai utile.

Unele ilustraţii nouă, cum e casa din Ploieşti la pagina 70; stema Bărcăneştilor la pagina 79.

*

În I. Simionescu, *O ţară din poveşti, vol. I, Dobrogea*, Bucureşti [1928], lucrare foarte frumos tipărită şi cu gust şi cu îngrijire ilustrată, se întîlnesc marile calităţi de descripţie poetică ale autorului, unite cu o cunoaştere adîncă a materiei. E de sigur una din cele mai frumoase cărţi româneşti din ultimul timp. Nu odată ştiri istorice (v. p. 41).

*

Supt titlul *Ardealul în Basarabia, o pagină de istorie contimporană*, Cluj 1928, d. Onisifor Ghibu, tratînd polemic un subiect de actualitate, dă foarte des pagini de adevărată şi folositoare istorie. E vorba de activitatea culturală a autorului în Basarabia în ultimii ani. Ştirile care mă privesc la pp. 183, 185 nu corespund întru totul cu ce se păstrează în amintirea mea.

*

www.dacoromanica.ro

Unele ştiri istorice în cartea d-lui Gh. Ciuhandu, *Patronatul eclesiastic ungar în raport cu drepturile Statului romîn*, Arad 1928. Béla al IV-lea, „patron al tuturor Bisericilor regatului" (p. 16). Pentru averile Bisericii unite, p. 76 şi urm.

*

În „Anuarul Institutului de Istorie Naţională", IV, d. N. Drăganu semnalează un nou manuscript din *Mîntuirea Păcătoşilor*, tradusă la 1692 de călugărul Cosma (numai partea a III, a chinurilor Maicii Domnului).

*

În *Dacoromania*, V, d. N. Drăganu admite etimologia ferîei, pe care o derivă din măsura de capacitate cu acest nume.

*

În *Graiul românesc*, II, 7, un studiu al d lui G. Vîlsan despre *„Lacul Ovidului" şi Romînii la Marea Neagră*. El apare ca „Lagoul Ovidouloui" în notele unui colonel rus (p. 117). Se vede de aici că harta lui Iosif Moesiodax a fost *adoptată* de Rhigas (p. 117, nota 2). D. N. Roman se ocupă de Romînii din Torontaiul sîrbesc.

*

În cartea d-lui Apostol D. Culea, *Dobrogea* (1928), bun resumat, frumos ilustrat, al cercetărilor privitoare la acest Ţinut. La urmă, pentru învăţămînt şi planuri de viitor, o întreagă parte cu totul originală.

*

Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială a d lui Gusti cuprinde în n-rele 3-4 din anul VII articole pioase despre Vasile Pârvan (mai ales un vast şi frumos studiu de d. S. Lambrino ; o bună bibliografie de H. Metaxa), un studiu asupra claselor sociale, semnat G. L. Duprat. De N. Iorga, «Politica Culturii». De d. Constantin Kiriţescu, „Crisa învăţămîntului secundar şi reforma liceului". De d. Mircea Djuvara un studiu despre «Dunărea : consideraţiuni politice şi juridice». Un studiu al d-lui N. Bagdasar despre ideile lui A. D Xenopol asupra filosofiei istoriei.

*

Numărul de pe Mart-April 1928 al revistei sibiiene *Korrespondenzblatt* e consacrat regretatului învăţat sas Adolf Schullerus. Activitatea lui e studiată pios supt toate raporturile. Şi o bibliografie a lucrărilor lui. Interesantă mai ales partea privitoare la folklore.

*

www.dacoromanica.ro

În Louis Réau, *Une dynastie de sculpteurs au XVIII-e siècle* (colecţia „l'Art français" a lui Wildenstein) (Paris 1928) se cuprinde ceva din toată arta franceză în timp de două secole. Pe larg e expusă viaţa şi activitatea sculptorului Jean-Louis Lemoyne (1665-1755), elev al lui Coysevox. Table cronologice ale vieţii şi lucrărilor; tablă metodică a acestora. E vorba apoi, în aceleaşi condiţii, de Jean-Baptiste, fratele precedentului, sculptor şi el, încă *mai fecund*. În catalog, şi interesante contracte. Bibliografie. Splendide reproduceri.

*

În *Învăţătorul şi poporul* (din revista „Învăţătorul" pe 1928), d. Ion Muşlea dă sfaturi pentru adunarea folklorului, în ce priveşte partea lui sufletească (greşelile în adunarea materialelor la întîmplare, fără plan şi fără critică; p. 7; rolul învăţătorului, pe care satul îl cunoaşte, p. 7 şi urm.; prilejurile cele mai potrivite pentru adunare, pp. 9-10; se arată ce pot face învăţătoarele, pp. 12-3; o archivă de folklore, p. 14).

*

În „Anuarul liceului «Principele Nicolae»" din Sighişoara (1926-7), publicat de d. Horia Teculescu, note asupra Sighişoarei de Ion Undrea, un foarte bun articol al d-lui Teculescu despre Basarabia.

*

În *Ioan Neculce* de la Iaşi, VII, d. Gh. Ghibănescu reiea lista Divanurilor domneşti din ambele ţeri în secolul al XVI-lea Alături, o genealogie a Domnilor. N. I.

*

În Biblioteca Bruckenthal din Sibiiu am găsit supt no. II, nota b, un act administrativ al Guberniului transilvănean, tipărit in folio, „Opinio deputationis regnicolaris systematicae in Cameralibus et Comercialibus ordinatae", cu un apendice foarte interesant, datorit doctorului sibiian Mih. Neustädter: *„Consignatio specifica omnium Plantarum, quae in Magno hocce Principatu* (Transylvaniae) *sponte sua crescunt"*, cu o listă de nume de plante româneşti. Actul a fost tipărit la Cluj în 1795. Neustädter, lung timp protomedic al ţerii, pare a fi cunoscut bine limba noastră. (O broşurică a lui despre vaccinare a fost tradusă la 1803 în româneşte. Cf. Bianu-Hodoş şi Crăiniceanu.)

O altă veche listă de plante cu numiri româneşti se găseşte în «Siebenbürgische Quartalschrift», II, 1791, pp. 314-5, în *„Verzeichniss der in Siebenbürgen wildwachsenden offizinellen Pflanzen"*

www.dacoromanica.ro

de Peter Sigerus (1759-1831), farmacist în Sibiiu [1] (cf. Trausch, „Schriftsteller Lexikon", vol. III, p. 306).

*

Hugo Th. Horwitz, din Viena, dă în „Archivio di storia della scienza", Roma 1927, vol. VIII, no. 2, p. 169-175, date interesante „Über Fausto Veranzio und sein Werk *Machinae novae*". Veranzio, de origine Slav din Dalmaţia, născut 1551 la Sebenico, elev al Universităţii din Padova, a fost după 1594 episcop de Cenad; în Timişoara se păstrează portretul său în palatul episcopal. Lucrarea sa „Machinae novae", tipărită în Veneţia, este una din operele tehnice mai importante ale secolului al XVII-lea. Cartea, necercetată, a fost publicată în 1615-16 şi are o deosebită importanţă pentru istoria mecanicei. De remarcat corespondenţa lui cu cardinalul Bandini.

•

Tot în „Archivio di Storia della Scienza", vol. I (1919-20), pp. 1-26, găsesc un frumos articol al lui Giovanni Battista De Toni din Modena despre *Francesco Griselini, viaggiatore e naturalista veneziano del secolo XVIII.* La început e vorba de Griselini ca zoolog. Mai interesantă e partea a doua, despre călătoriile lui în Banat şi despre corespondenţa lui ştiinţifică. Într'o scrisoare (a opta) către contele Giacomo Durazzo, descrie Timişoara şi castelul ei, tîrgul, Ţiganii şi febrele periodice (malaria), care bîntuie acolo. Însemnată e a zecea, către soc. regală englesă, cu date despre geografia fisică a Banatului, despre bogăţiile, agricultura şi industria ţerii, despre spălarea aurului, petrefactele din Almaş şi Radna, despre faima de peşti a Tisei şi vestita muscă columbacă.

Scrisorile 11, 12 şi 13 au fost trimise contelui Giovanni Giuseppe di Soro, comandant al pieţii Timişoara: istoria politică a Banatului şi date geografice. În alte paisprezece scrisori vorbeşte tot despre Banat, locuitorii şi bogăţiile lui, aminteşte pe Romîni şi limba lor, care samănă cu dialectul veneţian, vorbeşte despre profilaxia bubatului prin inoculări, practicată de Romîni, etc. Toate aceste douăzeci şi şapte scrisori au fost tipărite în 1780 la Veneţia supt titlul „Lettere odeporiche". La încheiere se mai dau patru scrisori inedite, cari însă nu au nimic a face cu istoria noastră.

Valeriu L. Bologa

*

[1] Aflu de la d. prof. A. Borza din Cluj că d-sa cunoaşte listele lui Neustädter şi lui Sigerus din Biblioteca Episcopiei unite din Oradea încă din 1917; deci d. prof. Borza a luat cunoştiinţă despre ele mult înaintea mea. După cît ştiu, d-sa va utilisa materialul din aceste liste într'o lucrare mai mare asupra terminologiei botanice româneşti. De aceia în aşteptarea ei mă mărginesc a da numai această scurtă notă bibliografică.

www.dacoromanica.ro

Multe idei drepte expuse curagios, în cărticica d-lui Toma Cornea, *Problema minoritară, studiu politic*, Cluj, 1928.

*

În publicaţia berlinesă *Die Kriegschuld-frage*, VI, 3, se publică documente bulgăreşti din 1914 asupra războiului mondial, scoase din Cartea Orange în două volume a Bulgarilor (noi n'avem nicio publicaţie de acest fel). Şi rapoarte din Bucureşti şi Buşteni ale ministrului bulgăresc Radev. La 31 Iulie el spune că regele Carol a declarat lui Czernin că „inima lui germană e cu totul de partea Triplei Alianţe, dar se teme că poporul şi armata nu l-ar urma dacă s'ar declara contra Rusiei. Dorinţa regelui ar fi ca România să rămîie neutră până se vor da luptele cele mari şi se va vedea de ce parte e victoria" (p. 252). Răspunsul lui Czernin: „Cine nu e cu noi e contra noastră, Maiestatea Voastră e un mare conducător militar şi ştie că într'un război general european nu poate fi vorba de neutralitate". Atunci regele se decide a chema un Consiliu de coroană *(ibid.)*.

*

În *Omagiu lui I. Bianu din partea colegilor şi foştilor săi elevi*, note bibliografice cu privire la activitatea serbătoritului de d. Georgescu-Tistu. În contribuţia d-lui Sextil Puşcariu interesante pagini despre psihologia agresivă luptătoare a poporului romîn (poate prea multă apăsare, şi la d-sa, asupra păstoritului; e curios că şi d-sa crede încă în descălecările de pe „podişul transilvan"). D. Gh. Adamescu se ocupă de „un adversar al gramaticei lui Heliade", Naum Rîmniceanu însuşi, a cărui protestare o publica Erbiceanu în „Biserica Ortodoxă", XXXV, p. 119; meritosul cleric tratează pe inovator de „Meşter Strică", iar pe aderenţii lui de „soţietatea iubitorilor de nebunie", o „adunare de nebuni şi pălăvatici". Se adaugă observaţii asupra comisiunii de introducere a literelor latine în 1850, şese ani înainte de măsura oficială D. N. Bănescu aduce, după condica Radului-Vodă, noi ştiri despre Academia grecească a lui Carageà.

D. G. Bogdan-Duică tratează despre „V. Dimitrescu", amic al lui Eminescu (în adevăr frumoase versurile :

De pat voiu avea frunza, o scorbură palat,
De foame muşchiu şi iarbă, de sete unda dulce.

Autorul citează şi versuri absolut eminesciene :

Bătrînul lung balaur, antic ca lumea vană,
Cu capu 'n fundul Mării, cu coada între stînci.

www.dacoromanica.ro

şi

Steluţele ce'ncetul în noaptea lor eternă
Se'nchid, iar luna tristă coboară 'n infinit.

Foarte frumoase şi versurile de la p. 47, cu puternic avînt satiric. E de sigur un nume de poet de adaus. Mai tîrziu se vede că e vorba de Vasile Păun). — De V. Bogrea, *Semantism românesc şi semantism balcanic:* extraordinară erudiţie, întrebuinţînd şi articolul lui Forrer despre Grecii în textele hittite *(Orientalische Litteraturzeitung* pe 1924) şi o lucrare ca a lui Jüthner, *Hellenen und Barbaren,* din 1923. — D. I. Aurel Candrea scrie despre «tabù» în limbă (numele Draculuí, p. 75. Causele dispariţiei lui *sinister* ca stîng şi sensului ce i s'a păstrat. Anume cuvinte latine au putut peri din această sfială de a le rosti). — Am vorbit despre observaţiile d-lui Capidan asupra lui Bolintineanu ca martur pentru Macedonia. — D. D. Caracostea scrie despre *Mioriţa* la *Armîni* (şi un cas bulgăresc. Am citat în *Études roumaines* casuri greceşti). — D. Cartojan (nesemnat) adauge preţioase ştiri despre *Alăuta Românească* (la p. 111, ceteşte: Văiluţa). Şi Manolachi Drăghici apare, la 7 Novembre 1837, între colaboratori. Nu era nicio îndoială că la 1838 revista a trecut în mîna lui Kogălniceanu: d. Cartojan adauge hotărîtoare dovezi (ms. însuşi al lui Kogălniceanu). Note despre Hrisoverghi şi Ionică Tăutu, mort la Constantinopol (carte din b blioteca Mavrocordaţilor. cumpărată de el acolo, la mine). Din *Sfărîmările* lui Volney un ms., fost în proprietatea lui Balica, înfăţişat oarecum ca traducător, l-am avut cîndva, de la arhimandritul Daniil Obreja de la Mitropolia Iaşi: a rămas în biblioteca răp. V. Tasu, care s'a irosit). Influenţa lui Volney asupra lui Cîrlova o semnalam de mult. Se dă originalul articolului lui Kogălniceanu despre vist (e al scriitorului rus Bulgarin — şi adaug că s'a tradus — nu de Kogălniceanu? — şi romanul acestuia, *Ivan Vijighin).*

In articolul d-lui N. Drăganu despre dispariţia lui *l* în anume cuvinte româneşti (*solniţă = soniţă;* în franceză *autre* din *alter;* şi în unele părţi germane). La noi mai mult în Ţara Oaşului. Se caută originea şi în influenţe străine. Se constată identitatea unor nume de localităţi cu acelea din Ardeal (p. 149) Autorul părăseşte ceva din ipotesele sale de influenţă săsească asupra monumentelor literare româneşti (pp. 151-2). Derivaţia Szolnok-Slănic, p. 153.

D. Silviu Dragomir dă scrisori asupra anului 1848 ale lui Laurian (cere lui Bălăşescu unire românească, arhiepiscopie ortodoxă, episcopi romîni în Banat, unul şi la Arad, la Orade, la Cernăuţi „sobor universal românesc", întrebuinţarea gublică a limbii româneşti. „Porumbii nu vă cad fripţi în dură." In Dicţionariu să puie „latino-*romanicum*" în loc

www.dacoromanica.ro

„latino-valachicum“ ; „pentru ce să ne lăpădăm noi numele nostru cel glorios şi să primim o poreclitură barbară ?“), ale lui Axente Sever (conflict cu directorul de pension Janelloni, pp. 157-8 ; intenţia unui boier de a-şi aduce 200 de „Ungureni“ pe moşie, judecata aspră a unei lumi unde „nimenea nu e fără viţiu şi viţiile pre ici se numără între virtuţi“ ; interesantă putinţa de a cita din *Siècle de Louis XIV* al lui Voltaire ; prevederea că prin unirea cu Ungaria poate s'ar ajuta ţeranul, dar s'ar periclita naţia ; dorinţa unei „răsculări a Romînilor din toate părţile“ ; se desemnează cari ar fi şefii tineri ai revoltelor ; recunoaştere de Bibescu, faţă de I. Maiorescu, că „ţeranul nu poate fi niciodată mulţămit până nu va avea şi el proprietatea sa cu adausul: „dar ce să fac ?, eu nu pociu face singur nimica“ ; se plîngea că i zice : Rusovanu ; censura lui Eliad ; Vodă-l întreabă : „qu'est-ce que fait votre poésie, Monsieur Eliade ? Est-ce que vous montez souvent au ciel“ ; o judecată dură despre Ştirbei, cu laude pentru soţia lui ; plan al tinerilor din Paris de „a cere adunare generală extraordinară“ ; cele 22 de puncte din Iaşi, „dar niciunul pentru opincă“ ; Bălcescu apare împărţind, la întoarcerea de la Paris, extrase, despre necesitatea Unirii româneşti, din *Revue des deux mondes)*, a lui C. Roman (Iulie; propunere de concentrare a acţiunii revoluţionare la Bucureşti), a lui A. G. Golescu (Viena ; August ; Solomon, „om al trecutului“ ; recomandă unirea cu Saşii şi cu Jellacich ; speranţa de unirea Bucovinei cu Ardealul ; „cu Ungurii nu e bine, nici cu putinţă să ne înţelegem“ ; grijă de arme din Apus ; plan de a trece în Belgia şi Franţa ; foarte slab e reprodusă scrisoarea franceză care urmează).

D. Ch. Drouhet se ocupă de raporturile lui Grigore Alexandrescu cu Voltaire (traducere, ca elev, din *Henriada ;* cetirea *Meropei,* versiunea *Alzirei,* epistola către scriitorul francez, dintr'o epigramă a lui Voltaire *Lupul moralist ;* se relevă mai ales asămănarea de metodă şi reminiscenţele).

D. D. Evolceanu presintă epopeia uitată în care Aron Densuşianu cîntă «descălecarea» lui «Negru Vodă».

D. C. C. Giurescu dă forma românească a poemului lui Stavracoglu. Data morţii lui e a se îndrepta după raportul german, citat şi de Hurmuzaki, în *Fragmente,* pe care l-am publicat în *Documentele Callimachi,* II (v. întreaga biografie a bietului erou în prefaţa vol. I din această publicaţie).

D. Grecu pune în alăturare cu vechile noastre anale scurtele povestiri de istorie bizantină. Unul pomeneşte, în adausuri, şi luarea Chiliei şi Cetăţii-Albe (p. 221).

E cam categoric autorul cînd pomeneşte, pur şi simplu, că părerea noastră, a multora, şi mai vechi şi mai noi, că vechile însemnări de la noi provin din pomelnice adăugite, să fie pur şi simplu „scoasă din cărţile şi manualele noastre de istorie lite-

www.dacoromanica.ro

rară şi înlocuită cu adevărul" pe care crede a-l deţinea singur. Bieţii noştri călugări de mănăstire au putut avea în mînă şi anale sîrbeşti sau bulgăreşti traduse din greceşte, dar nu totdeauna, şi, oricum, aceasta nu exclude şi un alt izvor de redactare. Pomelnicul, publicat în vol. IV din *Studii şi documente*, al Mitropoliei din Bălgrad poate servi ca termin de comparaţie.

N. Iorga dă, după călătoria lui Bartholdy, amintind imnul către Fecioară al lui Ienăchiţă Văcărescu, o altă bucată, de o înaltă inspiraţie, a aceluiaşi (în titlu trebuie suprimat: *Două*).

D. Victor Morariu presintă un „Decamerone" inedit, care nu e decît *Sindipa filosoful* (traducere de stil recent).

D. I. Lupaş tratează despre părinţii şi bunicii lui Ioan Molnar (forma latină, reprodusă şi româneşte, a bunicilor Ioan şi Dobre Piuariu şi a mamei, Patrasia).

Am vorbit deosebi de corespondenţa dintre Bărnuţiu şi Pietro Monti.

De d. S. Mehedinţi *Din latura etnografică a limbii.*

D. R. Ortiz pune în alăturare pe lăutari cu *giullarii* italieni. Cîntecul lui Manole e, de sigur, cum o spune d. Ortiz, o transmisiune de la Sîrbi pentru ospăţul hramului argeşean. Strasburgh e din 1632; v. p. 270.

Am vorbit şi de notele despre Costineşti date de d. P. P. Panaitescu şi de articolul d-lui Procopovici despre literatura secolului al XVII-lea.

De d. Tache Papahagi, *Basilica-Ecclesia* (şi în Apus e *baselgia, basoche, Baseilles.* Iar teoria pastorală...).

Observaţii ortografice ale d-lui I. Rădulescu-Pogoneanu şi, asupra rotacismului, de d. Al. Rosetti.

D. Tagliavini adauge ştiri despre Romînii din Moravia şi note bibliografice).

D. Vîlsan semnalează după o hartă din secolul al XVIII-lea a Dunării nume româneşti în Deltă.

•

In *Şoimii* de la Tîrgul Murăşului, V, 5-6, d. N. Sulică reproduce scrisoarea lui Papiu Ilarian contra Ardelenilor cari atacau pe „Regăţeni", ca răspuns curentului din Bucureşti care, la 1861, ataca pe Ardeleni (p. 58 şi urm). E vorba şi de, „cutare opincariu din Transilvania care se face ciocoiul de zi şi noapte al lui Ştirbei şi Brâncoveanu". Mai departe: „In Principate sînt şi oameni mişei, dar, zău, nu toţi sînt Greci şi Muscali. Din contră, aici Grecii şi Muscalii se fac Romîni, iară în Transilvania Romînii s'au făcut Unguri. Ardelenii n'au fost persecutaţi în Principate: eu unul totdeauna am fost invitat la posturi pe care de abia le-am meritat". Precis articolul d-lui I. Lupşa despre drumul pe la noi al lui Carol al XII-lea la întoarcere (cu hărţi). Un studiu epigrafic de d. N. Sulică.

*

www.dacoromanica.ro

În noua revistă *Arhivele Basarabiei* (I, 1), d. T. G. Bulat culege ştiri despre Basarabia în Grigore Ureche. Notiţa păr. C. N. Tomescu arată că fostul episcop Costandie Filitis a murit (la 8 Septembre 1827) ca supus rusesc (lista obiectelor rămase). Acte noi despre dascălul grec Dimitrie Gobdelas, încă din 1806-12, le dă d. T. G. Bulat: ele sînt foarte interesante. Gobdelas, din Rhapsana Tesaliei, doctor de la Pesta (din 1802), numit la 1-iu Ianuar 1808, în locul lui Daniil (Filipide), cu 3.500 de piaştri pe an, pentru aritmetică şi algebră dimineaţa, pentru cosmografie, cronologie şi teoria cutremurelor după-amiazi. Dar preda şi geometria şi logica. Era în legături cu Academiile din Petersburg, Göttingen şi Berlin. La 1810 îl bruschează Scarlat Ghica, efor, poftindu-l să plece (şi pentru că a făcut vacanţe de două luni) din casă, unde trebuie să se instaleze Divanul. Se publică protestarea lui la Ruşi; el publicase, pe la 1807, o Algebră dedicată Ţarului; în Rusia se ducea acum cu jalbe, după ce Turcii îl scoseseră de la Golia. Cartea lui francesă despre Alexandru-cel-Mare, tipărită la Varşovia, înlătură nedumerirea asupra soartei lui ulterioare. Actele publicate trebuie să fie din depositul de la Chişinău, de şi nu se spune. — Actul pentru întemearea, la 1813, a eparhiei Chişinăului şi Hotinului îl publică păr. Tomescu.—Pentru organisarea poştei muntene în 1811 multe ştiri nouă.—Foarte curioasă însemnarea lui Anania Samsonov, căpitan al „polcului sîrbesc" de husari, despre raidul făcut de „cătanile muscăleşti" în 1739, la Focşani, apoi, cu Cazaci de Don, prin Soveja şi Vrancea, la mănăstirea Vintilă-Vodă din Buzău, furînd şi cartea pe care el o dăruieşte acum la Dobrişa (pp. 59-60); sînt rînduri de istorie.—Ceva despre biserica armenească din Hotin, existînd la 1801 deci, pe locul alteia mai vechi.—De mare însemnătate e statistica Moldovei în 1809, presintată Ruşilor la 1812 de Iordachi Ruset Roznovanu (pp. 66-7).—La urmă un act privitor la Căprriana, altul de la „exarhul moldo-vlahicesc" Ambrosie, arhiepiscop de Ecaterinoslav, Cherson şi Taurida (1791) (pp. 71-2).—Un act de divorţ din 1832. Note bibliografice despre Basarabia.—La urmă, cererea fruntaşilor Basarabiei, în frunte cu Mitropolitul, pentru un ziar românesc nepolitic.

*

In *Revue de l'Université de Lyon*, V, ştiri despre încercarea revoluţionară din Lyon la 15 Iunie 1849. Discursul despre Taine al d-lui Delafarge (judecata profesorilor despre dînsul: amator îndărătnic de formule, p. 408); în judecarea Revoluţiei e impresia anului 1871, p. 415: se uită prea des *scriitorul*, puternicul scriitor post-romantic. Un studiu tratează despre legăturile lui Taine cu femeile: aici d. Roe, un Engles, recunoaşte pe artist (p. 436).

*

www.dacoromanica.ro

Observaţiile d-lui C. A. Grandgent asupra „stratelor sociale în limbă" *(Mélanges de linguistique et de littérature offerts à Alfred Jeanroy par ses élèves et ses amis,* Paris 1928) atacă din nou, cu o deosebită vervă, romantismul creaţiei populare şi disciplina „legilor filologice". *Limba e pe clase* (p. 67). D. F. Lot dovedeşte (p. 89 şi urm.) că literatura provenţală nu e provenţală (pentru limbă Francesii din Nord întrebuinţează cuvîntul până pe la 1300, apoi „langue d'oc"). Aquitania e altceva, aproape o Gasconie, şi Guyenne e „Aquitanie" (nu şi Guyens pentru locuitori). De la un timp Aquitanii şi Poitevinii ajung a se confunda (p. 93). «Provenţali» vine din *edictum ad provinciales* roman, transmis Francilor. La 742 *Romani* nu mai sînt decît necuceriţii din Sud (continuaţia lui Fredegariu : Carloman bate pe *Romani* pe la Bourges ; p. 93 şi nota 3). Provenţali se zicea după o lungă întrerupere, de la prima cruciată încoace. D. Brunot arată originea englesă a terminului *Convention. Conseil* supt Directorat e întrebuinţat pentru a evita „aristocraticul" engles „Camere". Multe idei în „Le service d'amour" al d-nei Lot-Borodine. D-sa nu admite la maeştrii „metafisicei de iubire" din evul mediu obiectul închipuit. Ar fi o realitate stilisată. Cu dreptate se pune în faţă doctrina iubirii sacre „a Sf. Bernard *(De diligendo Deo,* 1126*)*. Tot pe acolo e cultul Madonei şi aspectele ei în artă. De la aceşti *serafici* bernardini se deschide drumul către Franciscani (p. 233).

*

Un bun studiu despre Vlahuţă, de d. V. Gherasim, în *Junimea literară,* XVII, 7-12.

*

De d. Dimitrie I. Gheorghiu, *Politica vamală şi comercială a României după războiu, comparativ cu politica altor State,* Bucureşti 1929.

*

In *Arhiva someşană,* no. 9, istoria Ţinutului Năsăudului (teama, la 1847, de raporturi cu Moldova, p. 49), de d. Virgil Şotropa. Note de d. N. Drăganu, cu privire la satul Zagra (de sigur, cum se spune, Zagora) : foarte multe ştiri amănunţite. O predică din 1837 (cu ştiri istorice). Cîteva documente de la începutul secolului al XIX-lea.

*

În *Transilvania,* IX, 3, păr. Şt. Meteş continuă, sat de sat, studiile sale amănunţite asupra „vieţii bisericeşti a Romînilor din ţara Oltului".

*

www.dacoromanica.ro

D. Daniel Graeser publică biografia înaintaşului său omonim, care a fost la începutul secolului al XIX-lea († 1833) episcop luteran în Ardeal *(Daniel Graeser evangelischer Bischof A. B.*, Mediaş 1928). A scris şi o lucrare despre Scaunul Mediaşului *(Topografia sedis mdgyesensis)*; pe vremea lui erau în suburbii 1.600 de oameni, „mai mult Romîni" (p. 14).

•

În *Iarba fiarelor, studii de folklor* (Bucureşti 1928), d. I. A. Candrea se ocupă, pe lîngă subiectul arătat în titlu, de o sumedenie altele, ca „Facerea lumii" (după materialele din Dähnhardt, *Natursagen*, Leipzig-Berlin 1907), «Fetele din lună», Eclipsele, „Ziua Ursului", Caloianul (cu noua etimologie din „kal" slavul, argilă), Sf. Gheorghe (cînd oamenii se „împroură"), Sfinţii, Calendarul Babelor, Lupul (şi aici «viaţa aproape exclusiv pastorească»), Broasca, Strănutul.

Unele obiceiuri şi credinţi sînt şi la Italieni. Astfel farmecul rău pe care-l aduce în casă femeia care întră torcînd ori blăstămul jugului pus pe foc (pp. 13-4). Iar la paginile 72-3 petele din lună ca stropite de o baligă de vacă (credinţa a trecut şi la Greci).

*

D. Tr. G. Djuvara îşi continuă amintirile diplomatice din timpul marelui război în *Revue des sciences politiques* (Iulie-Septembre 1928).

*

„Cărturar" pentru legător la 1824; Bianu, *Catalog*, II, p. 247.

*

Un studiu pascal îngrijit, servind nume tendinţi, e *Sf. Paşti şi reforma calendaristică „ortodoxă romînă"*, a profesorului cernăuţean Vasile Gheorghiu (Cernăuţi 1929).

•

O bună cercetare de amănunte e aceia a d-lui N. Şendrea. *Evenimente interne din Domnia lui Aron-Vodă (1591-1595)* („Cercetări istorice" din Iaşi, IV, 2, 1928).

•

In *Biserica ortodoxă română*, pe 1928 studiul păr. V. Pocitan, despre *Capela românească din Viena* (şi tiraj aparte, 1929).

*

De d. George Sofronie un bun studiu scurt despre *Pactul Briand-Kellogg* (Oradea 1929). Bogată bibliografie.

•

www.dacoromanica.ro

D. Claudiu Isopescu presintă în *Codrul Cosminului*, IV [1] (1927), un studiu asupra unor calendare pentru Romînii aflaţi Roma (şi tiraj aparte, Cernăuţi 1928).

*

In *Şcoala şi mişcarea pedagogică în vechiul Regat* („Buletinul no. 4 al Seminariului de pedagogie teoretică") (Bucureşti 1928), d. Neculai Conţ dă o compilaţie îngrijită şi exactă. Unele greşeli de tipar.

*

Note despre N. Xenopol şi Stanislas Cihoski în *Doi oameni şi o operă* (Mănăstirea Neamţu, fără dată).

*

Foarte bune, cu obişnuita satisfacere a pasiunilor sale personale, introducerile d-lui Eugen Lovinescu la ediţiile „Ancora" ale lui Alecsandri şi Creangă.

*

În Ianuar 1929 a încetat din viaţă canonicul Karcsónyi din Oradea, meritos cercetător al trecutului, de şi într'un spirit opus aceluia al istoriei nepărtenitoare. Cunoştea adînc viaţa din toate timpurile a acelor Ţinuturi, interpretînd-o după simpatiile şi antipatiile sale. In ultimul timp se lăsase, din nenorocire, atras de ridicola teorie a gepidismului.

*

În *Revue d'histoire de la guerre mondiale* d. André Tibal publică un întins studiu despre «Germania şi Baltica orientală de la 1915 la 1919» (planuri de ocupare şi colonisare în ţeri fără trecut naţional şi cu slabă densitate a populaţiei).

*

Note despre Cristian Flechtenmacher, juristul, în *Korrespondenzblatt* din Sibiiu, LII, 1-2.

*

Studii de mitologie babiloniană (zeul Ea), publică, d. Giuseppe Furlani în *Atti* ale «Institutului» veneţian, LXXXVII. Tot acolo despre „crisa eclesiastică veneţiană pe vremea ducelui Orso", de d. Roberto Cessi. D. Cessi corectează şi, din punctul de vedere diplomatic, vechiul *pactum Clugiae*. Acte asupra pictorului Mantegna de d. G. Rigoni.

www.dacoromanica.ro

Lucrări istorice ale D-lui Prof. N. IORGA ce se găsesc la Librăria Pavel Suru, Bucureşti, Calea Victoriei 73.

	Lei
Istoria Industriei la Români	130
Patru Conferinţe despre Istoria Angliei	30
Evoluţia ideii de libertate	70
Relations des Roumains avec les alliés	15
Histoire des Relations Russo-Roumaines	50
„ „ Croisades	100
La verité sur le passé et le présent de la Bessarabie	15
Les Roumains au-delà du Dniester	12
Formes Bizantins et Realités Balcaniques	35
Relations entre l'Orient et l'Occident	40
Choses d'Orient et de Roumanie	40
Points de vue sur l'histoire du comerce de l'Orient a l'epoque moderne	40
Points de vue sur l'histoire du comerce de l'Orient du moyen-âge	40
A History of Roumania	450
Storia dei Romeni e della loro civilita	185
Guide Historique de la Roumanie part. générale	30
Guide Historique de la Roumanie part. descriptive	70
I Genovesi nel Mar Nero	20
La Dobrogea Roumaine	100
Introduction à la Connaissance de la Roumanie et des Roumains	25
Conferenze Italiane sulla nazione romena	60
Les origines et l'état actuel des nationalités dans la Grande Roumanie	15
Ancien art et vieilles modes en Roumanie	20
Contributions catalanes à l'histoire byzantine	25
Les voyageurs orientaux en France	40
La Campaigne des croisés sur la Danube 1445	40
La société roumaine	60
Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea	30
Histoire des Roumains de Bucovine	35
Les écrivains realistes en Roumanie	60
Venezia e la penisola dei Balcani	25
Il problema balcanico e l'Italia	25
Etudes Roumaines	100
Istoria Artei Medievale şi Moderne	45
Istoria Literaturii Romîneşti vol. I	200
Istoria Literaturii Romîneşti, vol. II	300
Cronica Expediţiei Turcilor în Morea	100
Istoria comerţului 2 volume	250
Corespondenţa lui Dimitrie Aman	100
Isvoarele contimporane asupra mişcării lui Tudor Vladmirescu	100
Documente de pe Valea Teleajenului	30

www.dacoromanica.ro

Dezvolt. aşezăm. politice şi sociale ale Europei vol. II — *Lei* 60
Dezvolt. aşezăm. politice şi sociale ale Europei vol. III 60
Istoria Romînilor prin călători vol. I — — — — — — 80
Istoria Romînilor prin călători vol. II — — — — — — 65
Istoria Romînilor prin călători vol. III — — — — — — 77
State şi Dinastii — — — — — — — — — — — — 60
Revoluţii politice şi întregiri naţionale — — — — — — 60
Istoria Războiului Balcanic — — — — — — — — — 50
Istoria Războiului pentru Independenţă (1877) — — — — 200
In Franţa. Drumuri ale unui istoric — — — — — — — 30
Cugetare şi faptă germană — — — — — — — — — 30
Opere necunoscute ale lui C. Negruzzi — — — — — — 20
Din trecutul istoric al oraşului Brăila — — — — — — 20
Scrisori către Romînii din America — — — — — — — 40
Războiul nostru în note zilnice Vol. I — — — — — — 90
Războiul nostru în note zilnice vol. II — — — — — — 90
Războiul nostru în note zilnice vol. III — — — — — 90
Scrisori de boieri şi scrisori domneşti — — — — — — 45
Trei drame — — — — — — — — — — — — — 20
Cărţi reprezentative din Istoria omenirii, vol. II — — — 60
Istoria poporului romînesc, vol. II, trad. de d-na Otilia Ionescu 26
Idem vol. III — — — — — — — — — — — — 50
Idem vol. IV, partea I — — — — — — — — — — 30
Idem volumul IV, partea II-a — — — — — — — — 45
Cinci conferinţe despre Veneţia — — — — — — — — 35
Câteva zile prin Spania — — — — — — — — — — 50
Histoire des états balcaniques — — — — — — — — 250
Essai de Synthèse de l'Humanité vol. I. — — — — — — 350
Idem volumul II — — — — — — — — — — — — 350
Idem volumul III — — — — — — — — — — — — 385
Idem volumul IV — — — — — — — — — — — — 385
Serbia în 1871-2 — — — — — — — — — — — — — 40
Dezvolt. aşezăm. politice şi sociale ale Europei vol. II 60
Regele Ferdinand şi Regina Maria a Romîniei — — — — 300
L'Art Populair en Roumanie — — — — — — — — 1000
La Roumanie Pitoresque — — — — — — — — — 1000
In Serbia de după războiu — — — — — — — — — 35
Portugalia. Note de drum şi conferinţe — — — — — — 40
Anglia şi poporul engles — — — — — — — — — 70
L'origine des idées d'indépendance balkanique — — — — 40
Les narrateurs de la première croisade — — — — — — 30
Une Vingtaine de Voyageurs dans l'Orient Européen — — — 35
Les Voyageurs Français dans l'Orient Européen — — — 105
Le Caractère commun des Institutions du Sud-Est de l'Europe — — — — — — — — — — — — 140

Toate aceste cărţi se trimit de către Librăria Pavel Suru, Bucureşti I, calea Victoriei, 73, în urma comenzei însoţită de 25% din valoare, ca acont.

La Librăria Pavel Suru se găsesc ultimele noutăţi apărute în domeniul istoriei.

---

www.dacoromanica.ro